

სალომე ღუნდუა, ზვიად აბაშიძე

ეთნიკური და რელიგიური იდენტობის
საკითხები და სამოქალაქო ინტეგრაციის
პრობლემები საქართველოში

გამომცემლობა ინტელექტი
თბილისი

ქართველოლოგიის, ჰუმანიტარულ და
სოციალური მეცნიერებების ფონდი
რუსთაველის ფონდი

Rustaveli Foundation
for Georgian Studies, Humanities and Social Sciences

აღნიშნული პროექტი განხორციელდა ქართველოლოგიის, ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების ფონდში (რუსთაველის ფონდი) მოპოვებული გრანტის მეშვეობით (002-08). წინამდებარე პუბლიკაციაში გამოთქმული ნებისმიერი მოსაზრება ეკუთვნის ავტორს და შესაძლებელია, არ ასახავდეს ქართველოლოგიის, ჰუმანიტარული და სოციალური მეცნიერებების ფონდის (რუსთაველის ფონდის) შეხედულებებს.

The designated project has been fulfilled by financial support of the Foundation for Georgian Studies, Humanities and Social Sciences (Rustaveli Foundation) (002 -08). Any idea in this publication belongs to the author and may not represent the opinion of the Foundation for Georgian Studies, Humanities and Social Sciences itself.

www.rustaveli.org.ge

უფასო ბეჭდვა

შესავალი..... 5

თავი I

ერად ქმნადობის პროცესი და საქართველო..... 11

ისტორიული რეტროსპექტივა..... 15

საქართველოს პირველი რესპუბლიკა..... 32

საბჭოთა ექსპერიმენტი..... 36

ერადქმნადობის პროცესი და პოსტ-კომუნისტური
გარდაქმნების ხანა 47

თავი II

ეთნო-რელიგიური თემების ისტორიული კარტოგრაფია..... 59

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი და სომეხთა დასახლების ისტორია..... 61

ქვემო ქართლის რეგიონი და აზერბაიჯანელების
დასახლების ისტორია 65

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა და მუსლიმი ქართველები..... 65

თავი III

იდენტობის ფორმირების ძირითადი საკითხები ეთნო-რელიგიურ თემებში:
სოციოლოგიური კვლევის ანგარიში..... 70

თავი IV

სამოქალაქო ინტეგრაციის ძირითადი გამოწვევები
და პერსპექტივები 124

ეთნიკური უმცირესობების საკითხი დასავლურ პოლიარქიებში 124

ეთნიკური ურთიერთობების პერსპექტივები საქართველოში..... 130

დასკვნა..... 146

**კვლევა განხორციელდა პოლიტოლოგიის ინსტიტუტის ბაზაზე.
მისამართი: ფალიაშვილის ქ. №87.**

**კვლევაში მონაწილეობდნენ ჯგუფის წევრები:
ინგა მიხანაშვილი და გრიგოლ უპირია**

ISBN 978-99941-410-84-0

© სალომე დუნდუა, ზვიად აბაშიძე, 2009.

შესავალი

საქართველო ტრადიციულად იყო და რჩება მრავალრელიგიურ და მრავალეთნიკურ სახელმწიფოდ. შესაბამისად, ყოველთვის არსებობდა და კვლავაც აქტუალურია, სულ მცირე საჯარო დონეზე მაინც, საზოგადოების განსხვავებული სეგმენტების მიერ ერთი პოლიტიკური სივრცის ფარგლებში მშვიდობიანი ურთიერთთანაცხოვრების განხორციელების პრობლემა. როგორც წესი, ამგვარი მშვიდობიანი თანაარსებობის უზრუნველყოფა ორი გზითაა შესაძლებელი:

1. როდესაც საზოგადოება მთლიანად არადემოკრატიულ რეჟიმშია მოქცეული, პოლიტიკური წესრიგის ლეგიტიმაციას უფრო გარეგნული, მოჩვენებითი ხასიათი აქვს და დამყარებულია შიშსა და ტერორზე.

2. როდესაც კონკრეტული პოლიტიკური სივრცე გახშილი, დემოკრატიული ხასიათისაა და საზოგადოების რელიგიურად და ეთნიკურად განსხვავებული სეგმენტების თანაცხოვრება ფართო სამოქალაქო კონსენსუსსა და მონაწილეობას ეფუძნება.

კომუნისტური რეჟიმის დემონტაჟის შემდეგ წესრიგის ის გარეგნული, ფასადური მხარე, რომელიც შიშსა და ტერორზე იყო დაფუძნებული მთლიანად მოიშალა და შესაბამისად, სოციალურ და ეკონომიკურ პრობლემებთან ერთად თავი იჩინა რელიგიურ და ეთნიკურ ნიადაგზე წარმოშობილმა ბევრმა პრობლემამაც. როგორც წესი, უმეტეს შემთხვევაში, ამგვარ დაძაბულობებს არა საკუთრივ ეთნო-კონფესიური ფესვები აქვს ხოლმე, არამედ იგი სულ სხვა ფაქტორებზეა დამოკიდებული და მისი კონფესიური და ეთნიკური შეფერილობა მხოლოდ მისი გარეგნული მხარეა, ან უკეთეს შემთხვევაში ცალმხრივი ხასიათისაა. საქართველოში, რომელიც ეთნიკური და რელიგიური მრავალფეროვნებით გამოირჩევა, აშკარად არსებობს ეთნიკური და რელიგიური სახელით შერაცხული ჯგუფობრივი ურთიერთშეუთავსებლობის საფრთხე. ჯერ კიდევ სუსტი დემოკრატიის ინსტიტუტები ვერ უზრუნველყოფენ საზოგადოების ერთ მთლიან სამოქალაქო სივრცედ გარ-

უზრუნველყოფენ საზოგადოების ერთ მთლიან სამოქალაქო სივრცედ გარდაქმნას. შესაბამისად, ქართულ რეალობაში ეთნო-კონფესიური გაუცხოების ხარისხი საკმაოდ მაღალია.

იმისდა მიუხედავად, რომ საქართველომ დემოკრატიული სახელმწიფოს მშენებლობის საქმეში გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია, ჯერ კიდევ სუსტია მყარ დემოკრატიულ ინსტიტუტთა საფუძვლები და მარგი ქმედების კოეფიციენტი. სუსტი დემოკრატიული ინსტიტუტების პირობებში კი ერთობ გართულებულია რელიგიურ და ეთნიკურ ჯგუფთა ერთ მთლიან სამოქალაქო სივრცედ გარდაქმნა. ერთი მხრივ უნდობლობა პოლიტიკური ინსტიტუტებისადმი და მეორე მხრივ თვით ინსტიტუტთა სისუსტე (რაც თავის მხრივ ინსტიტუტებისადმი ნდობის დაბალ ხარისხს აყალიბებს) კვლავაც განაპირობებს საზოგადოების სხვადასხვა სეგმენტების ურთიერთგაუცხოებას და იზოლაციონიზმს.

ქვეყნის სუსტი ეკონომიკური განვითარების და სოციალური თანამშრომლობის ხარისხი ნაკლებად უწყობს ხელს რელიგიურ და ეთნიკურ ჯგუფთა ურთიერთდაახლოებასა და თანამშრომლობას. არსებული ეკონომიკური და სოციალური კავშირები არ წარმოშობს საერთო ეკონომიკური ბაზრის და სოციალური სივრცის განწყობას, კერძო ინტერესთა მკაფიო არტიკულაციას და ამიტომაც ქვეყანაში არსებული რელიგიური და ეთნიკური ჯგუფების ურთიერთთანამშრომლობა უმეტესად ჯგუფობრივი ცრურწმენების და სტერეოტიპების საფუძველზე წარიმართება;

პარადოქსია, მაგრამ ფაქტია, რომ ქვეყანაში საუკუნეების მანძილზე უამრავი სხვადასხვა ჯგუფი ცხოვრობს ერთმანეთის გვერდით, მაგრამ ეს ჯგუფები ურთიერთ კულტურულ ღირებულებებსა და მონაპოვრებს ან ძალიან სუსტად ან კი საერთოდ არ იცნობენ. ეთნიკური ჯგუფების მხრიდან, ერთმანეთის კულტურათა აღქმა აქაც სმირად წინასწარ აკვიატებული შეხედულებებითა და ცრურწმენების საფუძველზე ხდება.

აღწერილი ვითარებიდან გამომდინარე მივიჩნევთ, რომ ჩვენს მიერ წარმოდგენილ თემას საქართველოში კონსოლიდირებული დემოკრატიული სახელმწიფოს შექმნის საფუძვლების შესწავლის საქმეში უაღრესად აქტუალური და სასიცოცხლო მნიშვნელობა ენიჭება. იქ, სადაც არ არის უზრუნველყოფილი განსხვავებულ სოციალურ, ეთნიკურ, რე-

ლიგიურ თუ კულტურულ ჯგუფთა საჯარო, სამოქალაქო ინტეგრაცია ისე, რომ ამასთანვე არ დაირღვეს რომელიმე ჯგუფის კულტურული თუ სხვა უფლებები (ჯგუფების მიერ მათი შენარჩუნების მოთხოვნის შემთხვევაში), წარმოუდგენელია მკვიდრი დემოკრატიის აშენება. საწინააღმდეგო შემთხვევაში სახეზე მხოლოდ ფასადური სახის დემოკრატიული რეჟიმი იქნება, რაც, თავისთავად, მომავალი კონფლიქტების თუ დაძაბულობების დიდ საფრთხეს შეიცავს. ამიტომაც, კონსოლოდირებული დემოკრატია და ღია სამოქალაქო სივრცე ორი ურთიერთგანმაპირობებელი ცვლადია, რომლებიც საბოლოოდ კონსესუსის, ორმხრივი ინტერესების გათვალისწინების და წარმომადგენლობითობის საფუძველზე საზოგადოების განსხვავებულ სექტორთა მშვიდობიან თანაარსებობას განაპირობებენ.

მიუხედავად იმისა, რომ აღნიშნულ თემატიკასთან დაკავშირებით არსებობს ცალკეული კვლევები (უფრო კონკრეტულად კი ეთნიკური უმცირესობების სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემატიკაზე) მიგვაჩნია, რომ ჯერ კიდევ მწირია პროფესიული კვლევები იმისა, თუ რა კონკრეტულმა ფაქტორებმა შეიძლება შეასუსტონ საზოგადოების შიდა გაუცხოება; დააკარგვინონ რელიგიურ და ეთნიკურ ჯგუფებს სოციალური და პოლიტიკური აქტორების ფუნქციები და ამის ნაცვლად ჩამოაყალიბონ ძლიერი სამოქალაქო ერთიანობის შეგრძნება და მოცემული სახელმწიფოსადმი ლოიალობა. ამ კუთხით ვფიქრობთ, რომ წარმოდგენილ საკვლევ საკითხს გარკვეული სიახლის შეტანა ძალუძს საქართველოს სინამდვილეში.

კვლევის მიზანი და ამოცანები

ჩვენი კვლევის უმთავრესი მიზანია იმ ფაქტორების შესწავლა, რომლებიც ხელს უწყობენ საქართველოში რელიგიური და ეთნიკური ჯგუფების სოციალურ და პოლიტიკურ აქტორებად გადაქცევას, უზრუნველყოფენ სამოქალაქო ინტეგრაციის მაღალ ხარისხს და, შესაბამისად, ქვეყანაში მკვიდრი დემოკრატიის დამყარებას.

კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, კვლევის ამოცანები შემდეგნაირად შეგვიძლია განვსაზღვროთ:

1. გამოირკვეს კონკრეტული სოციალურ - ეკონომიკური და პოლიტიკური საფუძვლები იმისა, თუ რატომ შეიძლება მოქალაქეებმა აირჩიონ

ეთნიკური თუ რელიგიური იდენტობის უპირატესობის სტრატეგია საჯარო-სამოქალაქო პრინციპზე დაფუძნებულ ურთიერთობებთან მიმართებაში;

2. დადგინდეს მართლაც არსებობს გარკვეული კულტურული თუ რელიგიური საფუძვლები გაუცხოებისა სახელმწიფოსთან ურთიერთმიმართებაში, თუ რელიგია და ეთნიკური იდენტობა მხოლოდ გარეგნული მხარეა გარკვეული სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების და პოლიტიკური მიზნების გადასაფარად;

3. შესწავლილ იქნეს, თუ რა შემთხვევაში არ არის დაძაბული რელიგიურ თუ ეთნიკურ ჯგუფთა ერთმანეთს შორისი და სახელმწიფოსთან ურთიერთობა და რომელი ფაქტორები განსაზღვრავენ ამგვარ ურთიერთობას;

4. დადგინდეს და შესწავლილ იქნეს სამოქალაქო სოლიდარობის და იდენტობის განმსაზღვრელი მექანიზმები;

კვლევის მეთოდოლოგიური საფუძვლები

წარმოდგენილი კვლევის განხორციელების მეთოდოლოგია შემდგენილია შემდეგნაირად შეიძლება განისაზღვროს:

1. საკითხის თეორიული ანალიზი; კვლევის პროცესში შესწავლილ და გამოყენებულ იქნა ყველა ის კვლევა თუ სტატისტიკური მასალა (უმეტესი მანძილი), რომელიც საქართველოშია ჩატარებული ამ კუთხით და ასევე ის უცხოური გამოკვლევები, რომლებიც ამ კონკრეტულ საკითხთან მიმართებაში საქართველოს ეხება;

2. თვისებრივი სოციოლოგიური კვლევა; თვისებრივი სოციოლოგიური კვლევა განხორციელდა შემდეგი ორი მიმართულებით: მოხდა ფოკუს ჯგუფების იდენტიფიცირება და ჩატარდა ჩაღრმავებული ინტერვიუება. რესპოდენტებად შერჩეულ იქნენ სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობისა და რელიგიური მრწამსის მქონე პირები;

3. ფოკუს ჯგუფებზე კონცენტრირებისა და ჩაღრმავებული ინტერვიუების შედეგად მოვასდინეთ საკვლევი მასალის შერჩევა და რაოდენობრივი სოციოლოგიური კვლევისათვის კითხვარების დამუშავება-დახვეწა;

4. რაოდენობრივი სოციოლოგიური კვლევა. რაოდენობრივი სოციოლოგიური კვლევის ჩატარების მიზნით მოხდა ქვეყნის ტერიტორიის დაყოფა რამდენიმე საკვლევ გეოგრაფიულ ობიექტად. მოცემულ გეოგრაფიულ დაყოფას განაპირობებდა საკვლევად აღებული ტერიტორიული ერთეულების მოსახლეობის განსხვავებული რელიგიური და ეთნიკური შემადგენლობები; ე. წ. სამიზნე ჯგუფებად შერჩეულ იქნა შემდეგი რეგიონები:

ა) მარნეულის აზერბაიჯანული მოსახლეობით კომპაქტურად დასახლებული რაიონი, სადაც ტრადიციულად ძლიერია ისლამური რელიგიის ზეგავლენა;

ბ) შოლნისის რაიონი, რომელიც დასახლებულია ქართული, აზერბაიჯანული და სომხური მოსახლეობით. ამ შემთხვევაში ჩვენთვის საინტერესო იყო გაგვეჩვენა, თუ როგორია ინტეგრაციის დონე რეგიონში, სადაც მოსახლეობის როგორც ეთნიკური, ასევე რელიგიური შემადგენლობაც არაერთგვაროვანია;

გ) ახალქალაქის კომპაქტურად სომეხი ეროვნების მოსახლეობით დასახლებული რაიონი, სადაც ძლიერია ზოგადად რეგიონის მოსახლეობის ეთნიკურ წარმომავლობაზე აპელირება და სუსტია სამოქალაქო ინტეგრაციის ხარისხი;

დ) ახალციხის რაიონი, რომელიც ძირითადად ქართული და სომხური მოსახლეობითაა დასახლებული. კონკრეტულ შემთხვევაში საინტერესოა როგორია ინტეგრაციის დონე რაიონში, სადაც მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა არაერთგვაროვანია;

ე) ხულოს რაიონი – ეთნიკურად უმეტესად ქართული, მაგრამ მძლავრი მუსლიმური ტრადიციების მქონე რაიონი; ამ შემთხვევაში საინტერესოა თუ როგორ უთავსდება ერთმანეთს ეთნიკური წარმოშობის კონცეფცია და რელიგიური აღმსარებლობა;

ვ) ქობულეთის რაიონი – ეთნიკურად უმეტესად ქართული რაიონი, სადაც დაახლოებით თანაბარი სიძლიერისაა როგორც ქრისტიანობის, ასევე ისლამის გავლენა;

ზ) მცხეთის რაიონი, რომელიც ეთნიკურად უმეტესად ქართულია და ტრადიციულად, ერთ-ერთი უძველესი ქართული მართლმადიდებლური კულტურული ცენტრია; ამ შემთხვევაში ჩვენ გვაინტერესებდა, თუ რამდენად

შეიძლებოდა განესაზღვრა ქართული ეთნიკური იდენტობა მართლმადიდებლურ ქრისტიანობას და თბილისი, ქვეყნის დედაქალაქი, სადაც ასევე ტრადიციულად, საუკუნეების მანძილზე ერთმანეთის გვერდით თანაცხოვრობს სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფი და სადაც, ასევე ტრადიციულად, ძლიერია ქართული მართლმადიდებლური რელიგიის ზეგავლენა;

რაოდენობრივი კვლევის შედეგად საკვლევ რეგიონებში გამოკითხული იქნა 600-მდე რესპოდენტი.

რაოდენობრივი და თვისებრივი სოციოლოგიური კვლევები განასორციელებს სპეციალურად ამ მიზნისთვის შერჩეულმა ინტერვიუებმა.

ვფიქრობთ, ჩვენს მიერ ჩატარებული კვლევის შედეგები რამდენიმე სხვადასხვა მიმართულებით ჰპოვებს ასახვას:

1. იგი ფრიად სასარგებლო იქნება ყველა იმ აკადემიური წრეების წარმომადგენლებისა და დაწესებულებისთვის, რომლებიც პოსტ-საბჭოთა სივრცეში მიმდინარე დემოკრატიზაციის პროცესებსა და ეთნიკურ ურთიერთობებს სწავლობენ;

2. კვლევის შედეგების გამოქვეყნება კარგ სამსახურს გაუწევს სოციალური მეცნიერების სტუდენტ ახალგაზრდობას, რომელიც ამჟამად განიცდის ორიგინალური ქართული ლიტერატურის ნაკლებობას;

3. კვლევას ექნება გარკვეული პრაქტიკული მნიშვნელობა იმ სახელმწიფო ინსტიტუტებისთვის, რომლებიც მოწოდებულნი არიან მიიღონ გადაწყვეტილებები და გაატარონ კონკრეტული პოლიტიკა;

4. კვლევის შედეგები საინტერესო და გამოსადეგი იქნება სამოქალაქო საზოგადოების წარმომადგენლების, განსაკუთრებით კი პოლიტიკური პარტიებისთვის, რომლებსაც საკმაოდ დიდი გავლენა აქვთ საზოგადოების პოლიტიკური აზრის ფორმირებაზე.

თავი I

ერად ქმნადოგის პროცესი და საქართველო

საქართველო ეთნო-კონფესიური თვალსაზრისით მრავალწევრიანი და ფრაგმენტირებული ქვეყანაა. მისი ერთი-ერთი უმთავრესი ამოცანა იმგვარი საჯარო სიერცის შექმნაა, სადაც ქვეყნის ტერიტორიაზე მაცხოვრებელ ყველა ეთნო-კონფესიურ ჯგუფს მოცემული სახელმწიფოს მიმართ ლოიალობა და მისი თანაზიარობის შეგრძნება გაუზნდება. რაც მთავარია, თუ კი საქართველოს სურს ერთი მხრივ – მოახერხოს ქვეყნის ერთიანობის შენარჩუნება და მეორე მხრივ – სრულფასოვან, კონსოლიდირებულ ლიბერალურ-დემოკრატიად გადაქცევა – მას მოცემულ პრობლემასთან გამკლავება მოუწევს. სხვა შემთხვევაში, სამომავლოდ არსებობს იმის ალბათობა, რომ კვლავ აღორძინდეს (აფხაზეთის და ყოფილი სამხრეთ ოსეთის ავტონომიური ოლქის მსგავსად) სეკესიონისტური მოძრაობები, რამაც შესაძლოა სახელმწიფოებრიობის შემდგომი რღვევა გამოიწვიოს.

საქართველომ მისი პოსტ-კომუნისტური განვითარების გზაზე მრავალი ჭირ-ვარამი გამოსცადა (და ფათერაკებიანი ეპოქა ჯერ კიდევ არ დასრულებულა) და მოწმე გახდა ძლიერი ეთნიკური დაძაბულობების და მობილიზაციისა, რომელმაც ორ შემთხვევაში (აფხაზეთი და ყოფილი სამხრეთი ოსეთი) მისი ფაქტობრივი ტერიტორიული დეზინტეგრაცია გამოიწვია. ამიტომაცაა, რომ ყოველი ახალი ეთნიკური ფაქტორის გააქტიურება, ქართული საზოგადოების უმრავლესობის მხრიდან ერთგვარ შიშნარევ რეაქციას იწვევს და ნებისთ თუ უნებლიედ, არც თუ მთლად დადებითი განწყობების ჩამოყალიბებას განაპირობებს ეთნიკური უმცირესობების მიმართ. ამიტომაც, ქართული პოლიტიკური ისტებლიშმენტი მეტად ფრთხილობს ეთნიკურ პოლიტიკასთან მიმართებაში და მისი მხრიდან გაუბედაობაც საკმაოდ ხშირია. მიუხედავად ცალკეული პროექტების და მცდელობებისა, ძნელია შინჯ

იმის თქმა, რომ ქართული სახელმწიფო ეფექტურ პოლიტიკას აწარმოებს მისი ეთნო-რელიგიური მრავალწევრიანობისგან გამოწვეული პრობლემების გადასაღებად. ამ თვალსაზრისით, უკანასკნელ ხანებში გაჩნდა გარკვეული პოზიტიური ძვრები (მაგალითად ტოლერანტობის და სამოქალაქო ინტეგრაციის კონცეფციის შემუშავება და მის საფუძველზე განხორციელებული ზოგიერთი პროგრამა, პასპორტებიდან საბჭოური ყიდით ეთნიკური კუთვნილების დაფიქსირების ამოღება, გარკვეული საგანმანათლებლო პროგრამების განხორციელება და ა.შ), მაგრამ მოცემული მცდელობები მაინც ფრაგმენტული ხასიათისაა და არ შეიძლება მას ეწოდოს კარგად რეფლექსირებული, ფორმირებული და ერთიანი გრძელვადიანი პოლიტიკა, რომელიც უახლოეს მომავალში რაიმე ეფექტურ და სწრაფ ცვლილებებს მოიტანს სამოქალაქო ინტეგრაციის თვალსაზრისით. კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური ჯგუფები (დისპერსიულად განსახლებული ეთნიკური უმცირესობების შემთხვევაში საქმე უკეთაა) ძალიან სუსტად არიან ინტეგრირებულნი ერთიან სამოქალაქო-პოლიტიკურ სივრცეში და პრაქტიკულად არ მონაწილეობენ პოლიტიკური ინსტიტუტების და სახელმწიფოებრიობის მშენებლობის პროცესში. ეთნიკური უმცირესობები, მაღალ პოლიტიკურ ეშელონებში მიღებული გადაწყვეტილებების პასიური მიმღებნი უფრო არიან, ვიდრე პოლიტიკური დღის წესრიგის ჩამოყალიბების აქტიური მონაწილენი, რომელნიც მაღალი სამოქალაქო პასუხისმგებლობის და თვითშეგნების სულისკვეთებით იქნებიან გამსჭვალულნი. ზოგიერთი ქართველი მეცნიერი¹ ამგვარ რეალობას, ეთნიკური უმცირესობებისადმი განხორციელებულ „გეტოიზაციის პოლიტიკადაც“ მოიხსენიებს.²

¹ იხილეთ: გია ნოდია, „საქართველოს მრავალ ეთნოსურობა: ფაქტი, მასთან მიმართება და მოსაზრებები პოლიტიკური სტრატეგიისათვის“ / ერთი საზოგადოება მრავალი ეთნოსი: ეთნიკური მრავალფეროვნება და სამოქალაქო ინტეგრაცია საქართველოში. მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2003.

² თუმცა, ჩვენი აზრით, ეს მთლად მართებული შეფასება არ უნდა იყოს. გეტოიზაციას თავის დროზე, გერმანელი ნაცისტები წინასწარ განზრახული და კარგად მოფიქრებული მიზნებისთვის ასორციელებდნენ. საქართველოს შემთხვევაში, არ გვგონია ადგილი ქონდეს ეთნიკურ უმცირესობათა წინადაწინვე შემუშავებულ რაიმე დისკრიმინაციულ პოლიტიკას. საქართველოს შემთხვევაში ადგილი უფრო გარკვეული გარემოებებით შექმნილ პრობლემებს აქვს, რომელიც ზშირად უნებლიე ხასიათისაა და მათ წინასწარ რეფლექსირებულს ძნელად თუ ვუწოდებთ.

ასეა თუ ისე, დღევანდელი საქართველოს საჯარო-პოლიტიკური სივრცე და დისკურსი ეთნიკური კატეგორიების სიმრავლით გამოირჩევა და რთულია მას კონსოლიდირებული, ფართო სამოქალაქო მონაწილეობაზე დაფუძნებული, აქტიური სამოქალაქო კულტურა ეწოდოს (გაბრიელ ალმონდის და სიდნი ვერბას კონცეფციის მიხედვით რომ ვიმსჯელოთ), რომლის საფუძველი, თავის მხრივ, ფართო სოციალური და პოლიტიკური კონსენსუსია. საქართველოს პოლიტიკური კულტურა უფრო ფრაგმენტული ხასიათის და კონფლიქტოგენური ტენდენციების მატარებელია, რომელშიც მრავალადაა წარმოდგენილი პრიმორდიალური და პრემოდერნული ყაიდის სოციალ-პოლიტიკური ელემენტები, რომელნიც თავის მხრივ არც თუ მთლად შესაბამისობაში მოდიან თანამედროვე სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესებთან და მიზნებთან.

არსებული მდგომარეობის ჩამოყალიბებაში ბევრ რამეში შეიძლება დავადანაშაულოთ პოლიტიკური ელიტები (მათ შორის ეთნო-პოლიტიკური ელიტები), რომელნიც ქვეყნის სვე-ბედის განსაზღვრის მთავარი მოქმედი პირები არიან, მაგრამ ამავე დროს უნდა გავითვალისწინოთ ის გარემოებაც, რომ მოცემული ელიტები ფუნქციონირებენ გარკვეული ისტორიული მემკვიდრეობის და არსებული სოციალ-პოლიტიკური კონტექსტის მიხედვით, რომელიც არც თუ ისე ძლიერ გვიზიდავს წარმატებული სამოქალაქო ინტეგრაციისკენ. ამ მხრივ განსაკუთრებით საბჭოთა მემკვიდრეობა გამოირჩევა, რომელმაც სხვა ათასგვარ უკეთურებასთან ერთად სოციუმის მეტად მძლავრი ეთნიკური დაღდასმა¹ მოახდინა, რომლის დაძლევაც ფრიად გაუჭირდა ყველა ეთნიკურად მრავალწევრიან პოსტ-კომუნისტურ ქვეყანას. საქართველო კი მათ შორის საკუთარი ეთნო-კულტურული მრავალწევრიანობის პრობლემების გადაულახაობით განსაკუთრებით გამოირჩევა. ყველა იმ დაღს და ლაქას შორის, რაც კი დღემდე საბჭოეთმა გვიანდერძა, ყველაზე უარესი ეთნიკური დაღი აღმოჩნდა. ეთნო-კულტურული მრავალწევრიანობის დაძლევას ქვეყნის ურთულესი საგარეო პოლიტიკური პირობები და მძიმე სოციალ-ეკონომიკური ვითარება განსაკუთრებით აძლიერებს.

¹ ხშირად დაღდასმას უცხოურ სამეცნიერო ლიტერატურაში სტიგმატიზაციას უწოდებენ, მაგრამ ჩვენ მისი ქართული შესატყვისის გამოყენება ვამჯობინეთ.

საქართველოში არსებულ ეთნიკურ უმცირესობებს არა მხოლოდ სუსტი პოლიტიკური და კულტურული კომუნიკაცია აქვთ ერთმანეთთან, არამედ ეკონომიკური თვალსაზრისითაც მეტად სუსტად არიან შეკავშირებულნი. არსებული საერთო ეკონომიკური ბაზარი არ ხდება მათი ინტენსიური შეხების, კონკურენციის და თანამშრომლობის წყარო. შესაბამისად, გასაკვირი არაა, რომ სახეზე გვაქვს ეთნიკურ უმცირესობათა ფაქტობრივი იზოლაციონიზმი (უმეტეს შემთხვევებში მაინც), რომლის რადიკალურად უკეთესობისკენ ცვლილებაც უახლოეს მომავალში არც თუ მთლად პერსპექტიულად გამოიყურება. იმის მიუხედავად, რომ საქართველოში ყველა საკანონმდებლო დონეზე უზრუნველყოფილია სამოქალაქო თანასწორობის ფორმალური მხარე და ქვეყანა მიერთებულია ყველა იმ ფუძემდებლურ საერთაშორისო საკანონმდებლო აქტს, რომელიც უზრუნველყოფს ადამიანის უფლებების დაცვას, საქმე არსობრივად წინ მეტად ზანტი ტემპებით მიიწევს. ფაქტია, რომ მხოლოდ ფორმალისზებული სამოქალაქო თანასწორობა ვერ უზრუნველყოფს აქტიურ სამოქალაქო ჩართულობას და ინტეგრაციას, თუმცა მის გარეშე იგი საერთოდ წარმოუდგენელია.

სამოქალაქო ინტეგრაციას ხელს უშლის აგრეთვე მოსახლეობის უმრავლესობის წარმოდგენებში ფესვგადგმული ეთნონაციონალისტური ტენდენციები და მითოლოგიები. არა და მოცემული ეროვნული მითოლოგიები და წარმოსახვები ეროვნულ თვითდადგენას და იდენტობის ფორმირებაში ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს თამაშობს. ეთნონაციონალისტური ტენდენციები თანაბრად ძლიერია, როგორც ეთნიკურ ქართველებში, ისე ეთნიკურ უმცირესობებშიც. საქართველოში ეთნონაციონალიზმის გაჩენას რამდენიმე ფაქტორი უზრუნველყოფდა. ეს არის, როგორც ძველი ისტორიული წარსულის და საბჭოთა ტოტალიტარიზმის მემკვიდრეობა, ასევე არსებული სოციალ-პოლიტიკური ვითარების შედეგიც. ამ მხრივ საბჭოთა მემკვიდრეობა განსაკუთრებით ქმედითია, რომელმაც თითქოსდა ძველი საუკუნეების და მის წინაშე არსებული რეალობის სინთეზი მოახდინა და ერთიანი მზა პროდუქტის სახე მისცა, ოღონდ უფრო რეგრესული სახის. საბჭოთა დანატოვარმა მართლაც რომ წარუშლელი კვალი დაამჩნია არსებულ ვითარებას, თუმცა არც მანამდელი მდგომარეობა უნდა გამოგვჩიქს მხედველობიდან. ალბათ ამ ორი გამოცდილების გადააზრება უფრო უკეთ გავცემს პასუხს

მასზედ, თუ რატომ იყო შესაძლებელი საქართველოში ეთნონაციონალისტური განწყობების გაჩენა და რატომ შეიძლება მუხრანუჭდებოდეს ეთნიკურ უმცირესობათა ინტეგრაცია. რასაკვირველია, სამოქალაქო ინტეგრაციის დამუხრანუჭებაში დიდი როლი ეკისრება მოქმედ პოლიტიკურ ელიტებს, მაგრამ, როგორც წესი, ნებისმიერი პოლიტიკური აქტორი, რომელიც გარკვეული პოლიტიკური პროექტის დამკვიდრებას ლამობს, ცდილობს, რომ საკუთარ ქმედებას გარკვეული ლეგიტიმურობა შესძინოს და შესაბამისად ფართე საზოგადოებრივი მხარდაჭერაც მოიპოვოს. ამიტომაც, ხშირ შემთხვევებში ისინი მოცემული რეალობის ტყვეები არიან და ცდილობენ იმგვარ იდეებს დააფუძნონ საკუთარი პოლიტიკური პროექტები, რომლებიც მოქალაქეთა დიდი ნაწილისთვის კარგადაა ნაცნობი და შესაბამისად მათ მიერ უფრო მეტად გაზიარებული და მხარდაჭერილია.

ისტორიული რეპროსამქტობა

თუ გადავხედავთ საქართველოს წარსულ ისტორიულ გამოცდილებას, ვნახავთ, რომ ფეოდალური საზოგადოება ზოგადად, რომელიც თანამედროვე საქართველოს ყველაზე მძლავრი ისტორიული გამოცდილება და ქმედითი ნარატივია¹ თანამედროვე სახის სამოქალაქო ინტეგრაციაზე ბევრს არაფერს გვეუბნება. ფეოდალური საზოგადოება და დინასტიური სახელმწიფო, სადაც სოციალური იერარქიები კანონიერად დადგენილია, ყოველთვის ნაკლებ ყურადღებას აქცევს მის ეთნო-კულტურულ განსხვავებულობას. მისთვის მთავარია ნახევრად ღვთიური წარმომავლობის მქონე მონარქისადმი პირადი ლოიალობა და მორჩილება. შესაბამისად, ეთნო-კულტურული განსხვავებულობა მონარქის მხრიდან საფრთხედ არ აღიქმება, თუ კი ამგვარი ჯგუფების მხრიდან მის მიმართ ლოიალობა გარანტირებულია. მონარქი ინდიფერენტულია ქვეყნის ეთნო-კულტურული დიფერენციაციისადმი და მისთვის არავითარ საჭიროებას წარმოადგენს, ქვეშევრდომთაგან კულტურულად ჰომოგენური საზოგადოების ჩამოყალიბება. იგი ვერტი-

¹ ფეოდალიზმამდე არსებული ეპოქა, საქართველოს კოლექტიურ მეხსიერებაში უფრო პასიური სახითაა წარმოდგენილი და ამიტომაც მასზე ყურადღებას ნაკლებად გაეაქმნებოდა, თუმცა ისტორიკოსები ხშირად ახდენენ მასზედ აპელირებას.

კალური სტრატეგიით მოქმედებს და მისთვის პორიზონტალურ კავშირებს არსებითი მნიშვნელობა არ გააჩნია. დინასტიურ სახელმწიფოს აგრეთვე ძალუძს განსხვავებულ სამართლებრივ სისტემათა მიმართ ტოლერანტული დამოკიდებულება (და ფეოდალიზმი ხშირად ადათობრივი სამართლის კონსერვაციასაც ასწრებს). იგი არ მიელტვის პოლიტიკურ და კულტურულ სტანდარტიზაციას. ეს უკანასკნელი თანამედროვეობის ფენომენია.

დინასტიურ სახელმწიფოში, მონარქი ზეეთნიკური პოლიტიკური სიმბოლოა და როგორც წესი მისი ეთნიკური მიჯაჭვულობა არც თუ ისე მყარია. ამის ნათელი დადასტურებაა ნებისმიერი ფეოდალური თუ დინასტიური სახელმწიფო და მათ შორის საქართველოც. ბაგრატიონთა დინასტიის სახლის არაერთი წევრი (სარძლოები თუ სასიძოები), როგორც წესი ხშირად არაქართული ეთნიკური წარმოშობისანი იყვნენ¹, მაგრამ ეს მოვლენა ჩვეულებრივი იყო მაშინდელი ქართული კულტურულ-პოლიტიკური სამყაროსთვის და რაიმე განსაკუთრებულ განსჯის საგანს არ წარმოადგენდა. ასევე იყო სხვა ქვეყნებშიც. ამავე დროს, მრავალი არაქართული ეთნიკური ვეგუფის წარმომადგენელი იყო დაწინაურებული საქართველოს სამეფო კარზე, მაგრამ იმისგან გამომდინარე, რომ მათ უპირობო ლოიალობა გააჩნდათ მეფის და სამეფო პოლიტიკისადმი, ისინი ჩვეულებრივ ქართველ პოლიტიკურ მოღვაწეებად აღიქმებოდნენ. მოცემული კონცეფციიდან გამომდინარე, სრულიად ბუნებრივი იყო შუა საუკუნეებში გვერდი-გვერდ განსხვავებულ ეთნო-კულტურულ სემენტთა (რომელთა სამართლებრივი რეგულირებაც ხშირად დიფერენცირებული სახის იყო) მშვიდობიანი თანაარსებობა. მათი მთავარი მოვალეობა ხომ მეფის და ღვთისადმი მსახურება და ლოიალობა იყო. შუასაუკუნეობრივ ქართულ ფეოდალურ მონარქიაში, განსაკუთრებით კი მისი ძლიერების ეპოქაში (ასევე შემდგომაც), სრულიად ბუნებრივად თანაარსებობდა გვერდი-გვერდ, როგორც ქართული მართლმადიდებლური, ისე სომხური გრიგორიანული, მუსლიმური თუ სხვა ეთნო-რელიგიური თემები. შოთა რუსთაველისთვის ბუნებრივი იყო არაქართულ სამყაროში

¹ თვით ლეგენდაც ბაგრატიონთა წარმომავლობაზეც ხომ მათ ეთნიკურ არაქართველობაზე მოგვითხრობს. და როგორც წესი ქართული ფეოდალური საგვარეულოების და წარმოშობის ლეგენდები, მათ არაქართველობას ასაბუთებდნენ.

მოქცეა საკუთარი შედეგის პერსონაჟები. მისთვის ხომ მთავარი ეთნიკური მობილიზაცია და ეთნიკური უპირატესობის დასაბუთება არ იყო (როგორც ეს თანამედროვე სამყაროში გვეხვდება ხოლმე). რუსთაველისთვის ღვთიური ჭეშმარიტების მიღწევა იყო უპირველესი ამოცანა (რაც ყველა ფეოდალური სახელმწიფოს პოლიტიკურ ნორმას წარმოადგენდა, ფორმალურად მაინც), რომლისთვისაც საამისოდ კონკრეტული ეთნიკური კუთვნილება ნამდვილად არ იყო საჭირო და გამსაზღვრელი. ჭეშმარიტება და ღმერთი მისთვის (როგორც ზოგადად ქრისტიანული მოძღვრებისთვის) შეეთნიკურია და კონკრეტულ ეთნიკურ საზღვრებს ვერ ეგუება. ამიტომაცაა, რომ ავთანდილი, ტარიელი, ნესტან-დარეჯანი, ფრიდონი, ასმათი ან როსტევენი სრულიად განსხვავებული ეთნიკური წარმოშობისანი არიან, მაგრამ ეს მათ ხელს სრულიადაც არ უშლით იმოქმედონ შეთანხმებული და თანაზიარი სტრატეგით. მათ ხომ ყველას ერთი ჭეშმარიტი მიზნისკენ სწრაფვა აერთიანებთ. რუსთაველის გმირთა მოცემული ქმედება უმთავრესად ტელეოლოგიური ხასიათისაა, რომელიც, თანამედროვე ტერმინოლოგია რომ მოვიშველიოთ, ბრმაა ეთნიკური განსხვავებულობის მიმართ. რუსთაველის გმირებისთვის უმთავრესი ჭეშმარიტების ერთად მოძიება და ზიარებაა, რომელიც ყოველგვარ ჯგუფობრივ იდენტობაზე მაღლა დგას და თავისი არსით ზეკოლექტიურია.

ზოგადად ფეოდალური დაქუცმაცებულობის და კარჩაკეტილობის პერიოდში მეტად რთულად ხდება ეთნიკური თუ ეროვნული სახის კონსოლიდაციები და კულტურული სტანდარტიზაციები. პრაქტიკულად ფეოდალიზმი დანაწევრებულ საზოგადოებას აყალიბებს. თუმცა მაღალი არისტოკრატის და პოლიტიკური კლასის დონეზე შესაძლებელია გარკვეულად პოლიტიკურად და კულტურულად კონსოლიდირებულ პოლიტიკურ კლასთან გვერდებს საქმე, რომელნიც მეტ-ნაკლებად სტანდარტული კულტურული და პოლიტიკური საჯარო სიმბოლოების მატარებელნი არიან. ამგვარი პოლიტიკური კლასი ეწევა კულტურულად დანაწევრებული საზოგადოების მობილიზაციას და მათი მხრიდან ლოიალობის გარანტიების მიღებას. თუმცა, მსგავსი მოქმედებანი იერარქიული ხასიათისაა და მეტად ზანტ სოციალურ მობილობას ეყრდნობა. ფეოდალიზმისთვის სოციალური და პოლიტიკური კომუნიკაციის სუსტად ინსტიტუციონალიზებული ქსელია

დამახასიათებელი. მოცემული კომუნიკაციური სისტემა პერსონიფიცირებული სასიათისაა და უმეტესად პატრონ-კლიენტელიზმს და ნეპოტიზმს ეფუძნება. ასეთი ტიპის ურთიერთობა დამახასიათებელია, როგორც კონკრეტული დომინანტი ეთნო-კონფესიური ჯგუფისთვის, აგრეთვე ეთნო-კონფესიური უმცირესობებისთვისაც. ფეოდალური სოციალ-პოლიტიკური წესრიგი ძალაუფლების ცენტრთან პირადი კავშირებით რეგულირდება და არ ეფუძნება თანამედროვეობისთვის დამახასიათებელ უნიფიცირებულ სამართლებრივ და პოლიტიკურად კოლექტიურ, დეპერსონიფიცირებულ რეგულაციებს. ანუ როგორც ნაციონალიზმის ცნობილი თანამედროვე მკვლევარი მაიკლ ჰეჩტერი შენიშნავს, ფეოდალიზმისთვის დამახასიათებელი იყო ე.წ. არაპირდაპირი მართვა.¹

საქართველო, რომელიც ტრადიციულად სუბ-ეთნიკური ჯგუფების დიდ სოლიდარობას წარმოადგენდა, ბუნებრივია ფეოდალიზმის ეპოქაში ვერ მოახერხებდა თანამედროვე ტიპის პოლიტიკურად და კულტურულად ჰომოგენური იდენტობის ჩამოყალიბებას და განმტკიცებას, თუ გავითვალისწინებთ მაშინდელ რეგიონულ კარჩაკეტილობას. თუმცა უნდა უთქვას, რომ საქართველოს ფეოდალური პოლიტიკური კლასი პოლიტიკურად და კულტურულად საკმაოდ კონსოლიდირებული იყო და წიგნიერი კულტურის საშუალებით ახდენდა კიდევ საერთო კოლექტიური სიმბოლოების წარმოებას. იმისდა მიუხედავად, რომ ქართული ფეოდალური კლასისთვის უცხო ნამდვილად არ იყო ცენტრიდანული ტენდენციები და საერთო პოლიტიკური სივრციდან განკერძოების მცდელობები (როგორც ნებისმიერი ქვეყნის ფეოდალური კლასისთვის). მაგრამ ამგვარ განკერძოებებს არ ახასიათებდა რაიმე ცალკე კულტურული სივრცის ჩამოყალიბების მისწრაფებები: პოლიტიკური განკერძოებაც იმავე პოლიტიკურ სივრცეში დაბრუნების მცდელობა იყო, ოღონდ უკვე ახალი ძალაუფლების ცენტრის ფორმირების მოთხოვნით. ამის ნათელი დადასტურებაა ის ფაქტი, რომ თითქმის ყველა განდგომილი ფეოდალი, რომელიც მეფობას მიეღობოდა, ცდილობდა თვითონვე ეტარებინა ერთიანი საქართველოს მეფეთა ტიტულატურა. მათთვის პოლიტიკური სამყაროს და ძალაუფლების ცენტრი, სიმბოლურად, ერთიანი საქართველო იყო და არა რომელიმე პროვინციის გამგებლობა და რაიმე ახალი პოლი-

¹ იხილეთ: მაიკლ ჰეჩტერი, ნაციონალიზმის შეჩერება, თბილისი, 2007.

ტიკური სამყაროს ძიება. შედარებით მდგრად კულტურულ ჰომოგენურობას კი ხელს დიდწილად, საქართველოს მართლმადიდებელი ეკლესია უწყობდა, რომელიც პოლიტიკური დაქუცმაცებულობის მიუხედავად, უმეტესად მაინც ახერხებდა ერთიანობის შენარჩუნებას და შესაბამისად საერთო კოლექტიური კულტურული სიმბოლოების შენარჩუნებას და განმტკიცებას. ამდენად, შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ფეოდალური კლასი (რამდენად პარადოქსულიც არ უნდა იყოს) და მართლმადიდებელი ეკლესია, ელიტურ დონეზე მაინც, უზრუნველყოფდა ერთიანი (სიმბოლოურად მაინც) პოლიტიკური და კულტურული სივრცის და იდენტობის ფორმირებას; მაგრამ რამდენად შესაძლებელი იქნებოდა ამგვარი კონსოლიდირება და პოლიტიკურად და სამართლებრივად მეტ-ნაკლებად უნიფიცირებული კოდექსების წარმოება უკვე მასობრივ დონეზე - უკვე რთული სათქმელია. თუ კი იგი იარსებებდა, ალბათ უფრო სუსტად, ვიდრე ეს ელიტის დონეზე შეიძლება ყოფილიყო. ხშირ შემთხვევაში ამგვარ საერთო სიმბოლოების წარმოქმნა დაბალ სოციალურ დონეზე, უფრო ზეპირსიტყვიერებით და მითოლოგიებით იყო უზრუნველყოფილი, ვიდრე რაიმე თანამედროვე ტიპის ფორმალისტული ინსტიტუციებით. ფეოდალური საზოგადოება არ იძლეოდა პორიზონტალური ტიპის ჰომოგენური კულტურის და იდენტობის ფორმირების საშუალებას. ანუ მაქს ვებერის მიხედვით, რომ ვთქვათ, ფეოდალიზმისთვის არ არის აქტუალური ლეგალურ-სამართლებრივი ბატონობის იდეალური ტიპის ფორმირება. თუმცა, ელიტის დონეზე იგი საქართველოში მეტ-ნაკლებად ფორმირებულ იქნა ერთიანი ქართული ფეოდალური მონარქიის პირობებში, რამაც შემდგომში, თავის მხრივ საფუძველი ჩაუყარა კიდევ თანამედროვე ქართულ იდენტობას. „საქართველო“, როგორც პოლიტიკურ-კულტურული პროექტი წარმოშვა ფეოდალურმა სისტემამ. ვახუშტი ბაგრატიონი აღნიშნავს თავის ცნობილ ნაშრომში, რომ უკეთუ ჰკითხო ვისმე ქართველსა, ანუ იმერსა, მესხსა, და ჰერკასსა რა რჯული ხარ, წამს მოგიგებს: „ქართველი“. მეორედ, არს ამათ ყოველთა წიგნი და ენა ერთი-იგივე ფარნაოზ პირველისა მეფისაგან ქმნილი: და ჰკითხო რა წინთქმულთა მათ კაცთა: „რა ენა და წიგნი უწყი“, მოგიგებს მყის: „ქართული“. რამეთუ არა იტყვს, არცა რჯულსა, ენასა და წიგნთა იმერთასა, ანუ მესხთა და ჰერ-კახთა, არამედ ქართულსა. მესამე: არასადმე ვიხილათ დიდთა შენებულთა და ეკლესია მონასტერთა

ანუ ხატთა და ჯუართა ძვირფასთა, რომელთა ზედა იყო სხუათა მეფეთა სახელნი, თვინიერ: „ჩუენ მეფეთა საქართველოსამან ანუ ქართლისამან ანუ აფხაზეთისამან“, რომელთა ზედა წერილ არიან ქუათა, ხატთა და ჯუართა ზედა“.¹ ამავე დროს აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ ვახუშტისთვის, „საქართველო“, მონოთეონიკური განსახლებების სივრცე არაა, იგი მრავალთეონიკურია. როდესაც ბატონიშვილი აღწერს საქართველოს სამეფოს, მასში იგი გულისხმობს ჩრდილოეთი კავკასიის უდიდეს ნაწილსაც და სხვა ბევრ არაეთნიკურად ქართველებით დასახლებულ ტერიტორიასაც. ერნსტ გელნერის მტკიცებულება, რომ „ნაციონალიზმი არის პოლიტიკური პრინციპი, რომელიც ეროვნული და პოლიტიკური საზღვრების ურთიერთ დამთხვევას მოითხოვს“², ვახუშტისთვის (თუმცა რა თქმა უნდა ვახუშტი ბაგრატიონს არ შეიძლება რაიმე ნაციონალისტური პროგრამის ჩამოყალიბება მივაწეროთ) ნაკლებად აქტუალურია. მისთვის „საქართველო“, როგორც პოლიტიკური პროექტი უფრო ზეითნიკური ხასიათისაა და გარკვეულწილად ნებელობითი ქმედების პროდუქტია, ვინემ რაიმე ორგანული, ეთნიკური სახის მოცემულობა. ნაციონალიზმის ცნობილი მკვლევარი ბენედიქტ ანდერსონი ასაბუთებს, რომ ერი წარმოსახვითი პოლიტიკური ერთობაა. წარმოსახვითია იგი იმდენად, რამდენადაც ერის ყოველი წევრი არასდროს იცნობს ერის ყოველ წევრს და საკუთარ თანამომემებს საერთო კულტურული სიმბოლოების საშუალებით წარმოისახავს.³ რთულია არ დავეთანხმოდ ანდერსონის მტკიცებულებას, მაგრამ ამავე დროს ისიც უნდა გავითვალისწინოდ, რომ ეროვნული საზღვრების წარმოსახვა მყისიერად შეუძლებელია და გარკვეული ისტორიული გამოცდილების დაგროვებაა საჭირო, რათა კოლექტიურმა ეროვნული სიმბოლოებმა ლეგიტიმურობა შეიძინონ და გაზიარებული იქნას კონკრეტული ეროვნული ჯგუფის უმრავლესობი მიერ მანც.

¹ ქართლის ცხოვრება, ტომი IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბილისი, 1973, გვ. 291-292.

² ერნსტ გელნერი, ერები და ნაციონალიზმი, ნეკერი, თბილისი, 2003, გვ. 3.

³ ისილეთ: ბენედიქტ ანდერსონი, წარმოსახვითი საზოგადოებები, გამომცემლობა ენა და კულტურა, თბილისი, 2003.

ფეოდალურ-დინასტიურ სახელმწიფოში მოცემულ პოლიტიკურ წეს-რიგში ჩართულობა და ადაპტაცია უმთავრესად ორი მთავარი პრინციპით ხორციელდებოდა. ერთი, ეს იყო მეფისადმი უპირობო ლოიალობა და მორჩილება (მეფის ძალაუფლების ლეგიტიმაციას კი, როგორც შუასაუკუნეობრივი პოლიტიკური ფილოსოფია ასაბუთებდა, ღვთიური წარმოშობა ჰქონდა და არაფერი ჰქონდა საერთო მისი ქვეშემდომების ნება-სურვილთან) და მეორე, ეს იყო დომინანტი რელიგიური აღმსარებლობის თემში წევრად გახდომა. შუასაუკუნეობრივი პოლიტიკური სამყარო, რომელიც საკმაოდ საკრალიზებული იყო და რელიგიას მასში უფრო საჯარო-ვალდებულებითი ხასიათი ქონდა, რელიგიურ თემში წევრობა, კონკრეტული ჯგუფობრივ-კულტურული იდენტობის ფორმირების საქმეში ერთ-ერთ გადამწყვეტ როლს თამაშობდა. მოცემული ორი პრინციპის შესრულებით უზრუნველყოფილი იყო კონკრეტული პირის თუ ჯგუფის კონკრეტულ პოლიტიკურ სივრცეში ჩართულობა. იგი აღარ მოითხოვდა თანამედროვე ტიპის შემდგომ ფორმალიზებულ საკანონმდებლო თუ სხვა ბიუროკრატიული ტიპის რეგულაციებს. ამავე დროს, აღსანიშნავია ის ფაქტიც, რომ შუასაუკუნეობრივმა დინასტიურმა სახელმწიფომ არ იცის თანამედროვე პოლიტიკური-სამართლებრივი ნორმა, რომელიც სუვერენული სახელმწიფოს საზღვრების ხელშეუხებლობას (და სუვერენული საზღვრები კი ეროვნული თვითდადგენის წარმოსახვის ერთი უმთავრეს ფაქტორთაგანია) ქადაგებს. მაშინდელი სახელმწიფოს საზღვრები ფრიად მოძრავი ხასიათისაა და ძალზე ხშირი ცვლილებების საგანია. ეს ძირითადად ორი გზით ხდებოდა: როგორც ერთი სახელმწიფოს მეორე სახელმწიფოს ხარჯზე ტერიტორიული გაფართოებით (დაპყრობითი ომები კი ფეოდალური ეპოქის პოლიტიკური ნორმა იყო), ისე დინასტიური ქორწინებების შედეგად. ამიტომაცაა, რომ ხანდახან, შუასაუკუნეობრივ სახელმწიფოებს სახელმწიფოებს არც უწოდებენ და უფრო პროტოსახელმწიფოებრივი წარმონაქმნების სტატუსი აქვთ მინიჭებული.

წარმოდგენილი სისტემა და პრინციპები მოდერნის ეპოქამ დაარღვია და სრულიად ახალი პოლიტიკური ნორმები დაადგინა. მოიშალა შუასაუკუნეობრივი პერსონიფიცირებული დინასტიური სახელმწიფო და ლეგიტიმურობის კონცეფცია და ადგილი დაუთმო თანამედროვე სახალხო

სუვერენიტეტის საფუძველზე ჩამოყალიბებულ წარმომადგენლობით, უპიროვნო, კოლექტიურ სახელმწიფოს. მაიკლ ჰეიტერი ამგვარ რეალობას, პირდაპირი მართვის დამყარებას უწოდებს.¹ მოდერნის რეალობებმა უარყო ეთნო-კულტურულად იერარქიული დამოკიდებულებების შუასაუკუნეობრივი წეს-წყობილება და სახელმწიფოს ყველა მაცხოვრებლის სამოქალაქო თანასწორობა მოითხოვა, მათი განსხვავებული ეთნო-კულტურული კუთვნილების მიუხედავად. სეკულარიზმის წინა პლანზე წამოწევამ რელიგია საჯარო სფეროდან კერძო სფეროში გადაისროლა და პოლიტიკურად გაანეიტრალა. თუმცა, დღემდე იმ ქვეყნებმა, რომლებმაც ნაგვიანები მოდერნიზაცია გაიარეს და სადაც სოციალური გარდაქმნების მთავარ აგენტად სახელმწიფო გვევლინებოდა, რელიგიამ კვლავაც შეინარჩუნა ეროვნული იდენტობის ერთ-ერთი მაპროფილებელი ხასიათი. სეკულარიზმს, მოცემულ ქვეყნებში არ მიუღია ისეთი სახე, რომ მისთვის მხოლოდ კერძო სფეროს მნიშვნელობა დაეტოვებინა. ისეთ ქვეყნებში, როგორებიცაა მაგ: პოლონეთი, საბერძნეთი, სერბეთი და მათ შორის საქართველოც, დომინანტ რელიგიურ აღმსარებლობას (და ხშირ შემთხვევებში არადომინანტ დენომინაციებს და კონფესიებსაც - გააჩნია რელიგიური თემის მოდერნიზაციის ხარისხს) კვლავინდებურად მნიშვნელოვანი ადგილი უჭირავთ საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში. ამიტომაც ეკლესია, როგორც ინსტიტუცია, კვლავაც მნიშვნელოვანი გავლენით სარგებლობს საზოგადოების განწყობების ჩამოყალიბებაზე და პოლიტიკური დღის წესრიგის ფორმირების პროცესში არც თუ უმნიშვნელო ადგილი უჭირავს.

მოდერნიზაციის პროცესმა, რომელიც ევროპულ სამყაროში განვითარდა, „ერის“ ორი მთავარი მოდელი და კონცეფცია წარმოშვა. პირველი, ეს იყო ერის ე. წ. „სამოქალაქო“ კონცეფცია, რომელიც საფრანგეთსა და ანგლოსაქსურ სამყაროში დაიბადა (თუმცა ფრანგული მიდგომა უფრო ცენტრალიზებული და ეტატისტურია). მოცემული მოდელის მიხედვით „ერის“ წევრად გახდომას კონკრეტული პირის მოქალაქეობა განსაზღვრავდა. მხოლოდ ამის შემდეგ იწყებდა სახელმწიფო ზრუნვას კულტურულად ერთგვაროვანი საზოგადოების ჩამოყალიბებაზე (უპირველსად კი ამას საყოველთაო დაწყებითი განათლების ცენტრალიზებული სისტემით

¹ მაიკლ ჰეიტერი, იგივე ნაშრომი.

ახორციელებდა). სხვაგვარად მას ინკლუზიურ, ლიბერალურ ასიმილაციის მოდელადაც მოიხსენიებენ, რომელიც უზრუნველყოფს ე. წ. „ჩართულობის“ პოლიტიკურ პროექტს, მაგრამ ინდიფერენტულად არის განწყობილი ეთნო-კულტურული დიფერენციაციის მიმართ; მაგრამ მონარქიული ეთნო-კულტურული ინდიფერენტიზმისგან განსხვავებით, რომელიც არ მოითხოვდა საზოგადოების კულტურულ ერგვაროვნებას და შესაბამისად ეთნო-კულტურული იდენტობების შენარჩუნების საშუალებას იძლეოდა, ლიბერალური ასიმილიაცია უკვე ვეღარ ეგუება ეთნო-კულტურულად მრავალწევრიანი საზოგადოების არსებობას და მისთვის უმთავრესი ჰომოგენური საზოგადოების ჩამოყალიბებაა. მისთვის მთავარია ინდივიდუალური მიკუთვნებულობა და არა კოლექტიური, როგორც ეს ფეოდალიზმის ეპოქაში იყო. ინტელექტუალურად ერის სამოქალაქო დისკურსს ზურგს განმანათლებლობა და რაციონალიზმის პოლიტიკური ფილოსოფია უმაგრებდა.

მეორე მოდელი ესაა ე. წ. „გერმანული“ მოდელი. ეს უკანასკნელი ერის ეთნიკურ მოძღვრებას ქადაგებდა, რომლისთვისაც სამოქალაქო იდენტობაზე მეტად მნიშვნელოვანი ეთნო-კულტურული იდენტობაა. მას სხვაგვარად „დიფერენციაციის“ მოდელადაც მოიხსენიებენ, რომელიც თავისი არსით „ექსკლუზივისტურია“ და „გარიყულობის“ პოლიტიკურ პროექტს უზრუნველყოფს. გეოგრაფიულად, გერმანული მოდელი გავრცელდა მთელს ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპაში. მისი ინტელექტუალური ძირები კი გერმანულ რომანტიზმს და კლასიკურ ფილოსოფიაში უნდა ვეძიოთ.¹

ამ ორი სხადასხვა რეალობის ჩამოყალიბებას თავისი კონკრეტული მიზეზები გააჩნდა. დასავლეთი ევროპის შემთხვევაში, თანამედროვე ეროვნულ-სახელმწიფოს ფორმირებისას ერთდროულად მიმდინარეობდა როგორც თანამედროვე ერის, ისე ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბება, რამაც თავის მხრივ ეს ორი ფენომენი ერთმანეთს მჭიდროდ დაუკავშირა.

¹ აღნიშნულ საკითხზე უამრავი ლიტერატურა არსებობს: მაგ., mut zkirimli, *Contemporary dabates on nationalism*, Palgrave 2005; ენტონი სმიტი, *ნაციონალიზმი თბილისი*, 2004; ანტონი სმიტი, *ნაციონალური იდენტობა, თბილისი*, 2008; Урс Альтерматт, *Етнонационализм в Европе*, Москва 2000, Владимир Малахов, *Национализм как политическая идеология*. - М.: Книжный дом «Университет», 2004 და მრავალი სხვა.

ამავე დროს, სოციალური და ეკონომიკური განვითარების თვალსაზრისით, დასავლეთი ევროპის ქვეყნები ფეოდალური იერარქიების უარყოფას და კაპიტალიზმის გეგმაზომიერ განვითარებას ემყარებოდნენ¹. ამიტომაც, აღნიშნულ შემთხვევაში, როგორც სოციალური, ისე პოლიტიკური ინტეგრაცია ნაკლებად მტკივნეულად, სწრაფად და უფრო ბუნებრივად წარიმართა.

გერმანიის და აღმოსავლეთი-ცენტრალური ევროპის შემთხვევაში საქმე სხვაგვარ რეალობასთან გვაქვს. ამ შემთხვევაში, კონცეპტუალურად, ჯერ ერის ფორმირება იწყება, რომელიც ეთნო-კულტურული იდენტობის საშუალებით ცდილობს საკუთარი ეროვნული საზღვრების დადგენას და შემდგომში იწყებს უკვე თანამედროვე ცენტრალიზებული სახელმწიფოს ჩამოყალიბებას, რომლისთვისაც მას უკვე ეროვნული საზღვრების მზა რეცეპტი უნდა მიეწოდებინა. ამავე დროს, მოცემული პროცესი, დასავლეთი ევროპისგან განსხვავებით, ნახევრად ფეოდალურ სოციალურ სისტემას ემყარებოდა და ნაგვიანვეი კაპიტალიზმის პირობებში ვითარდებოდა. შესაბამისად, ერადქმნადობის პროცესი და ეთნიკური ინტეგრაცია მეტი სირთულეებით წარიმართა. ამავე დროს, ცენტრალური და აღმოსავლეთ ევროპის ბევრ ქვეყანაში ერის დისკურსის განვითარებას მათი მსხვილი იმპერიებისგან გათავისუფლების მცდელობა ედო საფუძვლად, რაც კიდევ უფრო აღვივებდა ეთნონაციონალური სენტიმენტების განვითარებას.

საქართველო, რომელიც ტიპოლოგიურად აღმოსავლეთ-ცენტრალური და სამხრეთ-აღმოსავლეთი ევროპის განვითარების მოდელს უფრო ემგვანება, ბუნებრივია შესაბამისი პირობების არ არსებობის გამო, დასავლეთი ევროპის სტრატეგიას ვერ განავითარებდა. თანამედროვე ერის დისკურსი საქართველოში, რომელიც მე-19 საუკუნეში წარმოიშვა ილია ჭავჭავაძის თაოსნობით და რომელშიც ახლად წარმოქმნილი ინტელექტუალური წრეები ღებულობდნენ მონაწილეობას (და არა ახალი სოციალური კლასი ბურჟუაზია, როგორც ეს დასავლეთ ევროპის შემთხვევაში იყო), საქართველოში რომანოვთა იმპერიის ბატონობის პირობებში ვითარდებოდა. ამიტომაც, ქართ-

¹ თუმცა დასავლეთ ევროპის ყველა ქვეყანაში ასე არ ყოფილა. მაგ: პორტუგალიის, ესპანეთის და იტალიის შემთხვევები ქვემოთ აღწერილ ცენტრალურ და აღმოსავლეთ ევროპის მაგალითის უფრო ემგვანება, თუმცა მისგან განსხვავდება გარკვეული თავისებურებებით.

ველ ინტელექტუალთა მთავარი ამოცანა იყო ქართველის ერის, როგორც ეთნო-კულტურული წარმონაქმნის საზღვრების დადგენა და შემდგომში მის საფუძველზე პოლიტიკური ავტონომიის ან უკეთეს შემთხვევაში დამოუკიდებლობის მიღწევა. ამიტომაც იყო, რომ წამყვანი ქართველი ინტელექტუალები გაცილებით მეტს წერდნენ ქართველების ეთნო-კულტურული წარმოსახვითი საზღვრების შესახებ და თითქმის არაფერს ამბობდნენ საქართველოს ზუსტი პოლიტიკური საზღვრების და მოქალაქეობის საკითხებზე; მაგრამ ამ შემთხვევაში, შესაძლოა ასევე შესაბამისი პირობების არ არსებობის გამო, ქართული ერის ეთნიკურ დისკურსს (რომელიც უპირატესად გახსნილი ხასიათის იყო) არ მიუღია გერმანიის ან სხვა ქვეყნების მსგავსი უკიდურესი ეთნო-ნაციონალიზმის და შოვინიზმის ფორმა და თავისი არსით უფრო გამაერთიანებელი და განმათავისუფლებელი ხასიათის იყო. მისთვის ნამდვილად არ იყო დამახასიათებელი ეთნიკური დისკრიმინაციების მოთხოვნა და ეთნიკური შუღლის გაღვივება. აშშ-ში მოღვაწე ბრიტანელი პოლიტოლოგი და ქართველოლოგი სტივენ ჯონსი სამართლიანად მიუთითებს, რომ „საქართველოში არსებული ეთნიკური ურთიერთობები ორმხრივად უფრო ცრურწმენების და ეროვნული სტერეოტიპების სახით წარიმართებოდა, რომელიც უმეტესად მშვიდობიანი იყო.“¹ მე-19 საუკუნის ქართულ ნაციონალიზმს ძალადობასთან საერთო არაფერი ქონდა. ნაციონალიზმი მისთვის უფრო ეროვნული თვითგანახლების და პროგრესული იდეალებისკენ სწრაფვის სტრატეგია იყო. იგი, როგორც ეს მთელი მე-19 საუკუნის ისტორიისათვის არის დამახასიათებელი, საზოგადოების გათანამედროებას ისახავდა მიზნად. ნაციონალიზმი საქართველოსთვის მოდერნიზაციის მთავარ საფუძვლად და სტრატეგიად გადაიქცა (იგულისხმება ახალი სალიტერატურო ენის ფორმირება, ურბანიზაციის მეტ-ნაკლები განვითარება, კერძო მეწარმეობის და საბანკო სისტემის შექმნა, სამოქალაქო მონაწილეობის გაღვივება, პოლიტიკური პარტიების ფორმირება და ა. შ).

დასავლური ერის დისკურსი, რომელიც ძირითად შემთხვევებში კაპიტალიზმის განვითარების და მძლავრი ურბანიზაციის ფონზე მიმდო-

¹ Stephen Jones, „Georgia: The Trauma of Statehood“ in *New Atates, New Politics*, Ian Bremmer and Ray Taras eds. (Cambridge University Press, 1997), p. 508.

ნარეობდა, ურბანული ცენტრების მეშვეობით მაქსიმალურად ცდილობდა კულტურულად ჰომოგენური საზოგადოება ჩამოეყალიბებინა და ეკონომიკური კაპიტალის წარმოქმნას და მატერიალური დოვლათის დაგროვებას ეთნიკური საფუძველი არ ჰქონოდა. ამას იგი წარმატებით ახორციელებდა კიდევ და შესაბამისად ერთიანი სახელმწიფოს ფარგლებში წარმოქმნილი ეკონომიკური დოვლათი და ფინანსური რესურსები დეეთნიზირებული იქნა, რამაც სამომავლოდ ეთნიკურ ფონზე წარმოქმნილი დაძაბულობების რისკი ფრიად შეამცირა (თუმცა საბოლოოდ მაინც ვერ აღმოფხვრა, მაგრამ ეს უკვე ხშირად ამ ქვეყნების კოლონიური პოლიტიკის გამოძახილი იყო).

განიხილავს რა უნგრული წარმოშობის დიდ ბრიტანეთში მოღვაწე პოლიტოლოგი ჯორჯ შოპლინი აღმოსავლეთი ევროპის პოლიტიკურ ტრადიციებს დასავლეთ ევროპასთან შედარების ფონზე, მიდის დასკვნამდე, რომ ერთი მთავარი პოლიტიკური ტრადიცია (დამატებით სხვა ტრადიციებთან ერთად), რითაც აღმოსავლეთი ევროპა განსხვავდება მისი დასავლური მხარისგან, არის ურბანული და ბურჟუაზიული ტრადიციების სისუსტე. აღმოსავლეთი ევროპის ამგვარმა თავისებურებამ განაპირობა კიდევ მასში მდგრადი დემოკრატიული, სამოქალაქო ტრადიციების და ინსტიტუტების სიმცირე (რასაც პრინციპში შეიძლება ითქვას, რომ ამ რეგიონის უმეტესი ქვეყნების ევრო-ატლანტიკურ სივრცეში ინტეგრაციის მიუხედავად დღემდე აქვს ადგილი – ავტორთა შენიშვნა). ერთ-ერთი უმთავრესი მიზეზი, რამაც მოცემულ რეგიონში ეთნონაციონალისტური სენტიმენტები და თვითშეგნება გააჩინა, სწორედ რომ მის სუსტ ურბანულ ტრადიციებში უნდა ვეძიოთ (ურბანიზაცია კი თავის მხრივ მოდერნიზაციის ერთ-ერთი უმთავრესი მხარე და საფუძველი გახლავთ). იმის გამო, რომ აღმოსავლეთი ევროპის რეგიონში არსებული ქალაქები ვერ უზრუნველყოფდნენ მასში არსებული ეთნიკური ჯგუფების ინტეგრაციას, როგორც პოლიტიკურ, ისე სოციალურ დონეზე და მათგან ერთი დიდი პოლიტიკური ერთობის და ლოიალობის გაჩენას (რაც თანამედროვე ერი-სახელმწიფოს პოლიტიკური ნორმაა), როგორც წესი, დასავლეთი ევროპისგან განსხვავებით, ეკონომიკურ-ფინანსური ინტერეს-ჯგუფების და ახალი პოლიტიკური კლასის წარმოშობას ეთნიკურ, პრიმორდიალურ საფუძველზე უზრუნველყოფდა. მოცემული ვითარება კი თავის მხრივ ხდებოდა საფუძველი იმისა, რომ სოციუმის შიგნით არსებულ

ჯგუფობრივ სოციალურ და პოლიტიკურ კონკურენციას ეთნიკური შეფერ-
ილობა (რაც თავისი არსით ფეოდალიზმის გადმონაშთია) მიეღო. ამიტო-
მაც იყო, რომ დროთა განმავლობაში, ამგვარი სოციალური სტრუქტურების
განვითარებამ, ეთნიკურ საფუძველზე არსებული დაძაბულობები წარმოშვა,
როცა მას რეალურად სხვა საფუძველი ქონდა და ეთნიკურობა მხოლოდ
მისი გარეგნული სახე იყო. სუსტმა ინსტიტუციონალურმა განვითარებამ
ეთნონაციონალური სეგმენტაცია და სოციალური ფრაგმენტაცია აღმო-
სავლეთი ევროპის პოლიტიკურ ნორმად აქცია, როდესაც ისინი შეუდგნენ
თანამედროვე ერი-სახელმწიფოების ჩამოყალიბებას. მოცემულ სახელმწი-
ფოებში კულტურულ ჰომოგენიზაციას კონკრეტულ სახელმწიფოში არსე-
ბული დომინანტური ეთნიკური ჯგუფი აწარმოებდა, უმცირესობაში მყოფ
ეთნიკურ ჯგუფებთან მიმართებაში იერარქიული ურთიერთობების ჩამოყა-
ლიბების სარჯზე¹

შოპლინის მიერ აღწერილი რეალობის დადასტურებაა მე-19 საუკუნის
საქართველოც. იმ ურბანულ ცენტრებში (განსაკუთრებით კი თბილისზეა
ლაპარაკი, რომელიც ქვეყნის მთავარ არტერიას წარმოადგენდა და ასეა
პრინციპში დღემდე), სადაც მე-19 საუკუნის მეორე ნახევრიდან იწყება რუ-
სეთის იმპერიაში წარმოქმნილი ნახევრად კაპიტალისტური და ნახევრად
ლიბერალური სისტემის დანერგვა (და ისიც არასრული სახით), ახალი სო-
ციალური და პოლიტიკური კლასის ფორმირება, როგორც წესი ეთნიკური
შეფერილობისა იყო. მაგალითად, ფინანსურად ყველაზე დაწინაურებული
სომხური ბურჟუაზია, რომელიც ადგილობრივი, თბილისური წარმოშობის
იყო, სხვა დანარჩენი ეთნიკური ჯგუფებისგან უმეტესად განცალკევებით
იღგა და ხშირად ახალი ეთნიკური, საზღვრების გაჩენის საფუძველი ხდე-
ბოდა. ის ხშირი დავა, რომელიც მაშინდელ ქართველ ინტელექტუალებს
და სომხურ ბურჟუაზიას შორის მიმდინარეობდა, სწორედ რომ სუსტი
სამოქალაქო განვითარების კლასიკური გამოხატულებაა. სხვა ვითრებაში,
სომხური კაპიტალი, ჩვეულებრივ ქართულ (არა ეთნიკური გაგებით) კაპი-

¹ George Schöplin, *Politics In Eastern Europe 1945-1992* / Blackwell, 1993, pp. 17-24.

ტალად უნდა გარდაქმნილყო¹ და სოციალური და პოლიტიკურ ინტეგრაციის ერთ-ერთი საფუძველი გამხდარიყო, მაგრამ საქმე სხვაგვარად წარიმართა. ფინანსური კაპიტალის მოძლიერება, უმეტესად ეთნიკურ ჯგუფთა მეტ კარჩაკეტილობას და გაუცხოებას უფრო უწყობდა ხელს (თუმცა რეგიონულ კარჩაკეტილობას ამკარად არღვევდა). მოცემულ შემთხვევაში ალბათ ერთ-ერთ მთავარ „დამნაშავედ“, სამოქალაქო ჩამორჩენილობასთან ერთად, დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს არარსებობა შეიძლება ჩაითვალოს. ამიტომაც იყო, რომ ქართველ ინტელექტუალთა ძირითადი ნაწილი ინდიფერენტულად იყო განწყობილი სომხური კაპიტალის მიმართ და მას ხშირად ერთგვარ ეროვნულ საფრთხედაც კი აღიქვამდა. ასევე იყო თავის მხრივ სომხური ბურჟუაზიაც, რომელიც ზოგიერთი გამონაკლისი შემთხვევის გარდა, არ მონაწილეობდა ქართული საჯარო კულტურული და პოლიტიკური დისკურსის ფორმირებაში და უმეტესად საკუთარ თვისტომთა მობილიზაციას ლაშობდა, რითაც ნებისით თუ უნებლიედ, ეთნიკურ გახლეჩილობას უწყობდა ხელს. მსგავსი სოციალური გახლეჩილობა კი თავის მხრივ ეთნიკურ სტერეოტიპთა განვითარებას აძლევდა ბიძგს და ხელს უშლიდა მათ დაახლოებას და თანამშრომლობას. ხშირი იყო აგრეთვე მაშინდელ ახლად წარმოქმნილ ქარხანა-ფაბრიკებში ეთნიკური ხასიათის დაძაბულობები, რომელსაც იგივე სოციალური საფუძველები ქონდა.²

პოლიტიკური პარტიებიც, რომელთა საშუალებით ნელ-ნელა ხდებოდა ახალი პოლიტიკური კლასის ფორმირება, უმეტეს შემთხვევებშიც ეთნიკური ხასიათისა იყო. რა თქმა უნდა იყო გამონაკლისები, როდესაც კონკრეტული პარტიის წევრები სხვადასხვა ეთნიკური წარმომავლობისანი იყვნენ, მაგრამ როგორც წესი, პარტიული ელიტები მონოეთნიკურნი (ეს განსაკუთრებით მემორჯვენე ტიპის პოლიტიკურ დაჯგუფებებზე ითქმის, თუმცა არც მემარცხენეები განსხვავდებოდნენ მისგან დიდად) უფრო იყვნენ და რაიმე

¹ შენიშვნა: როგორც მაგალითად როკფელერების კაპიტალი ამერიკული კაპიტალია და მას არ შეიძლება ებრაული კაპიტალი ეწოდოს.

² იხილეთ: სტივენ ჯონსი, სოციალ-დემოკრატია ქართულ ფერებში, ილია ჭავჭავაძის უნივერსიტეტის გამოცემლობა, თბილისი, 2008.

ეთნიკურ დაასლოებას ან სოლიდარობის გაჩენას ნებისთ თუ უნებლიედ ხელს არ უწყობდნენ¹.

აქვე გვსურს მივუთითოდ ერთ გარემოებაზე, რომელიც ასე ძალუმაღ იყო დამახასიათებელი მაშინდელი საქართველოს პოლიტიკური რეალობისთვის. როგორც წესი, ქართული ახლად წარმოქმნილი პოლიტიკური და ინტელექტუალური ელიტა უმეტესად ნეოფეოდალური ხასიათის იყო. კაპიტალიზმის ნაგვიანვემა განვითარებამ (თანაც არა სრული სახით) სოციალური და პოლიტიკური განვითარების აგანსსცენაზე, ძირითადად მაინც ძველი სოციალური და პოლიტიკური ფეოდალური კლასი წამოსწია. ვერ ხერხდებოდა რა ახალი სოციალური სიკეთების მეტ-ნაკლებად თანასწორი გადანაწილება საზოგადოებაში (რაც თავის მხრივ საზოგადოების დიდი ნაწილის აქტიური საჯარო ცხოვრებისგან გარიყულობას იწვევდა), ობიექტურად, უმეტეს შემთხვევებში, მხოლოდ ძველ ფეოდალური კლასს შეეძლო (ფლობდა რა სათანადო ინტელექტუალურ და ეკონომიკურ რესურსებს) თანამედროვეობის ინსტრუმენტარიების მატარებელი გამხდარიყო. ამიტომაც არ უნდა გვიკვირდეს, რომ თვით მარქსისტული პოლიტიკური დაჯგუფებების (განსაკუთრებით კი მენშევიკური ფრთის, რომელიც საქართველოში მუდამ უმრავლესობაში იყვნენ) პარტიული ელიტაც კი (რომ აღარაფერი ვთქვათ პოლიტიკური მოძრაობების შემარჯვენე ფრთაზე) ძირითადად ნეოფეოდალური ხასიათისა იყო. ამავე დროს, ფეოდალიზმის დროს შედარებით უკეთ კონსოლიდირებული ფეოდალური არისტოკრატია გახლდათ უმეტესად ეროვნული იდეალების ძირითადი მატარებელი და მის დამცველის როლში გვევლინებოდა. ხშირად ქართველი სოციალ-დემოკრატებიც კი უარს არ ამბობდნენ ეროვნული საკითხის და ეროვნული თვითგამორკვევის უფლებაზე. პირიქით, ამას არც თუ იშვიათად აკეთებდნენ მაგ: ნოე ჟორდანიას ნაშრომებს და წერილებში საკმაოდ მრავლად მოი-

¹ შენიშვნა: მიუხედავად იმისა, რომ მაშინ საკმაოდ მომრავლებული მარქსისტული ტიპის პოლიტიკური დაჯგუფებები ინტერნაციონალიზმს და კლასობრივ ზეეთნიკურობას ქადაგებდნენ, რეალურ პრაქტიკაში, უმეტესად მაინც გარკვეულ ეთნიკურ სიმპათიებს ამჟღავნებდნენ და პარტიულ დონეზე ეთნიკურ სოლიდარობას ახორციელებდნენ.

ძიება ეროვნულ საკითხზე მიძღვნილი ნააზრევი.¹ სამწუხაროდ, რუსეთის იმპერიის ფარგლებში ნახევრად განვითარებული კაპიტალიზმის პირობებში, არ მოხდა მძლავრი ქართული ბურჟუაზიის ფორმირება, რომელიც ევროპული გამოცდილების მსგავსად მომავალში შესძლებოდა ახალი, დამოუკიდებელი ეროვნული სახელმწიფოს მებაირახტე ყოფილიყო. საქართველო ამ მხრივ გამონაკლისს ნამდვილად არ წარმოადგენდა. მსგავს პროცესებს ქონდა ადგილი ცენტრალური და აღმოსავლეთი ევროპის ქვეყნებშიც (რომ აღარაფერი ვთქვათ თვით რუსეთზე), სადაც ახალმა სოციალური კლასმა ვერ მოახერხა ძველი ფეოდალური არისტოკრატის ჩანაცვლება. ფეოდალიზმს ხომ, როგორც საქართველოში, ისე მოცემულ რეგიონში, მეტად მძლავრი ფესვები აღმოაჩნდა და შესაბამისად, ფეოდალური ტრადიციების დიდი ხნით კონსერვაცია განაპირობა კიდევ. ამიტომაც, ბუნებრივია, საქართველოს მრავალეთნიკურობის მიუხედავად, ახლად გამომცხვარი პოლიტიკური კლასი უმეტესად მონოეთნიკური იყო.

შესაბამისად, საქართველოში ობიექტურად ვერ განვითარდებოდა სრულყოფილი სამოქალაქო ნაციონალიზმი და ერის დისკურსი, როგორც ეს დასავლეთი ევროპის შემთხვევაში იყო. საამისოდ მას არც რაიმე ობიექტური სოციალ-ეკონომიკური და პოლიტიკური საფუძვლები ქონდა და არც წარსული გამოცდილება. თუმცა კიდევ ერთხელ უნდა აღინიშნოს, რომ მაშინდელი ქართული ნაციონალიზმი აშკარად ზომიერი ხასიათისა იყო და რაიმე ეთნო-კულტურულ დისკრიმინაცია უცხო იყო მისთვის. იგი უფრო რუსიფიკაციაზე გამოაპასუხებას წარმოადგენდა და ეროვნულ თვითგადარჩენას მოითხოვდა. ილია ჭავჭავაძე პირდაპირ წერდა, რომ „ერი ერთი ღვაწლის დამდები, ერთს ისტორიულ უღელში ბმული, ერთად მეზრძოლი, ერთსა და იმავე ჭირსა და ლხინში გამოტარებული ერთსულოვნებით, ერთგულობით, ძლიერია“². ილია აშკარად არ მიუთითებდა ერის მხოლოდ ეთნიკურ ხასიათზე და ერის ფორმირებას გარკვეულ ნებელობით აქტადაც განიხილავდა. იგი მას მხოლოდ რაიმე ობიექტურ მოცემულობად არ წარმოსახავდა, როგორც ეს ეთნონაციონალიზმის მომხრეთა დებულებებში გვხვდება ხოლმე.

¹ იხილეთ: ნოე ჟორდანიას, რჩეული ნაწერები, თბილისი, 1990.

² ოსმალის საქართველო / ილია ჭავჭავაძე, თსზულებანი ხუთ ტომად, ტომი II, პავლე ინგოროყვას რედაქციით, თბილისი, 1941, გვ. 309.

ამავე დროს, მაშინდელი ქართველი ინტელექტუალები საკუთარ პოლიტიკურ პროგრამას ახორციელებდნენ მათ მიერ შექმნილი, დღევანდელი ტერმინოლოგიით რომ ვთქვათ, არასამთავრობო ორგანიზაციების მეშვეობით და ამით სამოქალაქო მონაწილეობის ტრადიციებს აფუძნებდნენ (რომანოვთა იმპერია ხომ საბჭოთა რუსეთისგან განსხვავებით ღია სამოქალაქო სივრცის განვითარებისთვის გაცილებით დიდ ადგილს ტოვებდა). ილია და თერგდალეულთა მთელი თაობა მოქმედების პრაგმატულობით გამოირჩეოდნენ და კარგად იცოდნენ, რომ ეროვნული მობილიზაციის შემთხვევაში უპირველესი სამიზნე ვგუფი ეთნიკურად ქართველები იქნებოდნენ და რომ სხვა ეთნიკურ ვგუფებს ქართული ეროვნული გრძნობების მიმართ არც თუ დიდი ენთუზიაზმის გამოხატვა შეეძლოთ. ამიტომაც, თერგდალეულები (როგორც პირველი, ისე მომდევნო თაობა და მათ შორის ხშირ შემთხვევაში ქართველი სოციალ-დემოკრატებიც კი) ბუნებრივია ვერაფრით განავითარებდნენ ისეთ იდეას, რომელიც რეალურ პრაქტიკაში ვერ იმუშავებდა და თუ იმუშავებდა, დიდი წარმატება ნამდვილად არ ექნებოდა. მათ საქმე ქონდათ სოციალურად გახლჩილ და დანაწევრებულ საზოგადოებასთან, რომელიც ეთნო-კულტურული ინტეგრაციის თვალსაზრისით ფრიად სუსტი იყო. ამას კი, თავის მხრივ აძლიერებდა რომანოვთა იმპერიის არც თუ კეთილმოსურნე დამოკიდებულება ეთნიკურ განსხვავებულობათა მიმართ და მცდელობა ეთნიკური იერარქიების შექმნისა. თუმცა უნდა ითქვას, რომ რომანოვების პოლიტიკა ამ მხრივ უფრო ნაკლებად ცდილობდა ეთნიკურობის ინსტიტუციონალიზაციას და ამით ბევრად ჩამორჩებოდა შემდგომდროინდელ საბჭოთა რუსეთის იმპერიას. თუმცა მისთვის უცხო არ იყო ხალხთა მასობრივი დეპორტაციების და რეპრესიების პრაქტიკა (რაც საბჭოთა რუსეთმა მოგვიანებით მისგან მემკვიდრეობით მიიღო კიდევ). ეს კი ერთი-ორად აძლიერებდა იმპერიის მოსახლეობაში ეთნონაციონალისტურ სენტემენტებს და მის აქტივიზაციას უზრუნველყოფდა. რომ არა მასში შემავალი ხალხების პირად ცხოვრებაში იმპერიის ძალადობრივი ჩარევები, ალბათ სამომავლოდ დაძაბულ ეთნონაციონალისტურ ტენდენციებს პოლიტიკურად უფრო ნაკლები გასაქანი ექნებოდა. თუმცა თვით რუსეთის იმპერიაც ეთნონაციონალიზმით საზრდოობდა (რასაც მისი ნახევრად ფეოდალური სოციალურ-ეკონომიკური სისტემა და პოლიტიკური ავტორიტარიზმი განაპირობებდა) და ამიტომაც

აღბათ სხვაგვარ პოლიტიკას ვერც განახორციელებდა. იმპერიას უჭირდა მისი ეთნო-კონფესიურად უკიდურესად დანაწევრებული უზარმაზარი სახელმწიფოს მართვა. სამეფო ბიუროკრატია, იმპერიაში შემავალი ხალხების ეროვნული სენტრიმენტების გაღვიძებით წარმოქმნილი პრობლემების მოგვარებაში სოციალური გარიყულობის და პოლიტიკური ძალადობის სტრატეგიას ანიჭებდა უპირატესობას.

საქართველოს პირველი რესპუბლიკა

საქართველოს 1918-21 წლების ხანმოკლე დამოუკიდებლობამ გარკვეული კორექტივები შეიტანა ეთნიკური უმცირესობებისადმი დამოკიდებულებაში. მაშინდელი საქართველოს პოლიტიკური ელიტის წარმომადგენლები (როგორც სოციალისტური, ისე მამარჯვენე ფრთის წევრები) ეთნიკურ უმცირესობათა შემწუნარებლობას ყველა საკანონმდებლო ბაზით უზრუნველყოფდნენ. „რესპუბლიკის მცირე ერების უფლებათა“ განსაზღვრას მაშინდელი ხელისუფლებაში მყოფი პოლიტიკური ძალების მხრიდან საკმაოდ დიდი ყურადღება დაეთმო და ეს ძალიან კარგად ჩანს კიდევ დამფუძნებელი კრების საკონსტიტუციო კომისიის მასალებიდან. კონსტიტუციის მიღებამდე, საკონსტიტუციო კომისიის 1920 წლის 20 მაისის სხდომაზე ა. ჩხენკელი აღნიშნავდა: „მჭიდროდ არის ერთმანეთთან დაკავშირებული ინტერესები მთელის - სახელმწიფოსი და ნაწილის — ეროვნული უმცირესობისა: ერთის ბედნიერება მეორეს ბედნიერებაა და ერთის უბედურება — უბედურებაა მეორესათვის. აყვავება სახელმწიფოსი არის აყვავება და გამდიდრება უმცირესობისა. ეს უნდა ჰქონდეს შეგნებული ყოველ უმცირესობას, რომ ადგილი არ ექნეს რაიმე გაუგებრობასა და უნდობლობას; უმცირესობის აყვავება ჩვენი ინტერესიც არის და სწორედ საკითხის ასეთი გაშუქებიდან მოგვეყვას ჩვენ მაქსიმუმში იმ უფლებათა, რომელთაც სახელმწიფო აძლევს უმცირესობას“. ა. ჩხენკელის, და ზოგადად, მაშინდელი ქართული პოლიტიკური ელიტის მიერ გაცხადებული „მაქსიმუმი უფლებები“ იმაშიც გამოიხატა, რომ ეთნიკურმა თუ რელიგიურმა უმცირესობებმა საქართველოს კონსტიტუციაში რიგი საკითხების შესახებ სხვადასხვა პროექტი - რუსთა და სომეხთა ეროვნულმა საბჭოებმა, საქართველოში მაცხოვრებელმა ბერძნებმა, აღმოსავლეთ

საქართველოს მუსლიმებმა, ამიერკავკასიის გერმანელთა კავშირმა, საქართველოში მცხოვრებმა ებრაელებმა – ყველამ საკუთარი პროექტი (სულ 7 პროექტი) წარადგინა და ყველა მათგანი საქართველოს ახლად შექმნილი დამოუკიდებელი სახელმწიფოსადმი გარკვეული უნდობლობით იყო განმსჭვალული. მიუხედავად იმისა, რომ ხშირ შემთხვევაში უმცირესობათა მიერ მოთხოვნილი უფლებების დაკმაყოფილება და მათი კონსტიტუციაში ჩადება თავისთავად კითხვის ნიშნის ქვეშ აყენებდა თავად საქართველოს, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფოს არსებობას (მაგალითისთვის რუსთა ეროვნული საბჭოს მიერ ე.წ. „ენათა თანასწორუფლებიანობის“ საკითხის დღის წესრიგში დაყენებაც კმარა, რომლის ცხოვრებაში გატარების შემთხვევაში ფაქტობრივად, ქრებოდა სახელმწიფო ენის ცნება, რადგან აღნიშნული სტატუსით სარგებლობის პრეტენზია საქართველოში დაახლოებით 16-მდე ენას უჩნდებოდა). მიუხედავად ამ ყოველივესა, მაშინდელი საქართველოს მესვეურებმა შესძლეს ამ ტიპის წინაღობების გადალახვა და თან ისე, რომ ამ ფონზე არათუ არცერთი ეთნიკური და რელიგიური უმცირესობის უფლება არ შელახულა,

არამედ პირიქით, მათთვის 1921 წლის კონსტიტუციაში ცალკე თავიცი იქნა დათმობილი. ხოლო უმცირესობებისთვის მინიჭებული უფლებები, თავისი არსით, იმ დროისთვის პროგრესული მოვლენა იყო.¹

ეს იყო პირველი შემთხვევა საქართველოს ისტორიაში, როცა ქართულ რეალობაში წარმოიქმნა თანამედროვე ტიპის ერი-სახელმწიფო. მაშინდელი კონსტიტუციონალიზმი ქმნიდა საყოველთაო თანასწორობის და სავჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში ჩართულობის ინსტიტუციონალურ საფუძვლებს. ეთნიკურ უმცირესობებს ეძლეოდათ უფლება მიეღოთ განათლება მშობლიურ ენაზე, აგრეთვე სამართალ წარმოების დროს გამოეყენებინათ მშობლიური ენა, საკუთარ ენაზე გამოეშვათ ჟურნალ-გაზეთები. აგრეთვე, მაშინდელი ქართული რესპუბლიკა, ზოგიერთი ეთნო-კონფესიური ჯგუფის მიმართ

¹ იხ. მაცაბერიძე, მ. (1996) საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია, თბილისი, საქართველოს რესპუბლიკის ი. ჭავჭავაძის სახელობის საერთაშორისო საგანმანათლებლო საზოგადოება „ცოდნა“, გვ. 92.

ავტონომიების შექმნასაც ითვალისწინებდა (აფხაზეთის და სამუსლიმანო საქართველოს ავტონომიები).

ერთი საინტერესო დეტალია დამახასიათებელი მაშინდელი კონსტიტუციისთვის. კონსტიტუციაში გაცხადებულია, რომ ლეგიტიმურობის წყარო მთელი ერია — „ხელმწიფება ეკუთვნის მთელს ერს, პარლამენტი ამ კონსტიტუციის ფარგლებში ახორციელებს ერის ხელმწიფებას“¹.

ანუ ეს იყო პირველი შემთხვევა საქართველოში, როდესაც ფორმალიზებულ დონეზე უკანა პლანზე გადაწეული საზოგადოების ეთნო-კულტურული დიფერენციაცია და უპირატესობა სამოქალაქო კუთვნილებას ენიჭება. „ერის“, როგორც ვეროპული „ნაციის“ ქართული შესატყვისის მნიშვნელობა ამ შემთხვევაში არაეთნიკური კონცეფციით წარმოგვიდგება. ასე იყო ეს პირველი ქართული კონსტიტუციის მიღებამდეც. „ერი“ უფრო ადამიანთა დიდ სეკულარულ კრებულს გულისხმობდა, ვიდრე რაიმე ეთნიკურ და ბიოლოგიურად განსაზღვრულ ერთობას. ქართულმა „ერმა“ მძლავრი ეთნო-კულტურული დატვირთვა უფრო საბჭოთა დროს შეიძინა.

მიუხედავად იმისა, რომ ფორმალიზებულ, სამართლებრივ დონეზე ეთნო-რელიგიურ უმცირესობებს სრული და თანასწორი უფლებები მიენიჭათ, რეალობა ცოტა სხვაგვარი იყო. ახლად შექმნილ საქართველოს დამოუკიდებელ რესპუბლიკაში საკმაოდ სერიოზულ და მტკივნეულ პრობლემას წარმოადგენდა აჭარაში მოსახლე ეთნიკურად ქართველი მუსლიმი მოსახლეობის დანარჩენ ქართველებთან ინტეგრირება. ამ პრობლემის აქტუალობაზე მიუთითებდა ის ფაქტიც, რომ ჯერ კიდევ კონსტიტუციის მიღებამდე ერთი წლით ადრე, 1920 წლის სექტემბერში „მახმადიანი ქართველების“ მდგომარეობის შესასწავლად და რეკომენდაციების შესამუშავებლად რეგიონში სპეციალური მისიით იქნა მივლინებული დამფუძნებელი კრების ერთ-ერთი აქტიური წევრი, სოციალ დემოკრატი პეტრე გელეიშვილი (აქვე უნდა აღვნიშნოთ, რომ ეს ის პეტრე გელეიშვილია, რომელიც თავის დროზე განსაკუთრებული აქტიურობით უპირისპირდებოდა ილია ჭავჭავაძესა და ზოგადად, ქართული ეროვნული თვითშეგნების გაღვივებაში მონაწილე ინტელექტუალურ ძალებს). მის მიერ საქართველოს დემოკრატიული

¹ 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუცია, თავი 4, მუხლი 52.

რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარის სახელზე დაწერილ მოხსენებით ბარათში ჩამოთვლილი და გაანალიზებულია ყველა ის მთავარი პრობლემა რაც აჭარის „მასმადიანი ქართველების“ დანარჩენ ქართველებთან ინტეგრაციასა და ერთიანი სახელმწიფოებრივი თვითშეგნების ჩამოყალიბებას უშლიდა ხელს. არასწორი საკადრო პოლიტიკა (თბილისში დაწუნებული და დედაქალაქისთვის გამოუსადეგარი კადრების „ჩამოწერა“ და აჭარაში გაგზავნა), პიროვნების ფიზიკური შეურაცხყოფა და რელიგიური გრძობების შელახვა (მუსლიმი ქალებისთვის ჩადრის ახდა), კომუნისტების არ არსებობა, ავტონომიის საკითხი, საზოგადოებრივი აზრის ფორმირებაზე ნაკლები ზრუნვა — აი არასრული ჩამონათვალი იმ პრობლემებისა, რომელთა მოგვარების გარეშეც პ. გელეიშვილი წარმოუდგენლად მიიჩნევდა აჭარის სრულ (და არა მხოლოდ ტერიტორიულ) შემოერთებას საქართველოსთან. „ჩემის ღრმა რწმენით, აქ ქართველ მასმადიანებს ჩვენ ვძულვართ და ვეზიზღებით და სრულიად საკმარისია რაიმე უსიამოვნება მოგვიხდეს რომელიმე მეზობელ სახელმწიფოსთან, რომ ქართველი მასმადიანები გაყვენ პირველი ავანტიურისტების რჩევას და როგორც ერთი კაცი, ისე გამოვიდნენ ჩვენს წინააღმდეგ. . . სამწუხაროთ, ჩვენ ვერ არაფერი გავიკეთებია ისეთი, რომ ეს სიძულვილის გრძობა ხალხის გულიდან თუ არ აღმოგვეფხვრა, გავკენელებია მაინც, რომ ხალხის ასეთი განწყობილება ჩვენდამი შეგვეცვალა.“¹

— წერდა პ. გელეიშვილი საქართველოს მთავრობას.¹

მართალია მოგვიანებით, 1921 წლის კონსტიტუციაში აჭარას ავტონომიის სტატუსი მიენიჭა და როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საკანონმდებლო დონეზე როგორც „ქართველი მასმადიანების“, ასევე სხვა ეთნო-რელიგიური უმცირესობების უფლებები კიდევ ერთხელ დაფიქსირდა, მაგრამ რეალურად, პრაქტიკული განხორციელება ამ რეგულაციებმა ცხოვრებაში ვერ ჰპოვა არანაირი ქმედითი ნაბიჯი არ გადადგმულა მუსლიმი ქართველების ინტეგრირებისათვის; თუმცა უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ

¹ პოლიტიკური სიტუაცია აჭარაში (1920), პეტრე გელეიშვილის მოხსენებით ბარათი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს. 1920 წლის 8 ოქტომბერი, რედაქტორი მერაბ ვაჩანაძე, თბილისი, „ინტელექტი“, 1998, გვ. 11-12.

ნაკლებად საგარაუდოა, 3 წლიანი დამოუკიდებლობის პერიოდში საუკუნეების მანძილზე მუსლიმ ქართველებში არსებული და გამჟღარი გაუცხოების დაძლევა. სამწუხაროდ, 1918-1921 წლების რესუბლიკას არ დასცალდა მისი კონსტიტუციური იდეების რეალურ პრაქტიკაში დანერგვა. იგი საბჭოთა რუსეთის ანექსიამ და ბოლშევიზმმა შეაჩერა.

საბჭოთა ექსპერიმენტი

ეთნიკურობა და ეთნიკური იდენტობა, თავისთავად საკმაოდ უწყინარი ფენომენია და მის შესწავლას უკვე დიდი ხანია მისდევს ისეთი სამეცნიერო დისციპლინა, როგორც ეთნოგრაფია (ხშირ შემთხვევაში მას დასავლურ სამეცნიერო წრეებში ეთნოლოგიის ან სოციალური ანთროპოლოგიის სახელითაც მოიხსენიებენ. ეთნოგრაფია უფრო რუსული ტრადიციისთვის არის დამახასიათებელი, რაც თავის მხრივ გერმანული ტრადიციის გავლენიდან მომდინარეობს). იგი დაინტერესებულია აღწეროს კონკრეტული ხალხები, თავიანთი დამახასიათებელი სოციო-კულტურული ღირებულებების თუ ნიშან-თვისებების მიხედვით და მოახდინოს შემდეგ მათი კლასიფიკაცია.

სულ სხვა ფენომენია ეთნიკური ჯგუფი, როდესაც მას უკვე პოლიტიკური მეცნიერება ან სოციოლოგია სწავლობს. მისთვის მოცემული ფენომენი სოციალური სტრატეფიკაციის და სოციალური სივრცის დანაწილების საშუალებაა. ამ შემთხვევაში, სოციალური ურთიერთობა და კონკრეტულად სოციალურ ჯგუფთა ურთიერთობა განიხილება ინტერეს-ჯგუფთა ურთიერთობად. მოცემული ინტერეს-ჯგუფები, ხშირ შემთხვევაში მოქმედებენ „ეთნიკურ ჯგუფთა“ სახელით. ანუ, თუკი ეთნოგრაფიისთვის „ეთნიკური ჯგუფი“ მხოლოდ უწყინარი კულტურულ-ენობრივი ჯგუფია, პოლიტიკური მეცნიერებისთვის იგი აქტიური სოციალ-პოლიტიკური კოლექტიური წარმონაქმნია. როცა ეთნოგრაფიული, კულტურულად განსხვავებული ჯგუფები უკვე სოციალური მოქმედების აგენტებად წარმოგვიდგებიან, ამას მაშინვე ფუნქციონალური ხასიათი ენიჭება. მოცემულ შემთხვევაში, ფუნქციონალური მომენტი უფრო მნიშვნელოვანი ხდება, ვიდრე მისი შინაარსობრივი მხარე. ამიტომაცაა, რომ თუ კი სტრუქტურულ-ფუნქციონალური კუთხით განვიხილავთ ეთნიკურ ჯგუფებს თუ ეთნიკურ პროცესებს, დავინ-

ახავთ, რომ საქმე გვექნება არა უბრალოდ ჯგუფთაშორისი კულტურულ განსხვავებულობის აღწერასთან, არამედ სოციალურ-პოლიტიკურ სივრცეში რესურსების და ძალაუფლების მოპოვების მქონე კოლექტიურ სურვილებთან¹.

ფრანგი სოციოლოგის, პიერ ბურდიეს მისხედვით, ჯგუფის ადგილს სოციალურ სივრცეში ორი ძირითადი ფაქტორი განაპირობებს: პირველი – თუ რამდენად ფლობს იგი ეკონომიკურ რესურსებს და კაპიტალს და მეორე – კულტურულ-იდეოლოგიურ რესურსებს (ანუ სიმბოლურ კაპიტალს). მოცემული შესხედულების მისხედვით, ფრანგი სოციოლოგი მიიჩნევს (და არც თუ უსაფუძვლოდ: ავტ. შენიშვნა), რომ ჯგუფთაშორისი ურთიერთობები უმეტეს შემთხვევებში მოცემული რესურსების დაუფლებისკენ არის მიმართული და საკმაოდ მძაფრ კონკურენციასაც ემყარება. ძალიან ხშირ შემთხვევაში (უმეტესად კი არამოდერნიზებულ ან ნახევრად მოდერნიზებულ საზოგადოებებში, თუმცა ამისგან არც მოდერნიზებული საზოგადოებაა დაზღვეული, ავტ. შენიშვნა) კონკრეტული სოციალურ სივრცეს და სოციალური სტრატეფიკაციას ეთნიკური შეფერილობა და ეთნიკური იერარქიის სახე აქვს² მაგრამ ამ შემთხვევაში ეთნიკური შეუთავსებლობა შესაძლოა მხოლოდ არსებული რეალობის გარესაფარო იყოს და მის უკან უფრო ღრმა სოციალური და პოლიტიკური ფაქტორები იმალებოდეს. უფრო რთულდება ვითარება, თუკი მოცემული ეთნიკური სტრატეფიკაცია ინსტიტუციონალურ ხასიათს მიიღებს. მაშინ კი უკვე წამოიჭრება კონკრეტული სოციალური სივრცის ჯგუფობრივი დაძაბულობის ღია საფრთხე. როგორც წესი, ამგვარი დაძაბულობა „ეთნიკურ დაძაბულობად“ იწოდება ხოლმე, რომელიც მოსალოდნელია გადაიზარდოს „ეთნიკურ კონფლიქტში“, რაც, როგორც ანალიტიკურ-სამეცნიერო კატეგორია შესაძლოა სრულიად გამოუსადეგარი იყოს რეალობის ზუსტ აღსაწერად და მისით მხოლოდ მას-მეღია ან უბრალოდ საზოგადოების ფართო წრე სარგებლობდეს. მოცემული ტიპის ჯგუფები, შესაძლებელია იმიტომაც იქცნენ აქტიურ ინ-

¹ Владимир Малахов, *Национализм как политическая идеология*. - М.: Книжный дом „Университет“, 2004, 225-6.

² Владимир Малахов, *Национализм как политическая идеология*. - М.: Книжный дом „Университет“, 2004.

ტერეს-ჯგუფებად, რომ სოციალურ-პოლიტიკურ სივრცეში ვერ ხედავდნენ ლეგიტიმურობის თანაბრად განაწილების რეალობას და პერსპექტივებს. ამიტომაც, მათი პოლიტიკური ქმედების მიზნები სრულიად სამართლიანად, ლეგიტიმური შეიძლება იყოს და კონკრეტულ, ეთნიკურ საფუძველზე წარმომობილ უთანასწორობის აღმოფხვრას ემსახურებოდეს. „დამანაშავე“ ამ შემთხვევაში არა კულტურული განსხვავებულობა, არამედ კულტურულ განსხვავებულობას ჩრდილს ამოფარებული პოლიტიკური ფაქტორებია, რომლებმაც თავისთავად უწყინარი ლინგვისტურ-კულტურული ფენომენი, შესაძლოა მრისხანე სოციალ-პოლიტიკურ აქტორად და ინტერეს-ჯგუფად გადააქციოს.

სწორედ ამგვარი ეთნიკური სტრატეგიკაციის და ეთნიკურობის პოლიტიზაციის უპრეცედენტო მოვლენას წარმოადგენდა საბჭოთა კავშირი.

საქართველოს სოვეტიზაციამ, თვისებრივად ახალი ეტაპი გააჩინა საქართველოს ერთქმნადობის პროცესში. აღნიშნული პროექტი მკვიდრად დაეფუძნა საბჭოეთის დამფუძნებელი მამების ნაქადაგევ ახალი „სოციალური სამართლიანობის“ და „ინტერნაციონალიზმის“ პრინციპებს. დიადი საბჭოეთის იდეის და პრაქტიკის ერთ-ერთ ძირითად (თუ ყველაზე ძირითადს არა) საკითხს ე.წ. „ეროვნული საკითხი“ წარმოადგენდა. საბჭოთა კავშირი ხომ უპირატესად დაპყრობილ ხალხთა უზარმაზარ კონგლომერატს წარმოადგენდა, რომელშიც ერთმანეთისგან სრულიად განსხვავებული 100-ზე მეტი ერი თუ ეთნიკური ჯგუფი ცხოვრობდა. ამავე დროს მან მრავალი პოლიტიკური ტრადიცია მიიღო რომანოვთა იმპერიისგანაც. რომონოვთა იმპერიამ, რომელიც პერსონიფიცირებული სახის, ნახევრად ფეოდალურ სახელმწიფოს წარმოადგენდა, პირდაპირ უანდერძა საბჭოთა რუსეთს პოლიტიკური მმართველობის ავტორიტარული ტრადიციები, რომელიც ნელ-ნელა ტოტალიტარიზმში (ამით იგი უკვე განსხვავდებოდა რომანოვთა რუსეთისგან) გადაიზარდა. საბჭოთა რუსეთმა თითქოსდა განახორციელა საზოგადოების მოდერნიზაცია (მაგრამ უკიდურესად დამახინჯებული ფორმით. რაც მთავარია ამგვარი მოდერნიზაცია მიზნად არ ისახავდა ლიბერალური ერისახელმწიფოს გაჩენას და თავისუფალი სოციალური მობილობის დამყარებას), მაგრამ მას არ მოუხდენია პოლიტიკური სივრცის დეპერსონიფიკაცია. პირიქით, ბელადიზმი და ბელადისადმი ლოიალობა გაიხადა განვითარების

მთავარ პოლიტიკურ ღერძად. სწორედ ბელადიზმის საფუძველზე წარმოშობილი ახალი ეთნიკური პატრონ-კლიენტელიზმი იქცა პოლიტიკური ლეგიტიმაციის საფუძველად (არადა თითქოს დეპერსონიფიცირებლი, კოლექტიური ლეგიტიმაცია უნდა ყოფილიყო აქტუალური). ამით, იგი ნამდვილად დაემგვანა რომანოვთა რუსეთს.

ბოლშევიკები, ეყრდნობოდნენ რა მარქსიზმის ლენინ-სტალინისტურ ინტერპრეტაციას, მიიჩნევდნენ, რომ ეროვნული განსხვავებულობები და ანტაგონიზმი თანდათანობით სუსტდებოდა და მის საბოლოო ამოძირკვას პროლეტარიატის მომავალი დიქტატურა შეძლებდა.¹ პამფლეტში, „სოციალისტური რევოლუცია და ეროვნული თვითგამორკვევა“, ლენინმა აღიარა ეროვნული თვითგამორკვევის უფლება იმპერიის საპიწონედ. თუმცა, მისთვის კლასობრივი ინტერესი ეროვნულ ინტერესებზე მაღლა იდგა.²

თუმცა, საბჭოთა ნაციონალიზმის პოლიტიკის ქვაკუთხედად სტალინის ცნობილი წერილი, „მარქსიზმი და ნაციონალური საკითხი“ იქცა სტალინის განმარტების მიხედვით, „ერი ადამიანთა მყარი ერთობაა, რომელიც წარმოშობილია საერთო ენის, ტერიტორიის, ეკონომიკის და ფსიქიკური წყობის საფუძველზე და რომელიც საბოლოოდ საერთო კულტურაში გამოიხატება“.³ სტალინის წარმოდგენილი ფორმულა, რომელიც მრავალი წლის განმავლობაში საბჭოთა იდეოლოგიის და განათლების ერთ-ერთ მთავარ

ქვაკუთხედს წარმოადგენდა, პრინციპში ერის პრიმორდიალურ, ეთნიკურ გაგებას გეთავაზობს, სადაც პიროვნების ეროვნული კუთვნილება წინდაწინაა განსაზღვრული, ასკრიპტიულია და საერთო არაფერი აქვს ერის ლიბერალურ, სამოქალაქო დისკურსთან და არჩევანის თავისუფლებასთან.

აღნიშნულ პრინციპებს თუ მოძღვრებას ეფუძნებოდა საბჭოთა ერთდქმნადობის პოლიტიკური პროექტი, რომელმაც შექმნა კიდევ „ტიტულარული ერის“ კონცეფცია, მოახდინა ეთნიკურობის უკიდურესი პოლიტი-

¹ Ronald Sunny , State-building and nation-making / The Russian Revolution, edited by Martin A. Miler, Blackwell Publisher, 2001 p.239-1916.

² Richard Sakva, Soviet politics, an introduction, Roulledge, london and New York, 1989 p. 296.

³ Сталин И. Б. Марксизм и национальный вопрос.//Сочинения. Тбилиси, 1953, стр. 22.

ზაცია, რაც თავის მხრივ საფუძვლად დაედო საბჭოთა იერარქიულ კვაზი-ეთნოფედერაციას. საბჭოთა ფედერალიზმი ეთნოფედერალიზმის მანამდე უპრეცედენტო მოვლენას წამოაადგენდა. სამართლიანად შენიშნავდა თავის დროზე ცნობილი ამერიკელი პოლიტოლოგი, რიჩარდ პაიპსი, რომ „საბჭოთა რუსეთი პირველ თანამედროვე სახელმწიფოდ იქცა, რომელმაც ეროვნული პრინციპი ფედერალური სტრუქტურების საფუძვლად აქცია“.¹

საბჭოთა ეთნო-ფედერალიზმი, მასში შემავალ ერების და ეთნიკური ჯგუფებისგან მკაცრ ასიმეტრიას და იერარქიას აყალიბებდა. ეს იერარქია სამდონიანი იყო. პირველი, ეს იყო საერთო ეროვნული თუ საკავშირო დონე, მეორე მოკავშირე რესპუბლიკები და მესამე მოცემულ რესპუბლიკებში შემავალი ავტონომოური რესპუბლიკები, ოლქები და მხარეები. სტალინი სამ ფაქტორს ჩამოთვლიდა საიმისოდ, რომ მოცემულ ერს თუ ეთნიკურ ჯგუფს (რაც კონცეპტუალურად აღნიშნულ შემთხვევაში პრინციპში მსგავსი ცნებები გახლდათ) მოკავშირე რესპუბლიკის სტატუსი მოეპოვებინა: 1) საკმარისი მოსახლეობა, ანუ მოსახლეობის რაოდენობა მილიონზე მეტი უნდა ყოფილიყო; 2) მოსახლეობის კომპაქტურობა და მჭიდროდ განლაგება. 3) სეცესიის საშიშროების შემთხვევაში, კონკრეტული მოკავშირე რესპუბლიკის საბჭოთა კავშირის საზღვრებთან მდებარეობა; ანუ თუ კი სეცესიის საფთხე გაჩნდებოდა, იგი არ უნდა მომხდარიყო ქვეყნის შუაგულში, რაც უცილობლად მისი სწრაფი რღვევის საფთხეს წარმოქმნიდა.²

რესპუბლიკების თუ ავტონომიების საზღვრების დადგენა, უპირატესად საერთო საკავშირო ინტერესების მიხედვით მიმდინარეობდა, ემყარებოდა ფართო სოციალური ინჟინერიის ექსპერიმენტს და ძალიან ხშირ შემთხვევაში ხელოვნური ხასიათის იყო. ყოველივე ამან თავისი უარყოფითი შედეგები საბჭოთა კავშირის რღვევის დროს გამოიღო კიდევ.

საბჭოთა პოლიტიკური პროექტი, მრავალ კუთხით მართლაც პირველი ექსპერიმენტი გახლდათ მსოფლიო ისტორიაში, რომელიც საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში (თუ კი ასეთი საერთოდ არსებობს ტოტალიტარულ რეჟიმებში) ეთნიკურობის მძლავრ წარმომადგენლობითობას ეფუძნებოდა.

¹ Richard Pipes, *The Formation of the Soviet union: Communism and nationalism 1917-1923*, Harvard University Press, 1954 p. 65.

² Richard Sakva ... *ibid* p. 300.

მისთვის სოციალისტური განსხვავებულ ჯგუფთა შორის მონაწილეობაზე დაფუძნებულ სოლიდარობის გრძობის გაჩენის და სამოქალაქო კონსენსუსზე მეტად ახალი ტიპის ადამიანის, ე.წ. „Homo Sovieticus“ ჩამოყალიბება იქცა პრიორიტეტად. სამართლიანად მიუთითებდა ამერიკელი მეცნიერი რიჩარდ საკვა, რომ: „ახალი საბჭოთა ადამიანი უნდა ყოფილიყო ერთგვარი სუპრანაციონალური ერთობის წევრი, რომელიც უპირველესად საბჭოთა ახალი თანამეგობრობის მიმართ უნდა ყოფილიყო ლოიალური და მის ეთნიკური თუ ეროვნულ კავშირები მეორეხარისხოვანი უნდა ყოფილიყო მისთვის“.¹

ეროვნული „კორენიზაციის“ პოლიტიკა, რომელიც ლენინის მიერ იქნა ნაკარნახევი და რომლის მიხედვითაც სტალინმა 30-იან წლებში ეროვნული პოლიტიკის გატარება დაიწყო, ერების კონსოლიდაციას სამი მთავარი კუთხით აპირებდა: 1) მხარი უნდა დაეჭირათ ეროვნული ენების განვითარებისთვის; 2) შეექმნათ ახალი ეროვნული ინტელიგენცია და პოლიტიკური ელიტა; 3) უნდა მომხდარიყო ეთნიკურობის ინსტიტუციონალიზაცია სახელმწიფო აპარატის მეშვეობით. ამავე დროს, მსგავსი პოლიტიკური ექსპერიმენტი ეფუძნებოდა სტალინისტურ გამალებულ ინდისტრუალიზაციის პოლიტიკას. „კორენიზაციის“ პროექტი უფრო მეტსაც გულისხმობდა. იგულისხმებოდა ეროვნული მუშათა კლასის შექმნა ახლად ურბანიზებულ მოსახლეობაში, ეროვნული ინტელიგენციის და ეთნიკური პოლიტიკური ელიტების ფორმირება, რომელსაც ხელი უნდა შეეწყო ახალი მყარი ეროვნული იდენტობის ჩამოყალიბებისთვის.²

საბჭოთა კავშირს არასდროს უღიარებია „სადნობი ქვაბის“ ასიმილაციის პოლიტიკა. საბჭოთა, „ხალხთა დაახლოების“ (სბლიჟენიე) იდეა გვთავაზობდა ხალხთა იმგვარი დიდი ოჯახის შექმნას, რომელშიც ეთნიკურ რუსებს „უფროსი ძმის“ ფუნქცია დაეკისრებოდა. საბჭოთა პატრიოტიზმის და სოციალისტური ინტერნაციონალიზმის მქონე ადამიანთა ეროვნული სიამაყე მხოლოდ მათ ეთნიკურობამდე დაიყვანებოდა. საბჭოთა პასპორტებში მოქალაქეობის და ეთნიკურობის ორი გრაფის არსებობა, სწორედ, რომ სსრკ-ს ნაციონალიზმის პოლიტიკის ორმაგი ბუნების ნათელი გამოხატულებაა. უფრო პატარა ეროვნებისადმი ლოიალობა თითქოსდა ჩამენებული იყო

¹ Sakva .. ibid p. 302.

² Ronald G. Sanny ... ibid p. 255.

უფრო დიდი სსრკ-ს მოქალაქეობის ლოიალობის კედლებში. უფრო მცირე ეროვნებისადმი ლოიალობა ეყრდნობოდა ენის, კულტურის და ტრადიციების საფუძვლებს, მაშინ როდესაც უფრო ფართე დონეზე განხორციელებული ლოიალობა საბჭოთა ხალხის ერთიანობის პოლიტიკურ მოთხოვნას მოითხოვდა¹

კარგად რომ ჩაუფკვირდეთ საბჭოთა ნაციონალიზმის პოლიტიკის არსს, აღმოვაჩინთ ერთ საინტერესო, შეიძლება ითქვას უცნაურობას და ისტორიულ ანაქრონიზმსაც კი (უცნაურობას იმდენად, რამდენადაც, ამგვარი ექსპერიმენტი ამკარად პირველი იყო მსოფლიო ისტორიაში). საბჭოთა ტოტალიტარიზმის პოლიტიკური პროექტის მთვარი მიზანს (თეორიულად მაინც) სოციალურად ევალიტარული საზოგადოების ჩამოყალიბება წარმოადგენდა. შესაბამისად, მისმა არქიტექტორებმა მასში შემავალი ხალხების მიმართ „ჰუმანური და სამართლიანი“ მოპყრობის შედეგად გამოაცხადეს, რომ საზოგადოებაში მოსპობილ იქნა კლასობრივი საზოგადოება და შესაბამისად მზავრულთა კლასებიც აღარ არსებობდნენ. ამიტომაც ქვეყანა მიემართებოდა მომავალი კომუნისტური, უკლასო საზოგადოების ჩამოყალიბებისკენ, რომელსაც მარქსისტული „ესქატოლოგიის“ თანახმად, არა თუ საზოგადოების უსამართლო სოციალური სტრატეფიკაცია უნდა მოესპო, სახელმწიფოც კი უნდა გაექრო სამომავლოდ. როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, საბჭოთა კავშირში სოციალურ ინტერესთა არტიკულაცია და აგრეგაცია უპირატესად ეთნიკური წარმომადგენლობითობის პრინციპის საშუალებით ხორციელდებოდა. შესაბამისად, ეთნიკურობა და ეთნიკურ თუ ეროვნულ ჯგუფებში წევრობა, პოლიტიკური ძალაუფლების და სოციალური პრესტიჟის მოპოვების უმთავრეს საფუძვლად იქცა. სხვა სიტყვებით რომ ვთქვათ, Homo Sovieticus-ის ფორმირების ახალი პოლიტიკური პროექტი, სოციალური სტრატეფიკაციის თვისებრივად ახალ პოლიტიკას დაეფუძნა, სადაც სოციალური ინტერეს-ჯგუფების ადგილი (რომლებიც თავისი მხრივ ღია სამოქალაქო სივრცის არსებობის პირობებში პროფესიული თუ სხვა კერძო ინტერესების საფუძველზე უნდა იქმნებოდეს) ეთნიკურმა ჯგუფებმა, თუ „ეროვნებებმა“ დაიკავეს. შესაბამისად, კონკრეტულ ეთნიკურ ჯგუფში წევრობა, ფაქტობრივად უპირველესად პოლიტიკურ თუ სოციალურ ჯგუფში

¹ Sakva .. ibid p. 302.

წევრობას ნიშნავდა უკვე და მის კულტურულ მხარეს მხოლოდ მეორადი, დამატებითი ფუნქცია ენიჭებოდა. ამკარაა, რომ საბჭოეთის „დამფუძნებელი მამები“ ამგვარი პოლიტიკის გამოყენებით შესანიშნავად ახორციელებდნენ ეთნოპოლიტიკურ მანიპულაციებს და მძლავრი რეპრესიული მმართველობის აპარატის გამოყენებით ძალადობრივად შექმნილი სახელმწიფოს მართვის სადავეების შენარჩუნებას. ცენტრალური ადმინისტრაცია, რესპუბლიკების, ავტონომიების და სხვა ეთნიკურ ჯგუფებში შექმნილი ეთნო-ელიტების დაახლოებას და ჩართულობას ლამობდა უპირველესად და შემდგომში მათი საშუალებით ცდილობდა კონკრეტულ ეროვნულ თუ ეთნიკურ ჯგუფთა გაკონტროლებას. ეთნო-ელიტები ადგილობრივ დონეებზე კრემლის პოლიტიკის უპირველეს გამტარებად და ერთგულებად გადაიქცნენ. ადგილობრივი ეთნო-ელიტა ფაქტობრივად საერთო საკავშირო პოლიტიკური ელიტის ქვე-ნაწილი იყო და არა რაიმე დამოუკიდებელი სოციალური წარმონაქმნი. ამიტომაც, იგი ყოველთვის ცდილობდა საკუთარი გავლენის და პრივილეგიების შენარჩუნებას ადგილობრივ დონეზე და მისი დაკარგვის საშიშროების შემთხვევაში, ნაციონალისტური პოპულიზმის გაჩაღებას იწყებდა, როგორც წესი. ნაციონალისტურ პოპულიზმს კი ყოველთვის ფართო გასაქანი აქვს იმ საზოგადოებებში, სადაც ძლიერ სუსტია სამოქალაქო თვითშეგნება და სამოქალაქო მონაწილეობის და სოციალური ინტეგრაციის ტრადიციები. საბჭოთა შემთხვევაში კი ეს უკიდურესად ცენტრალიზებული ტოტალიტარული რეჟიმის პირობებში ვითარდებოდა და საქმეს ერთი ორად ართულებდა.

ამიტომაც, ვფიქრობთ, რომ სწორედ ამგვარი ეთნიკური თუ ნაციონალური ინჟინერიის წყალობით იქცნენ საბჭოთა კავშირში შემაჯალი ხალხები მოწველად ერთგულებად და ცენტრალური ხელისუფლების მხრიდან მათი მანიპულირება გაცილებით გაადვილებული გახდა. სწორედ, რომ ნაციონალობის ამგვარი პოლიტიკური იდეა განაპირობებდა საბჭოთა კავშირში არსებული ეთნიკური რესპუბლიკების თუ ავტონომიების იერარქიულ ქმნადობას. სხვაგვარად რომ ვთქვათ, ეს იყო ეთნიკურობის პოლიტიზაციის უკიდურესი გამოვლინება. მსგავს პროექტს ეყრდნობოდა შემდგომში ყოფილი იუგოსლავიაც (და გარკვეულწილად ყოფილი ჩეხოსლოვაკიაც), რამაც საბჭოთა კავშირის რღვევისა არ იყოს, მისი დაშლის დროს გამოამჟღავნა

კიდევ ის საშინელი შედეგები, რომელიც ე. წ. „ეთნიკურ კონფლიქტებსა“ და ეთნოწმენდებში გამოიხატა.

რჩიარდ საკვა აღნიშნავს, რომ „ნაციონალიზმი ვერტიკალურად ან ჰორიზონტალურად შეიძლება განვითარდეს: ვერტიკალურია მაშინ, როდესაც ის უპირისპირდება ცენტრალურ ხელისუფლებას, ხოლო ჰორიზონტალურია მაშინ, თუკი ეთნოსთა შორის შუღლი ან კონფლიქტი გაჩაღდება ხოლმე“.¹ საკვას ამგვარი განმარტება სრულიად შეესაბამება საბჭოთა „დაყავი და იბატონეს“ პოლიტიკას. ვერტიკალურ დონეზე სსრკ-ს დიდი ადმინისტრაციული აპარატი სხვა ხალხებზე საბჭოთა რუსეთის ბატონობას უზრუნველყოფდა, რაც თავის მხრივ სხვა ხალხების სამართლიან პროტესტს აყალიბებდა, ხოლო ჰორიზონტალურ დონეზე, ეთნიკურობის უკიდურესი პოლიტიზაციის გარანტიებს იძლეოდა, რითაც ეთნიკურ გათიშულობას აყალიბებდა და სამომავლოდ მათ შორის კონფლიქტის გაჩაღ. რობერტ სიუნიმ, როდესაც აკვირდებოდა „ხალხთა ძმობის“ საბჭოთა ტოტალიტარულ პოლიტიკას, რომელსაც თითქოსდა ინტერნაციონალიზმი და ნაციონალისტური განწყობებისგან უნდა გაეთავისუფლებინა საზოგადოება, სრულიად სამართლიანად დაასკვნა, რომ : „სადნობი ქვაბის“ მაგივრად, საბჭოთა კავშირი ახალი ერების ინკუბატორად გადაიქცა“².

ახალი ერების ინკუბაციას და მანამდელის ხელახლა გადააზრებას ინტელექტუალურად ე.წ. „ეროვნული ინტელიგენციები“ ახორციელებდნენ. წესად იქცა ეთნიკური ისტორიების წერა, რომელიც თავის მხრივ საშუალო სკოლის საგანმანათლებლო სისტემის საფუძვლად გადაიქცა. მარქსისტულ-ლენინ-სტალინისტური მეთოდოლოგიით დაწერილი ეთნოეროვნული ისტორიები ფაქტობრივად კონკრეტული ხალხების ეთნიკურ მობილიზაციას ემსახურებოდა. როგორც წესი, ძალიან ხშირი იყო ისტორიის ფალსიფიცირების და დამახინჯების ფაქტები. იმისათვის, რომ ფორმალურად ერთა საყოველთაო თანასწორობა დაედასტურებინათ, რეპრესიული პოლიტიკური რეჟიმი აიძულებდა ისტორიკოსებს კონიუნკტურული ისტორიების წერას, რათა ყოველი ხალხის ისტორიიდან გამოძევნათ დაბალი სოციალური წარ-

¹ Richard Sakva ... ibid p. 302.

² Ronald G. Sany... ibid p. 240.

მოშობის ისტორიული გმირები, როგორც ეროვნული სიამაყის სიმბოლო და მოცემული ერის დიადი ისტორიული წარსული დაემტკიცებინათ. ამავე დროს, მოცემული ვითარება არამარქსისტულად განწყობილ ისტორიკოსებს უბიძგებდათ უფრო ძველ და შუასაუკუნეების ისტორიებს ჩაღრმავებოდნენ (რადგან თანამედროვე ისტორიის შესწავლა მეცნიერული თვალსაზრისით მათ პრაქტიკულად აკრძალული ქონდათ, განსაკუთრებით კი მოკავშირე რესპუბლიკებში) და იქ ეპოვათ საკუთარი ეროვნული იდენტობის ძირები. ეს განსაკუთრებით მცირე ერებს და მათ შორის საქართველოსაც ეხებოდა. ამით ისტორიკოსები ფაქტობრივად, რეპრესიულ რეჟიმს უპირისპირებოდნენ და შეფარვით ცდილობდნენ დაემტკიცებინათ ისტორიის მარქსისტულ-ლენინისტური კონცეფციის სიყალბე. მიზნად მათ ეროვნული იდენტობის შენარჩუნება და ეროვნული წინააღმდეგობის გაწევა ქონდათ, მაგრამ ამით მათდა უნებურად, ეთნონაციონალისტური განწყობების ინტელექტუალურ საფუძვლებს ქმნიდნენ. ისტორიის სწავლების მოცემულ ტრადიციასზე გაიზარდნენ მთელი თაობები, ამიტომაც გასაკვირი აღარ არის ნამდვილად, პოსტ-საბჭოთა ეპოქის დადგომისთანავე პოლიტიკურ დისკურსში ისტორიული კატეგორიებით მსჯელობის სიჭარბე და „ისტორიული სამართლიანობის აღდგენის“ მოთხოვნა, როგორც პოლიტიკური ლეგიტიმაციის საფუძველი. არადა, ეთნოეროვნული ისტორიების წერის ტრადიციის წყალობით, საბჭოთა კავშირში შემავალ ყველა ხალხს ჰქონდა უკვე შექმნილი საკუთარი ისტორიული სამართლიანობის კონცეფცია, რაც სინამდვილეში შესაძლებელია ხშირად დაშორებული ყოფილიყო მეტ-ნაკლები ჭეშმარიტებისგან. ისტორია, როგორც სამეცნიერო დისციპლინა მძლავრ პოლიტიკურ ინსტრუმენტად იქცა ეთნიკური მობილიზაციის საქმეში. განსაკუთრებით ძლიერი ზეგავლენა ქონდა ისტორიის სწავლებას და ეთნიკური ელიტების მოღვაწეობას იმ ეთნიკურ ჯგუფებს შორის, რომლის ოფიციალური ინსტიტუციონალიზაცია და ეთნიკური ბიუროკრატის და ეთნოკრატული მმართველობის ჩამოყალიბება მოხდა. უპირატესად, სწორედ ამგვარმა ვითარებამ შეუწყობ ხელი პოსტ-კომუნისტურ ეტაპზე მთელ-რიგ რეგიონებში სეცესიონისტური მოძრაობების გაძლიერებას და ეთნოტერიტორიული კონფლიქტების გა-

ჩაღებას! სხვა შემთხვევებში ამგვარი კონფლიქტი არ განაღებულა, თუმცა არც მისი საფრთხე აღმოფხვრილა ბოლომდე.

სწორედ, რომ ეთნიკურობის და ეთნიკური ინტეგრაციის მოცემული მოდელის (რა თქმა უნდა არსებული რეალობიდან გამომდინარე, გარკვეული სახეცვლილებით) ფაქტობრივი შენარჩუნება ხდება სადღეისოდაც თანაც, როგორც ჩანს მოცემული განწყობები იმდენადაა საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობის აზროვნებაში ფესვგამდგარი, რომ მისგან ყოველი გადასვლის მცდელობა ან რაიმე ტრანსფორმაცია, უსამართლობის ერთგვარ გამოვლენებად აღიქმება ხოლმე (იგულისხმება, როგორც ეთნიკურად ქართველები, ისე ეთნიკური უმცირესობები). მძლავრი ეთნიკური დაღდასმულობა და ფაქტობრივად ჩაკეტილი ეთნიკური ურთიერთობების იერარქიული სისტემა – ეს ორი ფაქტორია რაც დღევანდელმა საქართველომ მიიღო ტოტალიტარული წარსულისგან. მოცემული ფაქტორები, კი თავის მხრივ განაპირობებს კიდევ ეთნიკური ჯგუფებისგან მძლავრი ინტერეს-ჯგუფების შექმნას, რისი გადაჭრაც არა მხოლოდ საქართველოს ტიპის ინსტიტუციურად სუსტ, არამედ მასზედ გაცილებით ძლიერ და დაწინაურებული სახელმწიფოებსაც უჭირთ.

სოციალური სტრატეგიკაცია, რომელიც ეთნიკურობის საფუძველზე წარმოიქმნება გაცილებით რთული გადასალახია, ვინემ სხვა ტიპის ინტერესთა საფუძველზე ჩამოყალიბებული სოციალური დამაბულობები. როგორც წესი, ეთნიკურ მობილიზაციას სხვა ტიპის კოლექტიურ მობილიზაციასთან შედარებით ყოველთვის უფრო მეტი მხარდამჭერი ყავს. ეთნოეროვნული ჯგუფის წევრები აშკარად მძლავრი ურთიერთსოლიდარობით გამოირჩევიან. ის ქმედითი კულტურული ფაქტორები და ეროვნული მითოლოგიები, რომელიც ნებისმიერ ეთნიკურ ჯგუფს აშკარად გამოარჩევს სხვა ტიპის სოციალური კოლექტივებისგან, როგორც ჩანს უფრო მეტ მობილიზაციის

¹ იმ რეგიონებში, სადაც ოფიციალური ეთნო ინსტიტუციონალიზაცია უკვე მომხდარი იყო ავტონომიების საშუალებით, მაგალითად აფხაზეთი და სამხრეთი ოსეთის ყოფილი ავტონომიური ოლქი. ეთნიკური ავტონომიის კონფლიქტის წყაროდ გარდაქმნის შესახებ იხ. Svante E. Cornell / Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia / Uppsala Universitet, December, 2002.

რესურსებს შეიცავს, ვიდრე მხოლოდ კერძო, ინდივიდუალურ ინტერესთა საფუძველზე წარმოშობილი კოლექტივები. ამის ნათელი დადასტურებაა, როგორც თანამედროვე საქართველო, ისე ცივი ომის შემდეგ წარმოქმნილი მსოფლიო პოლიტიკური ვითარება, რომელიც გაცილებით უფრო ორგანიზებული და მძლავრი ეთნიკური მობილიზაციების მომსწრე შეიქმნა, ვიდრე ეს მანამდელმა სამყარომ იცოდა. არა და ცივის ომის დასრულებას მრავალი მოაზროვნის მიხედვით, ეთნონაციონალიზმის ეპოქაც უნდა დაესრულებინა, მაგრამ აღნიშნული ოპტიმიზმი არა თუ გამართლდა, პირიქით ეთნონაციონალიზმს რუსული „მატრიოშკას“ ეფექტიც კი აღმოაჩნდა.

ერაღქმნადობის პროცესი და პოსტ-კომუნისტური ბარდაქმნების ხანა

საქართველოს პოსტ-კომუნისტური გარდაქმნების ხანა, როგორც ქვეყნის მთელი ისტორია, ზიგზაგური განვითარებებით ხასიათდება. მას არ ახასიათებს რაიმე ერთიანი, მყარი სტრატეგია, რომელზედაც შესაძლებელია, როგორც დასრულებულ პროექტზე ისე ვიმსჯელოთ. ცვლილებები, უმეტეს შემთხვევაში კონიუნქტურული ხასიათისაა და ხშირ შემთხვევაში მხოლოდ პოლიტიკური ელიტების ძალაუფლების შენარჩუნების მიზანს ემსახურება, ხოლო ზოგიერთ შემთხვევაში კი საერთაშორისო თანამეგობრობისადმი თავმოწონებას, რათა მას დაანახოს, რომ ადამიანის უფლებების დაცვის და ლიბერალური-დემოკრატიის ერთგულია (ფასადურად მაინც). ამიტომაც, თქმა იმისა თუ როგორი სტრატეგია აქვს არჩეული ქართულ სახელმწიფოს პოსტ-კომუნისტების დასაძლევად და დემოკრატიის დასამყარებლად, რთული საკითხია. კარგად რომ დაფაქირდეთ, ვნახავთ, რომ პოსტ-კომუნისტური საქართველოს განვითარების მთავარი ღერძი ძირითადად მოცემულ ვითარებებზე პასუხის გაცემის მცდელობა უფროა, ვიდრე ერთმნიშვნელოვნად ნებელობითი აქტი და დამუშავებული სტრატეგია.

პერესტროიკის შემდგომ განვითარებულმა მოვლენებმა, ყველა ყოფილი საბჭოთა ბანაკის ქვეყანაში და მათ შორის საქართველოშიც ანტიკომუნისტური მოძრაობების გასაძლერებლად უფრო მეტი საშუალება გააჩინა. საქართველოს წინაშე ორი მთავარი ამოცანა იდგა: ა) ეროვნული დამოუკი-

დებლობის მოპოვება და საბჭოთა კავშირიდან სეცესია და ბ) ანტიტოტალიტარული პოლიტიკური რეჟიმის დამყარება, რომელიც ინდივიდუალურ თავისუფლებას და დემოკრატიულ მმართველობას მოითანდა. ბუნებრივია, როგორც ყველა განმათავისუფლებელ მოძრაობას, საქართველოში არსებულ ანტიკომუნისტურ მოძრაობასაც რადიკალიზმის ელფერი დაკრავდა. ამიტომაც, მაშინდელ ქართულ რეალობაში ხშირი იყო ნაციონალისტური შეფერილობის დისკურსი. თუმცა, იმის თქმა რომ იგი მიმართული იყო სხვა ეთნიკური ჯგუფების დისკრიმინაციისკენ და მათ ჩაგრულ მდგომარეობაში ჩაყენებას მოითხოვდა, ვფიქრობთ არაადეკვატური იქნება.

სამწუსაროდ, დასახელებული ორი პრობლემის გადაჭრა ქართულმა სახელმწიფომ საბოლოოდ დღემდე ვერ მოახერხა. პირველი, ესაა ახალი სახელმწიფოებრიობის და პოლიტიკური ინსტიტუტების მშენებლობის პროცესი და მეორე - ახალი სახელმწიფოებრიობის ჩამოსაყალიბებლად საზოგადოების ინტეგრაცია და მობილიზაცია. ძალიან ხშირად ეს ორი პროცესი ურთიერთგადაჯაჭვულია და საბოლოო ჯამში ქვეყნის ახალი იდენტობის დადგენას ემსახურება. პირველ შემთხვევაში მისი ფუნქციური იდენტობა იგულისხმება, ხოლო მეორე შემთხვევაში სტრატეგია - თუ როგორ განვახორციელოთ საზოგადოებრივი ხელშეკრულება ორ დონეზე: ერთი რომ ვიცხოვროთ ერთად და მეორე უკვე - როგორ ვიცხოვროთ (როგორც ამაზე თავის დროზე თომას პობსი მიუთითებდა). საქართველოს კრიზისს, რომლის წინაშეც იგი დღემდეა, შესაძლოა ვუწოდოთ „ფუნქციონალური კრიზისი“, ანუ დადგენა იმისა, თუ რა ფუნქციას ასრულებს საქართველო, როგორც დამოუკიდებელი სახელმწიფო და როგორ აფორმებს საზოგადოებრივ ხელშეკრულებას იგი მასში შემავალ სეგმენტებთან ისე, რომ არ დაირღვეს მოცემულ სეგმენტთა ინტერესები და მათი მხრიდან იყოს მზაობა როგორც სახელმწიფოში ცხოვრებისა, ისე მისი მშენებლობისა.

ყველა მეცნიერი, რომელიც დემოკრატიულ გარდაქმნებს იკვლევს, თანმხდება მასზედ, რომ სოციალური და პოლიტიკური ცვლილებების ეპოქაში, ყოველ მოცემულ სოციუმს უჭირს სწრაფად გარდაქმნა, თუ კი იგი ძლიერ ეთნო-კულტურულ ფრაგმენტაციას განიცდის. მაგ: ამერიკელი პოლიტოლოგი დანკვარტ რასტოუ ეთნო-კულტურულ დიფერენციაციას სწრაფი და წარმატებული დემოკრატიული გარდაქმნის პირდაპირ საფუძველ წარმოსა-

ხავდა.¹ იგივეს ადასტურებს რობერტ დალი² და ბევრი სხვა პოლიტოლოგი. ანუ ახალი სახელმწიფოებრიობის შექმნა, რომელსაც უმეტეს შემთხვევებში ითვალისწინებდა პოსტ-საბჭოური გარდაქმნები, პირდაპირ ღებუა ეთნო-კულტურული მრავალფეროვნობით გამოწვეული საფრთხის წინაშე.

სუან ლინცი და ალფრედ სტეფანი აღნიშნავენ, რომ „სახელმწიფოებრიობის პრობლემა“ თითქმის ყველა პოსტ-საბჭოთა ქვეყნისთვის მათი პოსტ-კომუნისტური გარდაქმნების გზაზე უმთავრეს გამოწვევათაგანია.³ საქართველოში, სადაც თითქოსდა გარკვეული ქმედითი დემოკრატიული ინსტიტუტები და ახალი საზოგადოებრივი ხელშეკრულებაც შეიქმნა, იგი მაინც არასრულყოფილი სახისაა, დაბალი ლეგიტიმურობით ხასიათდება და ვერ ახერხებს ერთი მხრივ ქმედით და მდგრად ინსტიტუციონალურ განვითარებას და მეორე მხრივ კი მოცემული ინსტიტუციონალიზმის კონსოლიდირებული ლიბერალური-დემოკრატიის ჩარჩოებში ჩასმას. იმისდა მიუხედავად, რომ დემოკრატიის უპირველესი საფუძველი – ღია და სამართლიანი არჩევნები უმეტესად გარკვეულ კონსტიტუციურ ვადებში, ანუ წინასწარ გაწერილი რეგულაციების მიხედვით ტარდება, ხშირად პოსტ-კომუნისტური საქართველოს პოლიტიკურ სისტემას პიბრიდულ რეჟიმს, დეფექტურ დემოკრატიას, გარდამავალ დემოკრატიას და ა.შ. უწოდებენ. მის ამგვარ შეფასებაზე თანხმდებიან, როგორც ქართველი, ისე უცხოელი მკვლევარები.⁴ სამწუხარო რეალობაა, მაგრამ ფაქტია, რომ პოსტ-კომუნისტურ საქართველოში ჩატარებული ყველა არჩევნები სამართლიანობის კუთხით სერიოზულ ეჭვებს და კითხვებს ბადებს (გამონაკლისად შესაძლებელია 1990 წლის 28 ოქტომბრის არჩევნები ჩაითვალოს) და მათ მიმართ კრიტიკა დღემდე არ წყდება, როგორც ლოკალურ, ისე საერთაშორისო დონეზე. სამწუხაროდ არჩევნების გზით ჯერ-ჯერობით ვერც ერთი არჩეული პრეზიდენტის ცვლი-

¹ Dankwart Rustow/Transitions to democracy//Comparative Politics vol. 2 No 3, 1970.

² Robert Dahl/Poliarchy: participation and opposition, Yale University Press, 1971.

³ J.Linz and A. Stephen/Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe, John Hopkins University Press, 1996.

⁴ იხ. თავისუფლების სახლის-ს მონაცემები, www.freedomhouse.org.

ლება ვერ მოხდა, რაც თავის მხრივ განაპირობებს კიდევ პოლიტიკური ინსტიტუტების და ზოგადად დემოკრატიის არც თუ ისე მაღალ ლეგიტიმურობას საქართველოს საზოგადოებაში (თავის მხრივ კი ინსტიტუციონალური სიბიჭვე თვითონვეა არაკონსტიტუციური გზებით ხელისუფლების ცვლილებების საფუძველი). ამავ დროს, ჯერ კიდევ ძლიერია პოლიტიკურ ინსტიტუტებზე და პოლიტიკის ფორმირების პროცესზე არაფორმალური ზეგავლენის ხარისხი და საჯარო-პოლიტიკური სივრცე და ურთიერთობები უმეტესად პერსონიფიცირებული და სუსტად ინსტიტუციონალიზებულია (აქ უკვე აშკარად ჩანს საქართველოს ისტორიული კონტექსტის ზეგავლენა. ჯერ კიდევ ისტორიული კონტექსტი მეტი ლეგიტიმაციით სარგებლობს, ვიდრე ახალი რეალობები). ამიტომაც, ჯერ კიდევ არის რისკი იმისა, რომ საქართველოში დემოკრატიის დამკვიდრების ნაცვლად (დემოკრატიზაცია კი თავისთავად დემოკრატიის დამყარების გარანტიას არ იძლევა), მივიღოთ კონსოლიდირებული ავტორიტარიზმის გარკვეული ფორმა, რომელიც შესაძლოა დემოკრატიის გარკვეული ელემენტებით იქნას შეფერადებული, თუმცა რეალური დემოკრატიისგან საკმაოდ შორს იდგეს.¹

დემოკრატიზაციის საწყისი ეტაპი — ზვიად გამსახურდიას მმართველობის ეპოქა — ძნელია რომელიმე გარკვეული პოლიტიკური რეჟიმის ტიპის მიხედვით შეფასდეს. ერთი, რომ იგი ფრიალ ხანმოკლე აღმოჩნდა და არ მოუხერხებია რაიმე პოლიტიკური რეჟიმის კონსოლიდირება და მეორეც ის, რომ მის დროს გამოცხადებული სახელმწიფოებრივი დამოუკიდებლობის საერთაშორისო ლეგიტიმაცია ცოტა მოგვიანებით მოხდა, როცა იგი უკვე პრეზიდენტი აღარ იყო. ანუ ეს უფრო იყო მცდელობა სამომავლო ცვლილებებისკენ, ვიდრე რაიმე ფორმირებული, კონკრეტული პოლიტიკური პროექტი. თუმცა კი პირველი არასაბჭოთა არჩევნები, რომელმაც ჯერ გამსახურდიას პარლამენტის თავმჯდომარედ გახდომა და შემდგომ მისი გაპრეზიდენტება მოახერხა, პარადოქსია², მაგრამ ჯერ-ჯერობით საქართვე-

¹ ამის მაგალითები კი საკმაოდ მრავლადაა მსოფლიო პოლიტიკურ პრაქტიკაში და საქართველო ამ მხრივ გამონაკლისი ნამდვილად არ იქნება.

² პარადოქსია იმდენად, რამდენადაც მაშინდელ საქართველოში ცოდნა დემოკრატიული არჩევნების შესახებ გაცილებით ნაკლები იყო, ვიდრე ეს დღესაა.

ლოში ჩატარებულ ყველა არჩევნებთან შედარებით ყველაზე სამართლიან და დემოკრატიულ არჩევნებად შეიძლება ჩაითვალოს. მაგრამ მას არ მოუხდენია (და წელიწადნახევრიან მონაკვეთში ვერც მოახერხებდა) საბჭოური პოლიტიკის რადიკალური, საბოლოო დემონტაჟი და კონსოლიდირებული დემოკრატიული პოლიტიკის დამყარება. ამიტომაც თქმა იმისა, რომ გამსახურდიას მმართველობის ეპოქა დავასასიათოთ, როგორც საბოლოო დემოკრატია ან კიდევ ავტორიტარიზმი, ვფიქრობთ, არ უნდა იყოს მართებული. მისთვის, როგორც ყველა პოსტ-კომუნისტური ქვეყნისთვის, დემოკრატიზაციის საწყის ეტაპზე, დამასასიათებელია ორივე ტიპის რეჟიმის მასასიათებელთა ერთგვარი კომბინაცია. მაგრამ „დიქტატურა“, როგორც მას სჭირად უწოდებდნენ (და ზოგჯერ ახლაც უწოდებენ) ხოლმე მისი ოპონენტები, ვფიქრობთ ყველაზე ნაკლებად გამოდგება მის დასასასიათებლად. იგი შეიძლება შეფასდეს უფრო, როგორც იდეალიზმის გარკვეული გამოვლინება, რომლისთვისაც უცხო იყო პოლიტიკური მართვის გამოცდილება და ცოდნა. ცოდნა განსაკუთრებით დასაუღური პოლიტიკური მართვისა, რომლის ჩამოყალიბებასაც ესწრაფოდა ზ. გამსახურდია, მიაჩნდა რა საქართველო ევროპული ცივილიზაციის განუყოფელ ნაწილად. ამავე დროს, უნდა გავითვალისწინოთ ის პოლიტიკური სექტორიც, რომელიც მონაწილეობდა მაშინდელ საქართველოს პოლიტიკაში და რომლებიც პოლიტიკის ავანსცენაზე მთავარ მოთამაშეებს წარმოადგენდნენ. ერთ მხარეს იდგა ძველი საბჭოური, მხოლოდ საბჭოთა პოლიტიკური გამოცდილებით აღჭურვილი პარტიული ნომენკლატურა და მეორე მხარეს ანტიკომუნისტურად განწყობილი ნაციონალიზმის შეფერილობის მქონე ძალები (იმისდა მიუხედავად, თუ რამდენად კონსოლიდირებულად მოქმედებდნენ ისინი), რომლებსაც მართვის და სახელმწიფო მშენებლობის არანაირი გამოცდილება არ გააჩნდათ. იგი უფრო იდეალიზმით იკვებებოდა, ვიდრე პრაქტიკული პოლიტიკური გამოცდილებით. თუმცა, ეს მოვლენა აშკარად მეტ-ნაკლებად საერთო იყო ყველა ყოფილი კომუნისტური ბანაკის ქვეყნისთვის და საქართველო ამ მხრივ ნამდვილად არ წარმოადგენდა გამონაკლისს.¹ ამავე დროს, ამგვარი იდე-

¹ თუმცა კი მაშინდელი ქართული პოლიტიკის აქტორებს, აღმოსავლეთ-ცენტრალური ევროპის და ბალტიის ქვეყნებისგან განსხვავებით, კავშირი აღარ ქონდათ, იმ პოლიტიკურ კლასთან და მოსახლეობასთან, რომელსაც

ალიზმი სშირად განპირობებული იყო სახელმწიფოებრიობის 200 წლიანი წყვეტის სწრაფად აღდგენის მოლოდინით, რაც სშირად ეთნიკურ ჯგუფებში გარკვეულ შიშს იწვედა, ფიქრობდნენ რა, რომ ახალ ქართულ სახელმწიფოებრიობას არ მოეხდინა მათი დისკრიმინაცია. ამიტომაც, ისინი არც თუ გულლიად შეხვდნენ საქართველოს დამოუკიდებლობას (აქ უპირიანი იქნება გავიხსენოთ, რომ დაახლოებით ანალოგიურ სიტუაციას ჰქონდა ადგილი 1918-1921 წლებშიც, საქართველოს პირველი დემოკრატიული სახელმწიფოს არსებობის პერიოდშიც. შედარებისთვის იხ. ზემოთ, ნაშრომის მე-19 გვ.). სშირად, ამ საქმეში გამსახურდიას ნაციონალისტურ რიტორიკას ადანაშაულებენ, მაგრამ ვფიქრობთ, რომ საქმე გვაქვს უფრო ღრმა, ვიდრე უბრალოდ რიტორიკით გამოწვეულ პრობლემებთან; სწორედ ეს პრობლემები განსაზღვრავდა ეთნიკურ უმცირესობათა გულგრილობას და არა უბრალოდ გამსახურდიას ნაციონალისტური რიტორიკა (ნაციონალისტური რიტორიკით გამოირჩეოდა აბსოლუტურად ყველა პოსტ-კომუნისტური ქვეყანა და ეს არც იყო გასაკვირი, რადგანაც ისინი უპირველეს ყოვლისა დიდი იმპერიისგან გათავისუფლებას მოითხოვდნენ). ეთნიკურ ჯგუფთა პოლიტიკური იდენტობა, უპირატესად საერთო საკავშირო მოქალაქეობასთან და ტრანს-ნაციონალურ იდენტობასთან იყო დაკავშირებული (ეს კი საბჭოთა კავშირის მთელი არსებობის განმავლობაში ჩამოყალიბდა) და შესაბამისად ეთნიკური უმცირესობები საქართველოს დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის იდე-

დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის პერიოდი კარგად ახსოვდა. ერთი, რომ ქართული პოლიტიკური კლასი უაღრესად ფრაგმენტირებული იყო და მეორეს მხრივ ფრიად სუსტი მემკვიდრეობითობა ახასიათებდა. ვახტანგ VI ის რუსეთში გადასახლების შემდგომ, რამდენჯერმე ახლად ფორმირებული პოლიტიკური კლასის კონსოლიდირების პროცესი საქართველოს რეალობაში ვერ განხორციელდა. განსაკუთრებით მძიმე საბჭოთა ვითარება აღმოჩნდა, რომელმაც თითქმის საფუძვლიანად გაანადგურა მე-19 საუკუნის ბოლოდან, მე-20 საუკუნის დასაწყისამდე ძლივს, მეტ-ნაკლებად ფორმირებული პოლიტიკური კლასის საფუძვლები, რომელთაც დამოუკიდებელი სახელმწიფოებრიობის ავანგარდის როლი უნდა ეთამაშა. ამიტომაც იყო, რომ ახლად წარმოქმნილი ანტი-საბჭოთა მოძრაობები პოლიტიკურად ფრიად უმწიფარნი იყვნენ და სშირად რეალობაზე მეტად, იდეალიზმი კვებავდათ. მოკცემული რეალობა სამწუხაროდ დღემდე არ შეცვლილა არსობრივად. აღმოსავლეთ-ცენტრალურ ევროპას და ბალტიის ქვეყნებში კი მსგავსი ფაქტორის არსებობამ, მათთვის ფრიად სასარგებლო შედეგი გამოიღო.

ისგან დიდი ხნის გაუცხოებულნი იყვნენ. ამიტომაც, მათი ინდიფერენტობაში დამოუკიდებელი ქართული სახელმწიფოს მიმართ არცაა გასაკვირი. საბჭოთა ეთნონაციონალისტური მემკვიდრეობის მატარებელნი იყვნენ ეთნიკური ქართველებიც და შესაბამისად, ისინიც შიშნარევი ინდიფერენტობით უყურებდნენ კომპაქტურად დასახლებულ ეთნიკურ უმცირესობებს. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ გამსახურდიას მმართველობის პერიოდში ამგვარ სტერეოტიპულ განწყობებს მასობრივი ეთნიკური მობილიზაცია და ფართო ეთნონაციონალური შეფერილობის კონფლიქტი (ვარკვეული გამოწვევების გარდა, რომელიც ყოფილი სამხრეთი ოსეთის ავტონომიური ოლქის ტეროტორიაზე მოხდა) არ გამოუწვევია. მისი საბოლოო ესკალაცია უფრო მოგვიანებით მოხდა.

ძალიან ხშირად, (და არც თუ მთლად სამართლიანად) არსებული ეთნიკური გაუცხოების ჩამოყალიბებაში ზვიად გამსახურდიას დადანიშნულება ხდება იმის გამო, რომ მან თითქოსდა მოახდინა ფორმალიზება უკიდურესად ნაციონალისტური პოლიტიკისა ლოზუნგით: „საქართველო ქართველებისთვის“ (თუმცა მოცემული პოლიტიკის ფორმალიზება არასდროს მომხდარა და ეს უფრო გარკვეულ მკვლევართა ინტერპრეტაციებს ეფუძნება, ვიდრე რეალობას). თუმცა, ნაკლებად ხდება იმის ანალიზი, რომ თუ კი ეთნონაციონალისტური რიტორიკა ისმოდა გამსახურდიას მხრიდან (და საერთოდ უკლებლივ ყველა ანტიკომუნისტურად განწყობილი პოლიტიკური დაჯგუფების მხრიდან. ამავე დროს ამგვარმა ნაციონალისტურმა რიტორიკამ ძალიან იკლო გამსახურდიას მხრიდან, რაც იგი მმართველობაში მოვიდა, სად იყო ის ობიექტური ფაქტორები, რომლის გადალახვაც მან ვერ მოახერხა. შესაძლოა იგი უნებლიედ ახდენდა (ბოლოს და ბოლოს გამსახურდიას სოციალიზაციაც საბჭოთა პერიოდში მოხდა) იმის აქტივიზაციას, რაც ისტორიას უკვე მკაცრად განეაზღვრა და არა წინასწარ განსაზღვრულ დისკრიმინაციულ პოლიტიკას ატარებდა. ხშირად გამსახურდიას ფაშიზმთან (თუმცა კი რომ ფაშიზმის აღზევების არაფითარი ობიექტური საფუძვლები საქართველოში არ არსებობდა) მიახლოებული აგრესიული ეთნონაციონალიზმის გამწვანებლად მიიჩნევენ, რასაც მისი „პარანოიდული პიროვნული ხასიათით“ ხსნიან. მოცემული მოსაზრების მიხედვით, სწორედ რომ გამსახურდიას ეთნონაციონალიზმმა განაპირობა მისი საერთაშორისო

ლეგიტიმაციის კრახიც. მაგრამ ფეიქრობთ, მაშინდელი მისი საერთაშორისო არ აღიარება (თუმცა ზოგიერთმა სახელმწიფომ ეს გააკეთა) უფრო დიდ სახელმწიფოთა ინტერესებით იყო განპირობებული და არა კონკრეტული ეთნონაციონალიზმით. ლატვიას და ესტონეთში არსებულის მსგავსი ეთნონაციონალიზმი საქართველოში არასდროს ყოფილა. ამ ქვეყნებში, თითქმის მოსახლეობის ნახევარს, მათი ეთნიკური წარმომავლობის გამო დღემდე აქვს პრობლემები და მოქალაქეობის გარეშე მოსახლეობენ, თუმცა ამის გამო არც ლატვია და არც ესტონეთი არავის დაუსჯია. ამიტომ, ფეიქრობთ, ეთნონაციონალისტური რიტორიკა მითუმეტეს (და არა პოლიტიკა, რომელიც ლატვიას და ესტონეთშია დანერგილი, თუმცა მისი შენელება უკანასკნელ ხანებში უკვე იგრძნობა) ვერ გამოიწვევდა გამსახურდიას დროინდელი საქართველოს დამოუკიდებლობის საერთაშორისო აღიარების შეფერხებას. არც 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომში უნდა იყოს მხოლოდ პრეზიდენტ სააკაშვილის ანტი-რუსული განცხადებები მთავარი „დამნაშავე“, რასაც მას ხშირად უყენებენ ბრალდებად. მიზეზები ცოტა სხვაგან საძებარია. მოცემული რიტორიკები მხოლოდ საბაბად შეიძლება ვინმეს გამოეყენებინა. რიტორიკებს შესაძლოა ნამდვილად ქონდეთ გავლენა პოლიტიკური დღის წესრიგის ფორმირებაზე, მაგრამ იგი ვერანაირად ჩაითვლება კონკრეტული, მიზანმიმართულ პოლიტიკურ პროექტად და სტრატეგიად. პოლიტიკას კონკრეტული ინტერესები წარმართავენ და არა უბრალო რიტორიკები.

გამსახურდიას ხელისუფლების ძალადობრივად დამსობამ ფრიად უარყოფითი შედეგები მოიტანა. ქვეყანა საყოველთაო ქაოსში გაქცეა, რომლიდანაც საბოლოოდ პრინციპში დღემდე არაა გამოსული. შევარდნაძის ფასადურმა დემოკრატიულმა მმართველობამ (სინამდვილეში კი ანარქიის და ავტორიტარიზმის ნაზავმა, რომელსაც ხანდახან „ანოკრატიას“ უწოდებენ) დემოკრატიის და სამოქალაქო საზოგადოების გარკვეული ელემენტები დანერგა და ქვეყნის საგარეო პოლიტიკური ლეგიტიმაციაც მოახერხა (რაც უკვე არა მხოლოდ შევარდნაძის პირად დამსახურებად უნდა ჩავთვალოდ, არამედ მაშინდელი მსოფლიო პოლიტიკური ცვლილებების ადეკვატურ გამოძახილად შეიძლება შევაფასოთ), მაგრამ პოლიტიკა და სახელმწიფო აშკარად შეერწყა კლანურ-პერსონიფიცირებულ ინტერესებს, რამაც როგორც მას

ხშირად უწოდებენ ხოლმე „სახელმწიფოს მიტაცება“ გამოიწვია და „არ-შემდგარი სახელმწიფოს“ ფენომენი წარმოშვა, ანუ მოახდინა სახელმწიფოს ფორმირების კოლაფსი და სისტემის მდგრადობა მხოლოდ კორუმპირებული ელიტური დაჯგუფებების (რომლებიც ხშირად პირდაპირ კრიმინალური წარმომავლობის პირებისგან შედგებოდნენ) მიერ შექმნილ პატრონ-კლიენტულურ ქსელს დაეფუძნა. შესაბამისად, ნებისმიერი სოციალური მობილობის განხორციელებას და რაიმე რეალური სოციალური თუ პოლიტიკური წარმატების მიღწევას მოცემული ჯგუფებისადმი ლოიალობის პრინციპი განსაზღვრავდა და არა ფორმალური რეგულაციები, ინსტიტუციები და მერიტოკრატია. ეს პრინციპი ვრცელდებოდა ეთნიკურ უმცირესობათა მიმართაც, რომელნიც თითქოსდა ფორმალურად აღარ ისმენდნენ შევარდნაძის მხრიდან ეთნონაციონალისტურ რიტორიკას, მაგრამ პრაქტიკულად საჯარო-პოლიტიკური სივრცისგან სრულიად იზოლირებულნი აღმოჩნდნენ. რეალურად, შევარდნაძის მმართველობას არაფერი გაუკეთებია სამოქალაქო ინტეგრაციისთვის და კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური უმცირესობები მხოლოდ წინასაარჩევნო პერიოდში თუ ახსენდებოდა ვისმეს. საამისოდ კი იგი ცდილობდა საბჭოთა კავშირის მიერ ნორმირებული ეთნო-ელიტების შექმნას (თუმცა არა ფორმალურ ინსტიტუციონალიზაციას) და მისი საშუალებით ეთნიკურ ურთიერთობათა იერარქიული სტრუქტურების ჩამოყალიბებას (რაც საბჭოთა ტრადიციის ტიპიურ გაგრძელებას წარმოადგენდა). ამიტომაც, თქმა იმისა, რომ შევარდნაძის ეპოქამ ეთნიკურ ურთიერთობათა ნორმალიზება მოახდინა, ჩვენი აზრით, შეცდომა იქნებოდა. პირიქით, მან კიდევ უფრო მეტად დააკონსერვა იგი და სამომავლოდ გადადო.

ძალიან ხშირად, შევარდნაძის დროინდელ მმართველობას უწოდებენ „დემოკრატია“ დემოკრატების გარეშე¹. შევარდნაძის მთელი მმართველობის ხანა, მის მიერ საკუთარი ძალაუფლების ლეგიტიმაციის მცდელობას წარმოადგენდა², რაც მან საბოლოოდ ვერ მოახერხა. შევარდნაძის წარუ-

¹ თუმცა აქ ალბათ იგულისხმება დემოკრატიის ზოგიერთი ელემენტის არსებობა და არა კონსოლიდირებული დემოკრატია, რომლის მისადაგებაც შევარდნაძის მმართველობის მიმართ ნამდვილად მკრეხელობა იქნებოდა.

² ძალიან ხშირად საჯაროდ ბრალად ედებოდა რა 1991-1992 წლების სახელმწიფო გადატრიალების ორგანიზება, შევარდნაძე მუდმივად ცდილობდა საკუთარი მმართველობის კანონიერების დადასტურებას. შევარდნაძის

მატებელი ლეგიტიმაციის გამოპასუხებად უნდა ჩაითვალოს 2003 წლის „ვარდების რევოლუცია“.¹

პოსტ-რევოლუციურმა პოლიტიკურმა ელიტამ (რომლის შემადგენლობაში დიდი ადგილი ეკავათ შვეარდნაძის გუნდის უფრო რეფორმისტულად განწყობილ პერსონალიებს) უპირველესად სახელმწიფოს, როგორც ინსტიტუციის ფორმირება დაისახა მთავარ მიზნად და ხელი მიჰყო კიდევ საჯარო-პოლიტიკური სივრცის ინსტიტუციონალიზაციას. მან გარკვეულ წარმატებებს მიაღწია კიდევ, მაგრამ მისი სრული რეალიზაცია არ მოუხერხებია (ჩვენი აზრით, ამაში დამნაშავეა როგორც გარკვეული ობიექტური, ისე სუბიექტური ფაქტორები). ამავე დროს, პრეზიდენტ სააკაშვილის მმართველობამ ვერ კიდევ ვერ მოიპოვა კონსოლიდირებული დემოკრატიის სახელი და სწორად მას ადამიანის უფლებების დარღვევას და ავტორიტარული მეთოდების გამოყენებაში ადანაშაულებენ. მიუხედავად იმისა, რომ საყოველთაო კორუფცია, როგორც სოციალური ყოფის მთავარი საფუძველი და ეკონომიკური შემოსავლების ძირითადი წყარო აღარაა განვითარების მაპროფილებელი ტენდენცია, პოლიტიკა და პოლიტიკური ინსტიტუტები ვერ კიდევ ძლიერ პერსონიფიცირებულია და პატრონ-კლიენტელიზმისგან საბოლოო გათავისუფლებისგან შორს დგას.² სამოქალაქო საზოგადოება კვლავაც ჩანასახოვან მდგომარეობაშია. იგი ვერ კიდევ ძალიან სუსტია და რეალურად გავლენას ვერ ახდენს პოლიტიკური დღის წესრიგის შედგენაზე (იმის და მიუხედავად, რომ არასამთავრობო ორგანიზაციათა და ასოციაციათა რიცხოვნობა საკმაოდ დიდია). ჩანასახოვან მდგომარეობაში

ამგვარი ლეგიტიმაციის მცდელობად შეიძლება ჩავთვალოთ მის მიერ საბჭოთა ეთნიკურ იერარქიათა შენარჩუნების მცდელობებიც და ეთნო-ელიტების საშუალებით ეთნიკურ უმცირესობათა მხრიდან მის მიმართ უპირობო, შიშნარევი პოლიტიკური ლოიალობის უზრუნველყოფა.

¹ ლეგიტიმურობის კრიზისით გამოწვეულ პრობლემებზე იხილეთ: Juegen Habermas/ Legitimation Crisis, Polity press 1988 და Thedas Skockpol / States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China, Cambridge University Press, 1979.

² თუმცა ალბათ პატრონ-კლიენტელიზმიდან საბოლოოდ თავისუფალი ქვეყნები არც არსებობენ, უბრალოდ გაჩნია საზოგადოებას და პოლიტიკაზე მისი ზეგავლენის სარისხს.

მყოფი სამოქალაქო საზოგადოება ვერ ახერხებს სახელწიფო საჯარო წესრიგისგან განსხვავებული, კერძო ინტერესების საფუძველზე წარმომდგარი ავტონომიური წესრიგის შექმნას. სამოქალაქო საზოგადოებას ჯერ კიდევ არ ძალუძს მოქალაქეს და სახელწიფოს შორის ერთგვარი ბუფერის შექმნა, რომელიც სახელწიფოს, როგორც გარდაქმნათა მთავარი აგენტის როლს შეასუსტებდა და გზას გაუხსნიდა ფართო სამოქალაქო მონაწილეობას და ჩართულობას. სამოქალაქო საზოგადოებაში არსებული ფინანსური რესურსები, როგორც წესი უმეტესად უცხოური წარმომობისაა და ამიტომაც ვერ უზრუნველყოფს კერძო ინტერესების ჯეროვან არტიკულაციას. მოცემული ფაქტორები კი თავის მხრივ აკნინებს საციალური კაპიტალის გაძლიერების რესურსს და ხელს უშლის ფართო, კერძო ინტერესებზე დაფუძნებული სოციალური თანამშრომლობის წახალისებას. მოცემული პროცესი კი თავის მხრივ პოლიტიკური ინსტიტუტების (განსაკუთრებით კი პოლიტიკური პარტიების) სიმყიდის ერთ-ერთი მთავარი დეტერმინანტია და შესაბამისად, პოლიტიკური დღისწესრიგის ჩამოყალიბებაში ფართო სამოქალაქო წარმომადგენლობითობას უგულვებელყოფს. ამიტომაც, საბოლოოდ, ავტორიტარიზმის ჩამოყალიბების საფრთხე ჯერ კიდევ არ გამქრალა; შესაძლებელია მისი ლეგიტიმაცია მოხდეს კიდევ და ავტორიტარიზმი გაფორმდეს, როგორც დემოკრატიზაციის საბოლოო მონაპოვარი. 2008 წლის აგვისტოს რუსეთ-საქართველოს ომი წარმატებული სახელმწიფოს ფორმირების პროცესის კიდევ ერთი მძალერი შემაფერხებელი ფაქტორი აღმოჩნდა. შესაძლებელია რუსულ-ქართულ ომს საბოლოოდ არ გაუნადგურებია სახელმწიფოს მშენებლობის პროცესი და პერსპექტივებს ჯერ კიდევ ტოვებს, მაგრამ ფაქტია, რომ მას მართლაც რომ გამანადგურებელი ეფექტი ქონდა (და რომ არა უცხოური ქვეყნების და საერთაშორისო დონორების დროული ფინანსური დახმარება, სახელმწიფოებრიობის ფაქტობრივი, საბოლოო კოლაფსის მართლაც უდიდესი საფრთხე იყო).

სააკაშვილის მმართველობა შეეცადა ეთნიკური ურთიერთობების იერარქიის და იზოლაციონიზმის გარღვევას¹. ამ მხრივ პრეზიდენტ სააკაშვილის

¹ ბევრი ეთნიკურად არაქართველი დაინიშნა სახელმწიფოებრივ თანამდებობებზე, განხორციელდა რამდენიმე სახელმწიფო პროგრამა სახელმწიფო ენის შესწავლის თვალსაზრისით, გამოკეთდა ინფრასტრუქტურა,

მმართველობამ გარკვეულ წარმატებებს ნამდვილად მიაღწია, მაგრამ ვერ მოახერხა მთავარი – ეთნიკურ ურთიერთობათა იერარქიული სტრუქტურების და ეთნო ელიტების არც თუ ღია ფორმირების მექანიზმების მოშლა. საარჩევნო ბატალიებისთვის, ისევე როგორც ამას ადგილი ჰქონდა შევარდნაძის მმართველობის დროს, კომპაქტურად დასახლებულ ეთნიკურ უმცირესობათა განსახლების არეალები ჯერ კიდევ ე.წ. სახელისუფლებო რესურსებად არის შემორჩენილი. კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური უმცირესობები, ტრადიციულად, ყველა მმართველი პოლიტიკური ძალის მიმართ უპირობოდ ლოიალურია. დედაქალაქში არსებული პოლიტიკური ელიტა ჯერ კიდევ ეთნო-ელიტებთან ურთიერთობის ფონზე ამჯობინებს ეთნიკურ ურთიერთობათა ნორმალიზებას. ამიტომაც, თქმა იმისა, რომ ეთნიკური იერარქიები ისპობა და მის ადგილს სამოქალაქო ინტეგრაცია იკავებს (რაც თავისი არსით პორიზონტალურია და არა ვერტიკალური), ჯერ კიდევ არ შეიძლება.

ბევრი საერთაშორისო ორგანიზაცია ჩაერთო ეთნიკურ ურთიერთობათა კვლევის და ნორმალიზაციის საქმეში, მრავალ სახელმწიფო დაწესებულებაში შეიქმნა ეთნიკურ უმცირესობათა და სამოქალაქო ინტეგრაციის საკითხებზე მომუშავე ჯგუფი, კომიტეტი თუ განყოფილება, საზოგადოებრივ არხზე არსებობს ეთნიკურ უმცირესობათა ენებზე საინფორმაციო გამოშვებები, ხელისუფლების მაღალი პირებიც საჯარო გამოსვლებისას ცდილობენ თავი აარიდონ ეთნონაციონალისტურ რიტორიკას და უფრო სახელმწიფოებრივი ნაციონალიზმი იქადაგონ და ა. შ.

თავი II

ეთნო-რელიგიური თემების ისტორიული კარტოგრაფია

მიუხედავად იმისა, რომ ქვეყანაში საუკუნეების მანძილზე ერთმანეთის გვერდით უამრავი სხვადასხვა ეთნიკური თუ რელიგიური აღმსარებლობის ჯგუფი თანაცხოვრობს, ეს ჯგუფები ურთიერთ კულტურულ ღირებულებებსა და მონაპოვრებს ან ძალიან სუსტად ან კი საერთოდ არ იცნობენ. არ იცნობენ არც ერთმანეთის ისტორიულ წარსულს და არც საქართველოს ტერიტორიაზე მათი დასახლების ისტორიას. უფრო მეტიც, ხშირად შესაძლოა თავად ამა თუ იმ ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს არ ჰქონდეთ სრული და სწორი წარმოდგენა საქართველოს ტერიტორიაზე მათივე წინაპრების დასახლებისა და საუკუნოვანი ცხოვრების შესახებაც კი. ყოველივე ამის გათვალისწინებით, ჩვენი კვლევის ფარგლებში აუცილებლად მივიჩნით მიგვემართა მოკლე ისტორიული ექსკურსისთვის და განგვეხილა, თუ ისტორიის რომელ მონაკვეთში და რა პირობებში მოხდა ერთი მხრივ საკვლევი თემატიკის ფარგლებით გათვალისწინებული ეთნიკური ჯგუფების: სომხებისა და აზერბაიჯანელების და მეორე მხრივ ეთნიკურად ქართველი, მაგრამ აღმსარებლობით მუსლიმი ქართველების კომპაქტური დასახლებების გაჩენა საქართველოს ტერიტორიაზე.

უკანასკნელი აღწერის მიხედვით საქართველოს მოსახლეობა 4 351 733 შეადგენს. სტატისტიკური დეპარტამენტის 2002 წლის მონაცემების შესაბამისად, აზერბაიჯანელები წარმოადგენენ ყველაზე მრავალრიცხოვან უმცირესობას საქართველოში – 284 ათასი ადამიანი, რაც ქვეყნის საერთო მოსახლეობის 6.7% შეადგენს. დაახლოებით იგივე რაოდენობით არიან წარმოდგენილნი სომხები – 248 ათასი, რაც ქვეყნის მოსახლეობის 5.7%-ია. თავად ეთნიკური ქართველი 3 მილიონ 661 173 ათასია, რაც ქვეყნის

საერთო მოსახლეობის 80%-ზე ოდნავ მეტს შეადგენს. ხოლო რაც შეეხება რელიგიურ უმცირესობებს, 2002 წლის აღწერა პირველი იყო, რომელმაც მოგვცა ქვეყნის მოსახლეობის კონფესიური სტრუქტურის შესახებ მონაცემები (მანამდე, საბჭოთა კავშირის არსებობის პერიოდში მსგავსი სახის ოფიციალური მონაცემი არ არსებობდა იმ უბრალო მიზეზის გამო რომ ე.წ. „მებრძოლი ათეიზმის“ ქვეყანაში რელიგია საზოგადოებრივი გაკიცხვისა და დაგმობის სფეროს განეკუთვნებოდა, ყველა მეთოდით ხდებოდა რელიგიური ინდიფერენტიზმის დანერგვის ხელშეწყობა და შესაბამისად, ქვეყნის მოსახლეობის კონფესიური სტრუქტურის დადგენაც არავის სჭირდებოდა). საქართველოს მოსახლეობის 88,6 პროცენტი ქრისტიანული აღმსარებლობისაა, მაჰმადიანური მოსახლეობა მთელი მოსახლეობის 9,9% შეადგენს; დანარჩენი 1,5 % კი მოდის ოუდეველებზე, სხვა რელიგიურ მიმდინარეობებზე და იმ ადამიანებზე, რომლებიც თავს არცერთ რელიგიურ აღმსარებლობას არ მიაკუთვნებენ. აღნიშნული 9,9 % მუსლიმი მოსახლეობიდან 139 124 ქართველი მაჰმადიანია, რაც მთელი ეთნიკურად ქართველი მოსახლეობის 3,8 % შეადგენს.¹

ეროვნული უმცირესობების წარმომადგენლები საქართველოს თითქმის მთელს ტერიტორიაზე არიან გაბნეულნი. თუმცა, საკვლევი თემატიკის ფარგლებში განსახილველი ეთნიკური უმცირესობები კომპაქტურად ძირითადად ორ რეგიონში - სამცხე-ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში მოსახლეობენ. შესაბამისად, საკვლევი თემიდან გამომდინარე, ჩვენი კვლევის საგანს აღნიშნულ ტერიტორიებზე მცხოვრები ეთნიკური უმცირესობები — სომხები და აზერბაიჯანელები წარმოადგენენ; ასევე, მუსლიმი ქართველები, რომელთა ძირითადი ნაწილი აჭარაში (უმეტესად მაღალმთიან აჭარაში) ცხოვრობს, თუმცა რამოდენიმე ასეული ოჯახი სამცხე-ჯავახეთში, კერძოდ ასპინძის რაიონის სოფელ ჭაჭარაქშიც მოსახლეობს (ეს სოფელი მთლიანად ზემო აჭარიდან 1989-1990 წლებში სტიქიური უბედურების შემდეგ გადმოსახლებული მუსლიმი ქართველებითაა დასახლებული).

¹ www.statistics.ge

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონი და სომხეთი

დასახლების ისტორია

სამცხე-ჯავახეთის რეგიონში შედის ექვსი რაიონი: ადიგენის, ასპინძის, ახალციხის, ახალქალაქის, ბორჯომის და ნინოწმინდის რაიონები. მოცემული რეგიონის საერთო ფართობი 6 413 კვადრატული კილომეტრია. რესპუბლიკის ტერიტორიაზე მოსახლე 248 929 ეროვნებით სომეხ მოქალაქეთა უდიდესი ნაწილი სწორედ აღნიშნულ რაიონებშია გადანაწილებული. ეთნიკური სომხები აბსოლუტურ უმრავლესობას შეადგენენ ახალქალაქსა და ნინოწმინდაში, სადაც 2002 წლის აღწერის მიხედვით ახალქალაქში მოსახლეობის 94% და ნინოწმინდაში 97% ეთნიკური სომეხია. ახალციხის რაიონში ახალქალაქსა და ნინოწმინდასთან შედარებით სომეხთა შედარებით მცირე რაოდენობა მოსახლეობს – ეთნიკური სომხები რაიონის მოსახლეობის 36.5% შეადგენენ. სხვა რაიონების მოსახლეობის ძირითად ნაწილს ეთნიკური ქართველები წარმოადგენენ, შედარებით მცირე ეთნიკური სომხური თემებით¹.

ისტორიული წყაროების თანახმად საქართველოს ტერიტორიაზე სომხური მოსახლეობის გაჩენა ჯერ კიდევ უძველესი დროიდან უნდა ვივარაუდოთ. საქართველო-სომხეთის სასაზღვრო ზოლი საუკუნეთა განმავლობაში არაერთხელ შეიცვალა და შესაბამისად, ამან განაპირობა კიდევ შერეული ქართულ-სომხური მოსახლეობის გაჩენა სასაზღვრო ზონაში. „ქვემო ქართლში, კერძოდ ცურტავში, V საუკუნის 80-იანი წლებისთვის მაინც, როცა „შუმანიკის წამება“ დაიწერა, ღვთისმსახურება ქართულ და სომხურ ენებზე წარმოებდა, რაც ქართულთან ერთად სომხურ მრევლსაც გულისხმობს“ – აღნიშნავს ლ. ზურაბაშვილი. მომდევნო საუკუნეებშიც სხვადასხვა ისტორიული პროცესების ფონზე, სშირად ქართველი მეფეების ხელშეწყობითაც ხდებოდა საკმაო რაოდენობის ეთნიკური სომხების ქვეყნის სხვადასხვა რეგიონში ჩამოსახლება და დამკვიდრება. თუმცა, კომპაქტურად ეთნიკური სომხებით დასახლებული რეგიონები, სადაც სომეხი მოსახლეობა აბსოლუტურ ან დიდ უმრავლესობაშია, შედარებით გვიანდელი მოვლენაა

¹ სტატისტიკური მონაცემები განთავსებულია — www.diversity.ge.

და მას საფუძველი XIX საუკუნეში, რუსეთის იმპერიის მიერ საქართველოს დაპყრობიდან ეყრება.

1828 წელს რუსეთსა და ოსმალეთს შორის დაწყებული ომი 1829 წლის 14 სექტემბერს ადრიანოპოლში დადებული ზავით დასრულდა. ამ ომში თურქეთი დამარცხდა. ადრიანოპოლის ზავის მიხედვით საქართველოს დაუბრუნდა ახალციხის, ასპინძის, აწყურის, ხერთვისის, ქვაბლიანის, აბასთუმნისა და ჭაჭარაქის სანჯაყები – ტერიტორიები, რომლებიც XVI საუკუნიდან მოყოლებული ოსმალეთის იმპერიის შემადგენლობაში იყოფებოდა და შესაბამისად, სუკუნეების მანძილზე მოწყვეტილ იყო საქართველოსგან. ომის შედეგად დადებული საზავო ხელშეკრულების მეცამეტე მუხლის მიხედვით საქართველოს ტერიტორიაზე მცხოვრებ მუსლიმ ქართველებს უფლება ეძლეოდათ 18 თვის ვადაში დაეტოვებინათ ტერიტორიები და ერთმორწმუნე თურქეთში გადასახლებულიყვნენ. თურქთა ბატონობისგან გათავისუფლებულ ტერიტორიებზე რუსეთის მიერ გატარებული რელიგიური პოლიტიკის შედეგად ადგილობრივი, გამუსლიმებული ქართველების უდიდესი ნაწილი იძულებული გახდა დაეტოვებინა მშობლიური ტერიტორიები და ოსმალეთში გადასახლებულიყო (თუმცა გამუსლიმებული ქართველი მოსახლეობის გარკვეული რაოდენობა მაინც დარჩა რეგიონში).

ამის პარალელურად, გენერალმა პასკევიჩმა ყარსიდან, არდაგანიდან, ბაიაზეთიდან და არზრუმიდან სამცხე – ჯავახეთსა და ქვემო ქართლში ათიათასობით ეთნიკურად სომეხი ქრისტიანი ჩამოასახლა, რომლებიც სწორედ მუსლიმი ქართველებისგან დაცლილ ტერიტორიებზე იქნენ ჩასახლებულნი. „1828 წლიდან მოყოლებული, როდესაც ქართველი მაჰმადიანებით დასახლებული სამცხე, ჯავახეთი, ერუშეთი და პალაკაციო რუსეთმა ოსმალეთს წაართვა და მცხოვრებნი ისეთ სულიერ განწყობილებაში ჩააგდო, რომ ქართველმა მაჰმადიანებმა თავიანთი მამაპაპისეული სამოსახლოთგან აყრა და ოსმალეთში გადასახლება ირჩიეს, გრაფმა პასკევიჩმა ქართველებს ლიხთიმერეთიდან იქ გადასახლების ნება არ მისცა და მათ მაგიერ ოსმალეთიდან გადმოსახლებულ სომეხთაგან 30 000 მცხოვრები ჩაასახლა... მესხეთში, სადაც 1828 წლამდე ქართველთა მოსახლეობა 90 % შეადგენდა,

1830 წელს უკვე რუს მოხელეთა წყალობით უმრავლესობად სომეხნი იქცნენ¹ — წერდა ივანე ჯავახიშვილი.

შემოერთებული ტერიტორიები ერთ ადმინისტრაციულ ოლქში — ახალციხის ოლქში გაერთიანდა. 1830 წლის მონაცემებით ახალციხის ოლქში 38 730 მოსახლე ცხოვრობდა, საიდანაც 25 545 ეროვნებით სომეხი, 1 859 — ქართველი ქრისტიანი, ხოლო 10 663 კი მუსლიმი იყო.

მეფის რუსეთის მიერ ამგვარი პოლიტიკის გატარების მიზეზების შესახებ რამოდენიმე მოსაზრება არსებობს. ერთი მხრივ, იმ პერიოდში ხელისუფლების ამგვარი გადაწყვეტილება შესაძლოა განპირობებული ყოფილიყო იმით, რომ სომხებს, რომლებიც მთელს კავკასიაში სავაჭრო საქმიანობით იყვნენ განთქმულნი, ჩასახლების რეგიონებში უნდა განეფთარებინათ და წინ წამოეწიათ ვაჭრობის საქმე. ვაჭრობაში გაწაფულები ბარში ჩასახლეს, ხოლო სასოფლო საქმიანობაში წარმატებულები კი — მთიან სოფლებში.

მეორე მხრივ (ფეიქრობთ, ეს უნდა ყოფილიყო კიდევ უმთავრესი მიზეზი) სომხებს უნდა გაემაგრებინათ მოცემულ ტერიტორიაზე საქართველოსა და თურქეთს შორის სასაზღვრო ზოლი. ქართველი მუსლიმები, რომლებიც საუკუნეების განმავლობაში თურქეთის იმპერიის შემადგენლობაში ცხოვრობდნენ და რელიგიური აღმსარებლობითაც ისლამურ თურქეთთან იდგნენ ახლოს, მეფის რუსეთის მიერ არ მიიჩნეოდნენ იმ ძალად, რომელზე დაყრდნობის იმედიც ესოდენ მნიშვნელოვან სასაზღვრო რეგიონში შეიძლებოდა ჰქონოდა ხელისუფლებას, შესაბამისად, ამ ზოლის გასამაგრებლად ჩამოსახლებულ იქნა ის ეთნიკური ჯგუფი, რომლებსაც მაშინდელი მეფის რუსეთის ხელისუფლება მათდამი ყველაზე ლოიალურად განწყობილად მიიჩნევდა (უნდა აღინიშნოს ისიც, რომ მუსლიმი ქართველებისგან დაცლილ ტერიტორიებზე მეფის

რუსეთმა ეთნიკურ მართლმადიდებელ ქართველებს დასავლეთ საქართველოდან, კერძოდ იმერეთის მოსახლეობის გარკვეულ ნაწილს, ვინც ამის სურვილი გამოთქვა, არ მისცა ჩასახლების ნება).

¹ ლ. ზურაბაშვილი, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების ტრადიციები საქართველოში, „მეცნიერება“, თბილისი, 1989, გვ. 23.

სამცხე ჯავახეთის რეგიონში ეთნო-რელიგიური რუკის ცვლილების შემდეგი სერიოზული ტალღა 1944 წელს უკავშირდება, როდესაც საბჭოთა ხელისუფლებამ

საქართველოში მცხოვრები მუსლიმი მოსახლეობა (ე.წ. თურქი მესხები) ცენტრალურ აზიაში გადასახლა, რამაც თავისთავად გაზარდა ეთნიკური სომხების რაოდენობრივი შეფარდება საქართველოს სხვადასხვა რეგიონების საერთო მოსახლეობასთან მიმართებით, მაშინ როცა ეთნიკური სომხების საერთო რაოდენობა თითქმის უცვლელი რჩებოდა. 1926 წლის აღწერის მონაცემებით სამცხის მოსახლეობის 87,6% მუსლიმი მესხი იყო. შესაბამისად გადასახლების ტალღამ ძირითადად სამცხე მოიცვა, თუმცა გარკვეულწილად ჯავახეთსაც შეეხო. სამცხეში გადასახლებულ თურქ მესხთა ნაცვლად რეგიონში ჩამოსახლებულ იქნა 30 000 ეთნიკური ქართველი დასავლთ საქართველოდან, რამაც არსებითი კორექტივები შეიტანა რეგიონის ეთნო რელიგიური რუკის შემდგომ ფორმირებაზე. სამცხისგან განსხვავებით, ჯავახეთიდან გადასახლებული მესხების ხელოვნური ჩანაცვლება არ მომხდარა, რამაც რეგიონის ეთნიკური სომხები აბსოლუტურ უმრავლესობაში დატოვა. მაგალითად, 1926 წლიდან 1956 წლამდე სამცხე-ჯავახეთში მცხოვრებ ეთნიკურ სომეხთა პროცენტული რაოდენობა 41,8%-დან 64,5%-მდე გაიზარდა და ამის ერთ - ერთი ძირითადი მიზეზი სწორედ რეგიონიდან თურქ-მესხთა გადასახლება იყო (1918 წლის მონაცემებით ჯავახეთში 7 ათასამდე მუსლიმი მესხი მოსახლეობდა).

1989-90 წლებში საქართველოს მთავრობის ინიციატივით აჭარის მაღალმთიანი სოფლებიდან მეწყერის შედეგად დაზარალებული მუსლიმი ქართველების ნაწილი ჩასახლებულ იქნა ჯავახეთში - რამოდენიმე ასეული ადამიანი. რამოდენიმე წლის შემდეგ, ეროვნული მოძრაობის ზრდის ფონზე მერაბ კოსტავას ფონდის ინიციატივით დაიწყო რეგიონში ძირითადად ბერძენი და რუსი დუხობორებისგან დაცლილი სახლების შესყიდვა და მათ ადგილას ეთნიკური ქართველების ჩასახლება, კონკრეტულად კი ახალქალაქსა და ნინოწმინდის რაიონებში, თუმცა ეთნო - რელიგიურ რუკას არსებითი ცვლილებები ამ ნაბიჯების შედეგად არ განუცდია.

ქვემო ქართლის რეგიონი და აზერბაიჯანელების დასახლების ისტორია

ქვემო ქართლის რეგიონი შედგება ექვსი რაიონისგან: ბოლნისი, დმანისი, გარდაბანი, მარნეული, თეთრიწყარო და წალკის რაიონები. მოცემული რეგიონის საერთო ფართობი 6 528 კვადრატული კილომეტრია, რაც საქართველოს საერთო ფართობის 10% შეადგენს. ძირითად ეთნიკურ უმცირესობას ამ რეგიონში წარმოადგენენ აზერბაიჯანელები; 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის მიხედვით საქართველოში 284 761 აზერბაიჯანელი ცხოვრობს (საერთო მოსახლეობის 6.5%) და აქედან 78.9% ცხოვრობს ქვემო ქართლში. 2002 წლის მოსახლეობის აღწერის თანახმად, მიუხედავად იმისა, რომ საქართველო კვლავაც ინარჩუნებს თავის მულტი-კულტურულობას, ემიგრაციულმა ტენდენციამ მკვეთრად შეამცირა უმცირესობების რაოდენობა ქვეყანაში.

ეთნიკური აზერბაიჯანელებით კომპაქტურად დასახლებულია ბოლნისი, დმანისი, გარდაბანი, მარნეული და წალკა. იგივე აღრიცხვის მიხედვით, აზერბაიჯანელები წარმოადგენენ მარნეულის, ბოლნისის, დმანისის რაიონების აბსოლუტურ უმრავლესობას და გარდაბანის მოსახლეობის 40%-ზე მეტს. ეთნიკური ქართველებით ძირითადად თეთრიწყაროა დასახლებული.

აზერბაიჯანელთა უმრავლესობა ამ რეგიონში ჩამოსახლდა მე-16 - მე-17 საუკუნეებში, ოსმალეთის იმპერიიდან მიგრაციის ტალღასთან ერთად. თუმცა, ისტორიული წყაროების მიხედვით ჯერ კიდევ XI - XII საუკუნეებში სხვადასხვა თურქმანული ტომების შემოსევების შედეგად მდ. მტკვრის ხრამის, დებედას, ხეობებზე მკვიდრი მოსახლეობის მომთაბარე ტომებით ჩანაცვლება მოხდა. ე.წ. „ელთა საკითხმა“ განსაკუთრებით დააზიანა ქვემო ქართლი. აღნიშნულ ტერიტორიაზე ჩამოსახლებული ძალა ცდილობდა პოლიტიკური ბატონობის გამყარების მიზნით სხვადასხვა სამხედრო-სტრატეგიული პუნქტები აეგოთ და გაემართათ¹.

¹ ლ. ზურაბაშვილი, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების ტრადიციები საქართველოში, „მეცნიერება“, თბილისი, 1989, გვ. 37.

შემდგომი მნიშვნელოვანი ეტაპი მომთაბარე ტომების ომის შედეგად საქართველოში გადმოსახლებისა XVI-XVII საუკუნეებზე მოდის, როდესაც სამხრეთ საქართველოში, აღმოსავლეთ კახეთსა და ქვემო ქართლში მტკიცედ ჩამოსახლდნენ ოსმალთა მომთაბარეები და ყიზილბაშური ტომები. მომთაბარეთა საქართველოში ჩამოსახლების პოლიტიკაში ყველაზე თანმიმდევრული და წარმატებული შაჰ აბას I პოლიტიკა გამოდგა, რის შედეგადაც საქართველოს ზოგიერთ რეგიონში, განსაკუთრებით კი ქვემო ქართლში ცენტრალურ და სამხრეთ ირანიდან გადმოსახლებული მოსახლეობის კომპაქტური დასახლებები გაჩნდა. როგორც ნ. ბერძენიშვილი აღნიშნავდა, „საქართველოს მიმართ შაჰ აბასი ყველაზე თანმიმდევრული ყიზილბაში იყო... საქართველოსა და თურქმან - ყიზილბაშებს შორის ორასი წლის მანძილზე მიმდინარე ბრძოლას შაჰ აბასმა თავი მოაბა. საქართველოს სამხრეთით და აღმოსავლეთით მის ყოფილ მიწა-წყალზე გაქრა ქართული მფლობელობა გადაშენდა ადგილობრივი მკვიდრი მოსახლეობა. საბოლოოდ განმტკიცდა ამ ადგილებში სახანო-სასულტანოები თურქმანულ ყიზილბაშური მოსახლეობით“¹. თუმცა, თანდათანობით, ქართველთა ბრძოლების შედეგად, XVII საუკუნიდან ქვემო ქართლსა და კახეთში ეთნიკური რუკა ცვლილებებს განიცდის და მომთაბარე და მკვიდრი მოსახლეობის თანაფარდობა უკვე ქართველთა სასარგებლოდ იცვლება. ელის ნაშთები თანდათანობით ლოკალიზირებულ იქნა და მათი უდიდესი ნაწილი მაშინდელი ფეოდალური ქართული სახელმწიფოს სამსახურში ჩადგა. საქართველოში გადმოსახლებულ სხვადასხვა თურქულენოვან მომთაბარე ტომებს არ გააჩნდათ ირანული ეროვნული თვითშეგნება (მიუხედავად იმისა, რომ მათი დიდი ნაწილი სწორედ ირანის ცენტრალური და სამხრეთ ნაწილებიდან იყო გადმოსახლებული). ისედაც ურთიერთგათიშულ მომთაბარე ტომებს შორის საქართველოში გადმოსახლების შემდეგ კავშირი კიდევ უფრო დასუსტდა, მათი დიდი ნაწილი ტერიტორიულად ახლოს მყოფ აზერბაიჯანელებს შეერწყა, რომლებთანაც მათ ენა, სოციალური წყობა, ზოგიერთი წეს-ჩვეულება და რაც მთავარია რელიგია აკავშირებდათ. დროთა განმავლობაში ეს კავშირები კიდევ უფრო განმტკიცდა. სწორედ ესაა მიზეზი იმისა, რომ ქვემო ქართ-

¹ ნ. ბერძენიშვილი, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბილისი, გვ. 266.

ლის რეგიონში ბინადარ მუსლიმ მოსახლეობას თავი ეთნიკურ აზერბაიჯანელებად მიაჩნია და არა ირანელებად ან თურქებად.

ოსმალეთის იმპერიასთან საქართველოს სამეფოს და შემდგომში რუსეთის იმპერიის კონფლიქტმა ქვემო ქართლის რეგიონის ნაწილობრივ გაუკაცრიელება გამოიწვია. მე-19 საუკუნეში ამან გზა გაუხსნა სომხებსა და ბერძნებს ჩამოსახლებულიყვნენ რეგიონში ოსმალეთის იმპერიიდან (ძირითადად ანატოლიიდან) დევნის გამო. სწორედ ამის შედეგია ის, რომ 2002 წლის აღწერის მიხედვით, წალკას მოსახლეობის უმრავლესობას არა მუსლიმი მოსახლეობა, არამქვ ეთნიკური სომხები წარმოადგენენ. ასევე, საქართველოში მცხოვრები ბერძნების უმრავლესობაც წალკის რაიონში მოსახლეობს.

აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკა და მუსლიმი ქართველები

საქართველოს სამხრეთ-დასავლეთ ნაწილში, შავი ზღვის სანაპირო ზოლის გასწვრივ მდებარე აჭარის ავტონომიური რესპუბლიკის ფართობი 2 900 კვ. კილომეტრია, ხოლო მოსახლეობა კი 376 ათასს შეადგენს. საქართველოში მოსახლე 139 124 მუსლიმი ქართველების დიდი უმრავლესობა სწორედ აჭარაში ბინადრობს.

საქართველოში მცხოვრები მუსლიმი ქართველების ისტორია განსაკუთრებით საინტერესოა და მისი ფესვები საკმაოდ შორეულ წარსულში – ჯერ კიდევ იმ პერიოდში, როდესაც აჭარა და სამცხე საათაბაგოს დიდი ნაწილი თურქეთის ხელში გადადის უნდა ვეძიოთ. ამ პერიოდიდან იწყება აჭარაში მცხოვრები ძირძველი ქრისტიანი ქართველების გამუსლიმება, რასაც საუკუნეების მანძილზე დიდი ძალისხმევის შედეგად მიაღწია კიდევ თურქეთის იმპერიამ.

აჭარის საქართველოს ფარგლებში დაბრუნება და შემოერთება მხოლოდ 1878 წელს, თურქეთთან ომში რუსეთის გამარჯვების შედეგად სან სტეფანოს ზავის და ბერლინის კონგრესის გადაწყვეტილებათა საფუძველზე ხდება. თუმცა თურქეთისთვის ბათუმის პორტო ფრანკოს (თავისუფალი ქალაქ ნავსადგური) უფლებად გადაცემამ ხელი შეუშალა აჭარის რეგიონის და მისი ეროვნებით ქართველი, მაგრამ სარწმუნოებით მუსლიმი მოსახ-

ლეობის დანარჩენ საქართველოსთან ინტეგრირების პროცესის დაწყებას და ზოგადად, საქართველოში მიმდინარე პოლიტიკურ, სოციალურ და კულტურულ პროცესებთან რეგიონის მჭიდროდ დაკავშირებას. თუმცა, არც 1886 წლის შემდეგ, პორტო ფრანკოს სტატუსის გაუქმების შემდეგ შეცვლილა ბევრი რამ. მეფის რუსეთის კოლონიური პოლიტიკის მიზნებში არ შედიოდა აჭარის მოსახლეობის, როგორც ერთიანი საქართველოს შემადგენელი ნაწილისთვის ქვეყნის დანარჩენ მოსახლეობასთან ინტეგრირების ხელის შეწყობა და დაჩქარება. რუსეთის საიმპერატორო კარისთვის აჭარა რუსეთის იმპერიის შემადგენლობაში მოიაზრებოდა და არა ერთიანი საქართველოს ფარგლებში. მიუხედავად რუსეთის სახელმწიფოს მიერ წარმოებული პოლიტიკისა, აჭარაში მანაც მიმდინარეობდა საქართველოსთან დაკავშირების მცდელობები. ამ მხრივ ყველაზე გამორჩეულია ილია ჭავჭავაძის ტრადიციებზე აღზრდილი ინტელექტუალების გამოსვლა სამოღვაწეო ასპარეზზე,¹ რომლის ყველაზე დიდი და თვალსაჩინო წარმომადგენელი იყო მემედ ბეგ აბაშიძე.

პირველი მსოფლიო ომის დაწყების შედეგად აჭარა ფრონტისპირა ზონად იქცა, რომლის ხელში ჩაგდებასაც კვლავ ცდილობდა თურქეთი. მიუხედავად იმისა, რომ რუსეთის არმიამ 1914-1916 წწ კავკასიის ფრონტზე წარმატებები მოიპოვა, 1917 წლის რევოლუციის შემდეგ თავად რუსეთში იცვლება პოლიტიკური სიტუაცია, რასაც შედეგად 1918 წლის ბრესტ-ლიტოვსკის ზავი და თურქეთისთვის ყარსის, ბათუმისა და არტაანის ოლქების გადაცემა მოჰყვა. საქართველოს დამოუკიდებელი რესპუბლიკის გამოცხადების დროისთვის, 1918 წლის 26 მაისს ბათუმი კვლავ თურქეთის მიერაა ოკუპირებული. თუმცა პირველ მსოფლიო ომში ანტანტის ძალების გამარჯვებით და მუდროსის საზავო ხელშეკრულების შედეგად ბათუმში თურქთა ბატონობას ინგლისის მიერ აღნიშნული ტერიტორიების ოკუპირებით ჩანაცვლება მოჰყვა, ხოლო შემდეგ 1920 წლის ივლისიდან კი აჭარა კვლავ

¹ პოლიტიკური სიტუაცია აჭარაში (1920), პეტრე გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს. 1920 წლის 8 ოქტომბერი, რედაქტორი შერაბ ვაჩნაძე, თბილისი, „ინტელექტი“, 1998, გვ. 7.

საქართველოს, ამჟამად უკვე დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი რესპუბლიკის შემაღენლობაში ბრუნდება. ამავე პერიოდში, დამოუკიდებელი საქართველოს პირველი კონსტიტუციის მე-11 თავის 107-ე მუხლით აჭარას – „სამუსლიმანო საქართველოს (ბათუმის მხარეს) ენიჭება ადგილობრივ ავტონომიური მმართველობა.“¹

¹ საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუცია, მეურთმევეთე თავი, 107-მუხლი.

თავი III

ილენტოვის ფორმირების ძირითადი

საკითხები ეთნო-რელიგიურ თემებში

მოცემულ თავში წარმოდგენილია სოციოლოგოგიური კვლევის შედეგად მიღებული მასალა, რომელიც ჩვენი ნაშრომის გამოტანილი დასკვნებისა და რეკომენდაციების ერთ-ერთი უმთავრესი საფუძველი გახდა. აღნიშნული ემპირიული კვლევის საფუძველზე შესაძლებელია ზოგადი წარმოდგენა შევიქმნათ მასზე, თუ რა ძირითადი განწყობების მატარებელი არიან ეთნიკურ ურთიერთობებს და სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემატიკაზე საქართველოში მოსახლე უმთავრესი ეთნიკური ჯგუფები.

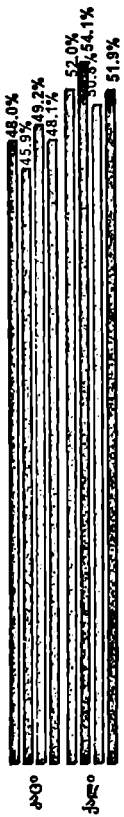
როგორც შესაგალში აღვნიშნეთ, რაოდენობრივი სოციოლოგიური კვლევის მიზნით მოხდა სხვადასხვა ტერიტორიული ერთეულების მიხედვით რესპოდენტთა დაყოფა. სამცხე-ჯავახეთის, მარნეული-ბოლნისის, ქობულეთის, ხულო-ქედისა და მცხეთა-თბილისის რეგიონებში გამოკითხულ იქნა 600 მოქალაქე.

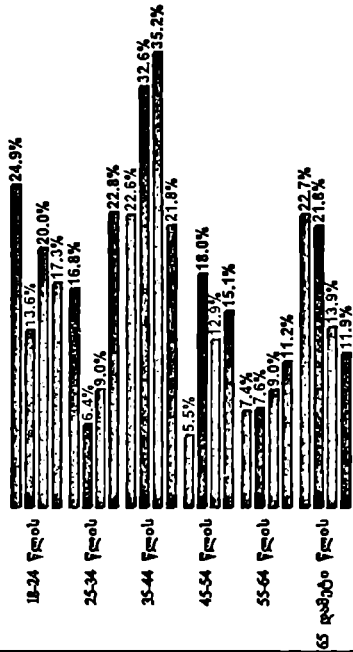
დემოგრაფიული მონაცემები

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

სქესი

ასაკი

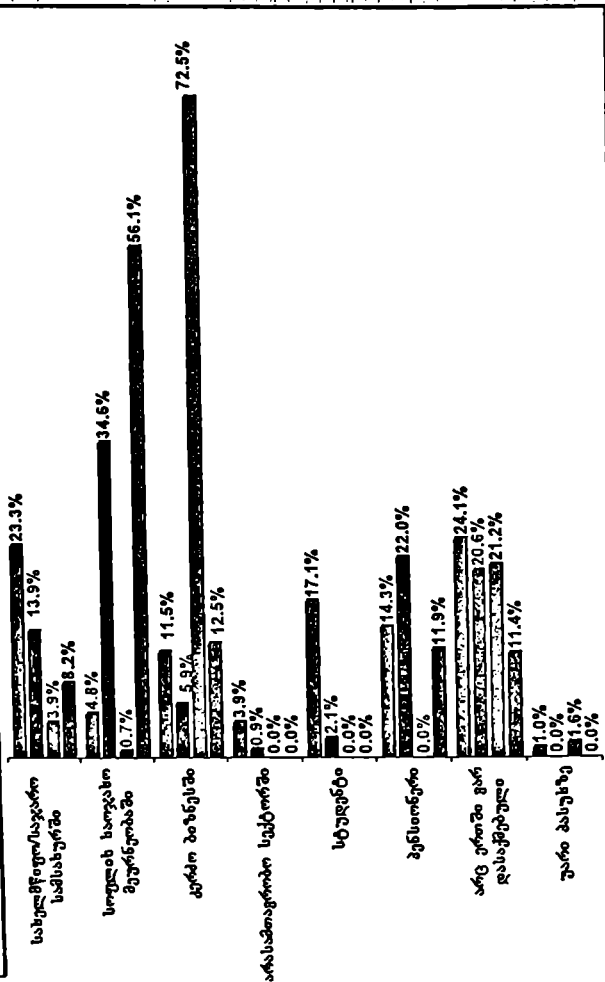
გამოკითხული მოსახლეობის ასაკი მეტ-ნაკლებად გაშუალებულია. თუმცა, მართლმადიდებელ ქართველ რესპონდენტებში სწარაბობს ახალგაზრდები - 18-24 წელი.

რესპონდენტთა დიდი ნაწილი სასოფლო ან რაიონული ტიპის დასახლებებში ცხოვრობს. გამოკითხულ მართლმადიდებელ ქართველთა დიდი

ნაწილი ურბანიზირებულია, რითაც შეიძლება აიხსნას ის, რომ მათ დიდ ნაწილს საშუალოზე მაღალი დონის განათლება აქვს მიღებული. არამართლმადიდებელ ქართველებსა და ეთნიკურად არაქართველ რესპონდენტთა უდიდეს ნაწილს საშუალო სასკოლო განათლება აქვს მიღებული.

რომელ სფეროში ხართ დასაქმებული?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

შრომითი აქტივობით - ბიზნეს საქმიანობა, ყიდვა-გაყიდვა, სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულობა - ანუ, არასაჯარო სექტორში საქმიანობის მაღალი დონით გამოირჩევიან აზერბაიჯანელი და მუსლიმი ქართველი რესპონდენტები. რაც შეეხებათ მართლმადიდებელ ქართველებს, უმრავლესობა საჯარო სფეროშია დასაქმებული. საგულისხმოა ისიც, რომ გამოკითხულ რესპონდენტთა საკმაო ნაწილი თავს დაუსაქმებლად მიიჩნევს.

ძალიან დაბალია საჯარო სფეროში აქტივობის დონეც. შედარებით მაღალი აქტივობით გამოირჩევიან მართლმადიდებელი ქართველები. ანუ, როგორც ჩანს სამოქალაქო საზოგადოების და აქტივობის დამკვიდრების ისედაც დაბალი ტემპი, უფრო მეტად დაბალია და შეიძლება ითქვას თითქმის ნულის ტოლია ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში. ამგვარი სოციალური ექსკლუზიიდან გამომდინარე (რომელიც როგორც სუბიექტური, ისე ობიექტური ფაქტორებითაა განპირობებული), ნამდვილად არაა გასაკვირი ეთნიკური უმცირესობების ჩაკეტილობა და ინტერვიუს პროცესში მათი შედარებით ნაკლები გულწრფელობა.

რესპონდენტების საშუალო შემოსავალი საქართველოს სტანდარტებთანაც კი დაბალია. ამგვარ დაბალ საშემოსავლო მაჩვენებელს შესაძლებელია ისიც განაპირობებს, რომ რესპონდენტებმა საკუთარი მატერიალური შემოსავლების თაობაზე არ გასცეს ზუსტი პასუხი. არა და, მაგალითად, აზერბაიჯანლების დიდი უმრავლესობა, მათი პასუხების მიხედვით, კერძო ბიზნესითაა დაკავებული და ბუნებრივია ფინანსური შემოსავლებიც იმაზე მეტი უნდა იყოს, ვიდრე მათ ეს დაადასტურეს ინტერვიუს დროს.

რას ნიშანთვისებებით მიხედვით მიიჩნევთ თავს ქართველად
(სომეხად, აზერბაიჯანელად?)

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის-რაიონი

წამოშობის მიხედვით	84.2%
ჩემი მშობლები, სალაპარაკო ენის მიხედვით	38.0%
ადგილებს და ტრადიციებს მიხედვით	32.8%
რელიგიური გრძამის მიხედვით	30.4%
მოქალაქეობის მიხედვით	17.0%

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

წამოშობის მიხედვით	96.7%
წამოშობის მიხედვით	43.3%
ჩემი მშობლები, სალაპარაკო ენის მიხედვით	32.4%
ადგილებს და ტრადიციებს მიხედვით	5.4%
რელიგიური გრძამის მიხედვით	30.4%
მოქალაქეობის მიხედვით	30.4%

კახეთის რაიონის ადგილებს
100%-ს. რაფაან რესპონდენტებს
ქონდათ რამდენიმე პასუხის
გაცემის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, კვემო ქართლი

წამოშობის მიხედვით	88.8%
წამოშობის მიხედვით	61.5%
ჩემი მშობლები, სალაპარაკო ენის მიხედვით	40.3%
ადგილებს და ტრადიციებს მიხედვით	12.2%
რელიგიური გრძამის მიხედვით	27.1%

მუსლიმი ქართველი, აჭარა

წამოშობის მიხედვით	87.9%
წამოშობის მიხედვით	34.7%
ჩემი მშობლები, სალაპარაკო ენის მიხედვით	22.6%
ადგილებს და ტრადიციებს მიხედვით	16.3%
რელიგიური გრძამის მიხედვით	11.5%

გამოკითხული მოსახლეობის უმრავლესობა საკუთარ ვეგუფობრივ იდენტობას ეთნიკური წარმოშობის საფუძველზე განსაზღვრავს. ამ მხრივ ერთადერთ გამონაკლისს წარმოადგენენ ქვემო ქართლში გამოკითხული აზერბაიჯანელი რესპონდენტები, რომელთა დიდი ნაწილი უპირატესობას

რელიგიურ ფაქტორს ანიჭებს. ამ შემთხვევაში სახეზეა ფაქტი, თუ როგორ შეიძლება რელიგიამ განსაზღვროს ეთნიკური იდენტობა. ამავე დროს აქ გასათვალისწინებელია ისლამის ტრადიციული მოძღვრებაც, რომელიც საერო და სასულიერო სფეროებს ერთმანეთისგან არ მიჯნავს და რწმენის საფუძველზე ცდილობს ჩამოაყალიბოს სოციალური თუ პოლიტიკური ჯგუფი/თემი. როგორც ჩანს ამ მხრივ გამოკითხულ აზერბაიჯანულ მოსახლეობაში ისლამური ტრადიციები აშკარად ძლიერია.

განსაკუთრებით საინტერესო გამოდგა მუსლიმი ქართველების პასუხები, რომელთა საკმაოდ დიდი ნაწილი, 34,7% საკუთარ ეროვნულ იდენტობას ეთნიკურთან ერთად დიდწილად მოქალაქეობის მიხედვითაც განსაზღვრავს. ჩნდება კითხვა: რატომ შეიძლება ანიჭებდეს მუსლიმი ქართველი ესოდენ მაღალ პროცენტულ მაჩვენებელს მოქალაქეობას, სხვა ეთნიკურ ჯგუფებთან მაგალითად, მართლმადიდებელ ქართველთან შედარებით, რომელიც საქართველოს მოსახლეობის უმრავლესობას წარმოადგენს და რომელიც, ძირითადად განსაზღვრავს კიდევ ქვეყნის განვითარების სტრატეგიას? ამ შემთხვევაში, ჩვენი აზრით, რამდენიმე ახსნის მოძებნაა შესაძლებელი:

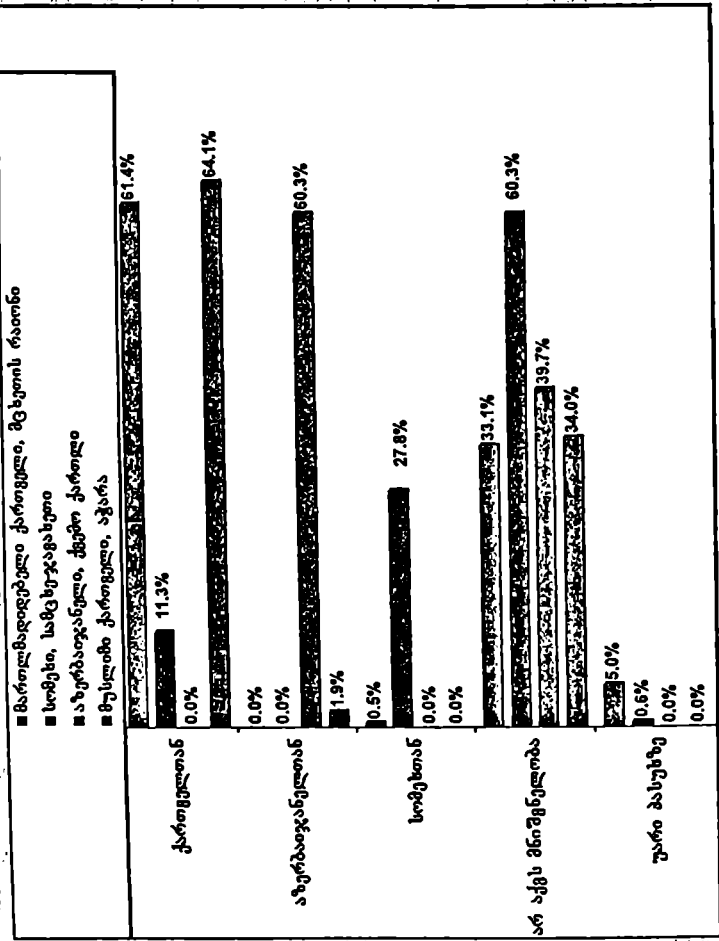
ა) ერთი მხრივ ის, რომ დამოუკიდებელი სახელმწიფოს შექმნის შემდეგ პოლიტიკური პროცესები ძირითადად ურბანულ ზონებში მიმდინარეობს, სადაც შესაბამისად, ერის პოლიტიკურ დისკურსში დომინირებადი ერის ეთნიკური გაგებაა. ჩვენს მიერ გამოკითხული მუსლიმი ქართველობა ძირითადად არაურბანულ ზონაში მოსახლეობს. აქედან გამომდინარე ის ნაკლებად მონაწილეობდა ამგვარი პოლიტიკურ დისკურსის შექმნაში და შესაბამისად, როგორც ჩანს მათზე დომინანტ და წამყვან პოლიტიკის კატეგორიებს შედარებით ნაკლები გავლენა მოუხდენია. თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ რეგიონში, სადაც გამოკითხულ იქნა ისლამის მიმდევარი ეთნიკურად ქართველი რესპონდენტები, ნაკლებია სამოქალაქო განათლების დონე და შესაბამისად, დაბალია აქტიური პოლიტიკური კულტურის მაჩვენებელიც, შესაძლებელია დაეუშვათ, რომ მათი პასუხებიც ნაკლებად რეფლექსირებულია.

ბ) მეორე მხრივ, არ არის გამორიცხული, რომ რესპონდენტები მოცემულ კითხვაზე – „რა ნიშან-თვისებებით მიხედვით მიიჩნევთ თავს ქართ-

ველად (სომეხად, აზერბაიჯანულად) — პასუხის გაცემისას მოქალაქეობისა და სამშობლოს ცნებების ერთმანეთთან გაიგივებას ახდენენ.

ქორწინების უმეტესეგვარში, რომელი ეროვნების ადამიანთან ამჯობინებთ
ოჯახის შექმნას?

აღნიშნულ კითხვაზე ეთნიკური ქართველების, როგორც მართლმადიდებლების, ასევე მუსლიმების უმრავლესობა უპირატესობას ეთნიკურ ქართველთან ქორწინებას ანიჭებს. ანალოგიური მდგომარეობაა აზერბაიჯანელებთანაც, რომელთა უმრავლესობაც ანალოგიურად, თავისივე ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენელთან ამჯობინებს ოჯახის შექმნას. თუ გავითვალისწინებთ ერთი მხრივ იმ ფაქტორს, რომ აზერბაიჯანელისთვის უპირატესობა ენიჭება აღმსარებლობის ფაქტორს - მუსლიმთან ქორწინებას, ხოლო მეორეს მხრივ კი აზერბაიჯანული თემის გარკვეულწილად იზოლირებულობას, მოცემული შედეგები ადვილად ახსნადი გახდება.

გამოკითხულ რესპონდენტებს შორის განსხვავებული ეთნიკური და რელიგიური კუთვნილების ადამიანებთან ქორწინების შესაძლებლობის ყველაზე მაღალი პროცენტული მაჩვენებელი ეთნიკურად სომეხ მოქალაქეებში გვხვდება. ქორწინებისას ეროვნებას „არა აქვს მნიშვნელობა“ – ასე მიიჩნევენ გამოკითხული სომეხი რესპონდენტების 60,3 %. საინტერესოა, რომ ეთნიკურ ქართველთან ქორწინებას გამოკითხული სომხების 11 % ისურვებდა. ამ შემთხვევაში ალბათ გადამწყვეტ როლს თამაშობს რელიგია – მიუხედავად გარკვეული კონფესიური სხვაობისა (მართლმადიდებლობა - გრიგორიანელობა), ქართველები და სომხები ქრისტიანები არიან. ამას გარდა, აღნიშნული პასუხი გვაძლევს იმის საბაზს ვიფიქროთ, რომ სომხური თემი უფრო გახსნილი ჩანს.

რას ნიშნავს თქვენთვის საკართველოს მოქალაქეობა?

გართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაინი

აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **70.0%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **31.5%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **32.8%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **11.5%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **11.2%**

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **22.5%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **29.0%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **11.0%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **2.1%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **10.5%**

ბასურების რაიონში აღმართა
 100%-ს, რადგან რუსიანების
 ქონებას რამდენიმე ბასურის
 ვაჭრის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **21.2%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **15.7%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **27.0%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **10.7%**

გუბლიში ქართველი, აჭარა

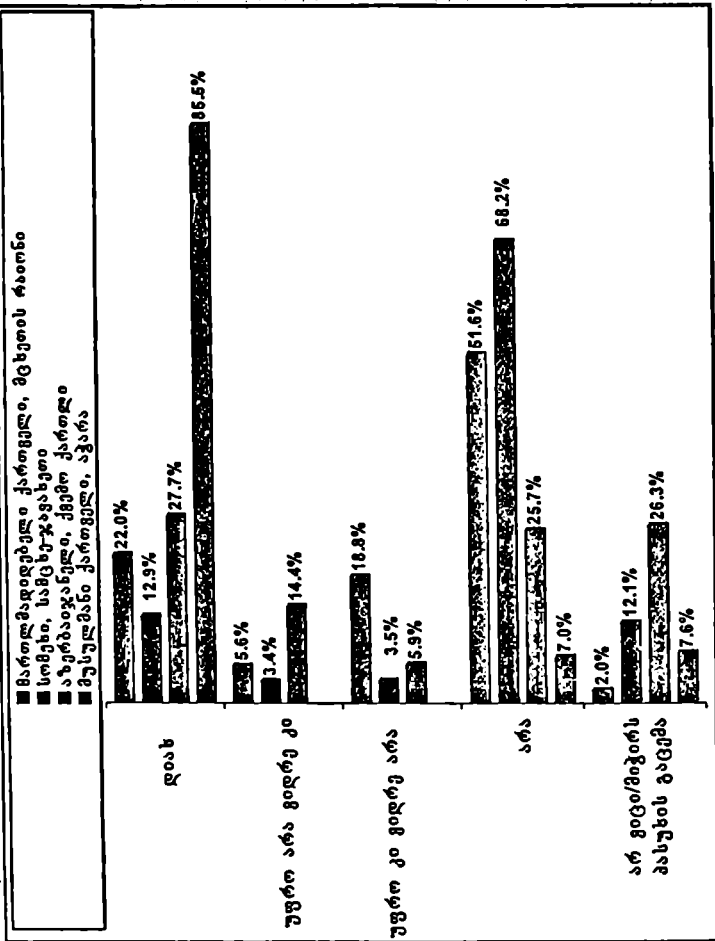
აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **30.0%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **13.6%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **31.7%**
 აქტიურად ვყო ჩართული ქვეყნის წარმატებულ მოქალაქეობაში **11.1%**

მოცემულ კითხვაზე პასუხით: „ცხოვრობდე სამშობლოში“ – 90,7%-ით დომინირებს მუსლიმი ქართველი. ასევე მკვეთრად მაღალია ანალოგიური პასუხის პროცენტული მაჩვენებლები აზერბაიჯანელებთან (83,6%) და სომხებთან (87,3%) და მართლმადიდებელ ქართველებთანაც. ანუ უპირობოდ ყველა ეთნო-კონფესიური ჯგუფი საქართველოს საკუთარ სამშობლოდ მიიჩნევს.

„აქტიურად ვიყო ჩართული ქვეყნის სახელმწიფოებრივ-პოლიტიკურ ცხოვრებაში“ – ამ კითხვაზე ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი - 0,7 % აქვთ აზერბაიჯანელებს. ამის მიზეზად შესაძლებელია მივიჩნიოთ ის, რომ ეთნიკურ აზერბაიჯანელთა თემი ჩაკეტილი თემია და შესაბამისად მათთვის დამახასიათებელია იზოლაციონიზმი. პოლიტიკური ჩართულობის მაჩვენებელი საკმაოდ მაღალია ეთნიკურ ქართველებსა და ეთნიკურ სომხებში. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ სხვადასხვა ტიპის პოლიტიკური მოძრაობა სამცხე - ჯავახეთში უკანასკნელი ათწლეულების მანძილზე საკმაოდ აქტიურია და მასში აქტიურ თუ პასიურ დონეზე ჩართულია ეთნიკური სომხების გარკვეული ნაწილი (სხვადასხვა არასამთავრობო ორგანიზაციის თუ პოლიტიკური გაერთიანების სახით), აგრეთვე ისიც, რომ მთელი საბჭოთა მმართველობის მანძილზე უკანასკნელ პერიოდამდე სამცხე - ჯავახეთის ტერიტორიაზე განთავსებული იყო ჯერ საბჭოთა, შემდეგ კი რუსეთის სამხედრო ბაზები, გასაგები გახდება თუ რა იწვევს სომეხი ეროვნების ადამიანებში პოლიტიკური პროცესებში ჩართულობის საკმაოდ მაღალ მაჩვენებელს.

არის თუ არა თქვენთვის ეროვნება და საქართველოს მოქალაქეობა ერთი და იგივე?

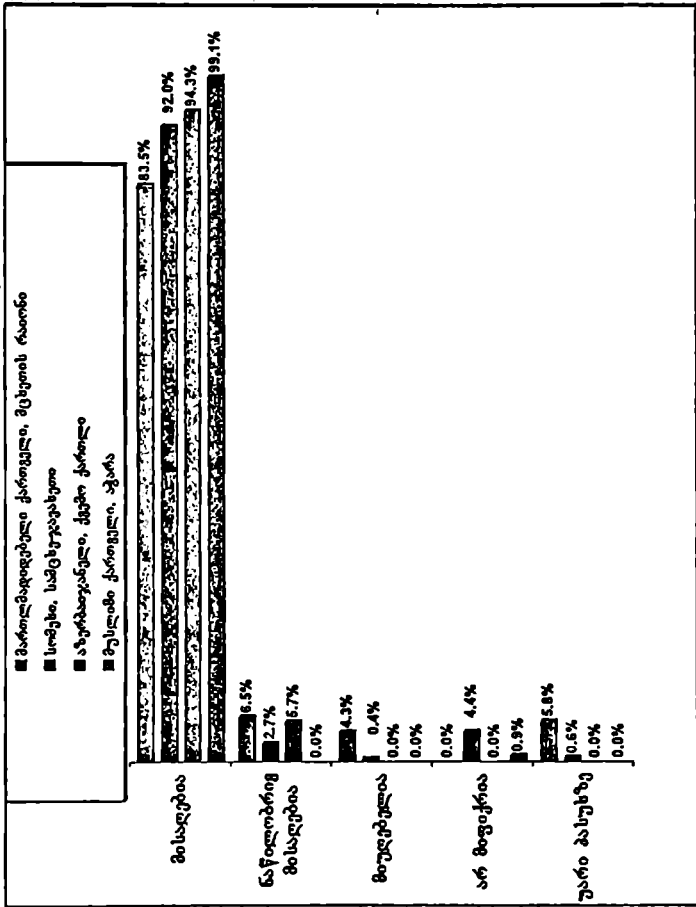

კითხვარიდან ჩანს რომ ყველაზე მაღალი დადებითი მაჩვენებელი ამ მხრივ მუსლიმ ქართველებს აქვთ – 85 %. რა არის ამის მიზეზი? ისევე როგორც ზემოთ მოყვანილ კითხვაზეც რა ნიშან-თვისებებით მიხედვით მიიჩნევთ თავს ქართველად (სომეხად, აზერბაიჯანულად)?“ პასუხისას, აქაც მიზეზები ანალოგიურია – ის, რომ მუსლიმი ქართველები ცხოვრობენ

არაურბანულ ზონაში, პოლიტიკურ დისკურსში ნაკლებად მონაწილეობს და ამასთანავე, აქ ემატება რელიგიური ფაქტორიც – სახელმწიფო მისთვისაც (აზერბაიჯანელების მსგავსად), როგორც რელიგიური მრწამსით მუსლიმისთვის, ნეიტრალური ცნებაა და შესაბამისად, ის როგორც ეთნიკური ქართველი, იდენტიფიცირებას ცდილობს სახელმწიფოსთანაც; ქართველობა მისთვის მართლმადიდებელი ქართველის მსგავსად არ ასოცირდება რელიგიურ ტრადიციასთან.

რამდენად მისაღება თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიმბოლოები-დროშა?

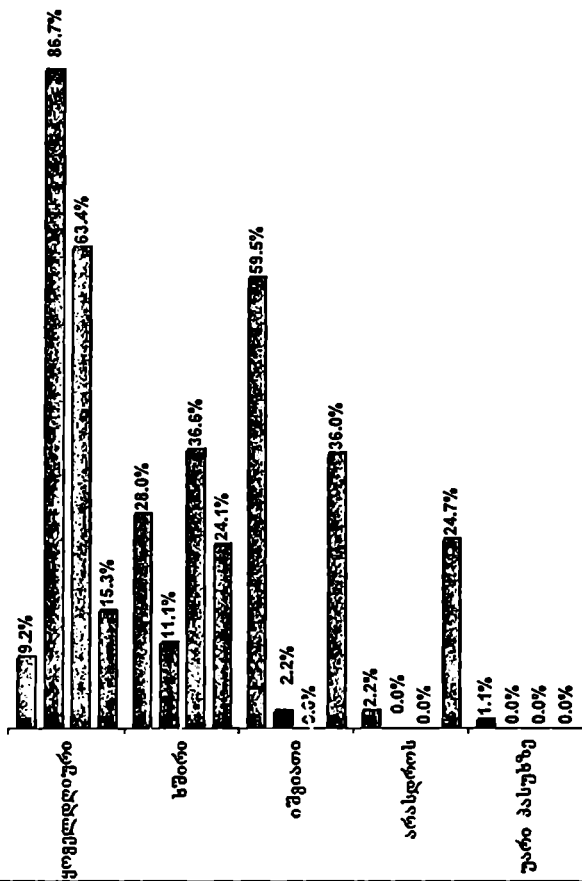
სიმბოლოებთან მიმართებით გამოკითხული მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა დადებით განწყობილებას გამოხატავს (მონაცემები კითხვებზე: „რამდენად მისაღებია თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიმბოლოები-დროშა“ და რამდენად მისაღებია თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიმბოლოები-გერბი“ – იხილეთ დანართი). ფაქტობრივად, რესპონდენტები დადებითად არიან განწყობილნი ქვეყნის სამივე სიმბოლოსადმი. თუ ჩვენ პროცენტულ მაჩვენებლებს ერთმანეთს შევადარებთ, დავინახავთ რომ გამოკითხულთა შორის სახელმწიფოს სიმბოლოებისადმი დადებითი დამოკიდებულების ყველაზე დაბალი მაჩვენებელი (83,2% 83,5%, და 70%) მართლმადიდებელ ქართველ რესპონდენტებზე მოდის. ერთი შეხედვით, თითქოს საპირისპირო პასუხები უნდა მიგვეღო, მაგრამ სხვადასხვა ფაქტორთა გათვალისწინებით, ვფიქრობთ შესაძლებელია რამოდენიმე ასპექტის გამოყოფა:

ა) ერთი მხრივ ის, რომ სახელმწიფო სიმბოლოების ირგვლივ საკმაო ხნის განმავლობაში მიმდინარეობდა კამათი და დისკუსია, რომლის პროცესშიც სრულიად საპირისპირო მოსაზრებები და შეხედულებები გამოითქმებოდა. როგორც წესი, ამ საკითხის ირგვლივ გამართულ დისკუსიებში მხოლოდ (ან უმეტესწილად) ეთნიკური ქართველობა ღებულობდა მონაწილეობას და დღემდე ქართული საზოგადოების გარკვეულ ნაწილში არც თუ დადებითი განწყობაა სახელმწიფო სიმბოლოების მიმართ.

ბ) მეორე მხრივ კი კითხვის ფორმულირებამ „მისაღებია“-თი და არა ვთქვათ, „მოსაწონია“-თი, ასევე შესაძლოა განსაზღვრა პასუხების საფარად შედეგები. თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტორსაც, რომ ეთნიკურად არაქართველი თემები გარკვეულ იზოლიაციონიზმში იმყოფებიან, შესაძლებელია დავუშვათ, რომ ამის გამო ისინი ერიდებიან გამოხატონ საკუთარი ნაკლებ პოზიტიური ან სულაც ნეგატიური დამოკიდებულება სახელმწიფო სიმბოლოებისადმი. სხვა შემთხვევაში, უბრალოდ რთულია ავხსნათ, თუ რატომ შეიძლება იყოს ქრისტიანული სიმბოლოებით დატვირთული სახელმწიფო სიმბოლიკა უფრო მისაღები მუსლიმი აზერბაიჯანელისთვის ვიდრე მართლმადიდებელი ქართველისთვის.

რამდენად ხშირი ურთიერთობა გაქვთ სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

რესპონდენტების მიერ გაცემული პასუხები სრულიად ლოგიკურად ასახავს და ადასტურებს რეალობას. აზერბაიჯანულ და სომეხთა დიდ უმრავლესობას (64,4 % და 86,4%) ყოველდღიური შეხება აქვს სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან (სავარაუდოდ ქართველებთან); რაც შეეხებათ ქართველებს, მათ ყველაზე ნაკლებად, მხოლოდ 37,2%-ს აქვს ხშირი ან ყოველდღიური შეხება სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან. მოცემულ შემთხვევაში ფიქრობთ შესაძლოა ორგვარი ახსნა მოინახოს: პირველი ის, რომ ქვეყანაში ქართველები დომინირებადი ეთნიკური ჯგუფია და მის ხელშია ქვეყნის რესურსების პრაქტიკულად უდიდესი ნაწილი, შესაბამისად საჯარო საქმიანობის პროცესში სხვადასხვა ეთნიკური ჯგუფის წარმომადგენლებს ურთიერთობა უწევთ ქართველებთან. მეორე მხრივ, ქართველი რესპონდენტების დიდი ნაწილის იშვიათი კონტაქტი არაქართველ მოქალაქეებთან შესაძლებელია იმიტაც იყოს განპირობებული, რომ გამოკითხულ ქართველებთან ბუნებრივ მდგომარეობაში არ თანაცხოვრებენ სხვა ეთნიკური ჯგუფები, ხოლო რაც შეეხება პოლიტიკურ, საჯარო და სხვა ტიპის საქმიანობას, აქ მას (ეთნიკურ ქართველს) სხვა ეთნიკურ ჯგუფებთან შეხება საკუთარი დომინანტური მდგომარეობის გამო არც (ან ძალიან იშვიათად) უწევს.

ძირითადად რა სახის ურთიერთობები გაქვთ სხვა ერთეულებს და რელიგიის წარმომადგენლებთან?

მართლმადიდებელი ქართველი; მცხეთის რაიონი

მეგობრული/მგობლური **75.2%**

ხამხასურები **20.7%**

საქმიანი/ბნეს ურთიერთობები **38.4%**

ოჯახური **1.8%**

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

მეგობრული/მგობლური **88.3%**

საქმიანი/ბნეს ურთიერთობები **22.1%**

ხამხასურები **17.7%**

ოჯახური **5.9%**

ძახუნების რაიონში აღებულია 100%-ს, რადგან რესპოდენტებს ჰქონდათ რამდენიმე ძახუნის გაცემის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

მეგობრული/მგობლური **87.9%**

ხამხასურები **32.5%**

საქმიანი/ბნეს ურთიერთობები **24.3%**

ოჯახური **2.4%**

მუსლიმი ქართველი, აჭარა

მეგობრული/მგობლური **60.0%**

საქმიანი/ბნეს ურთიერთობები **48.9%**

ხამხასურები **15.5%**

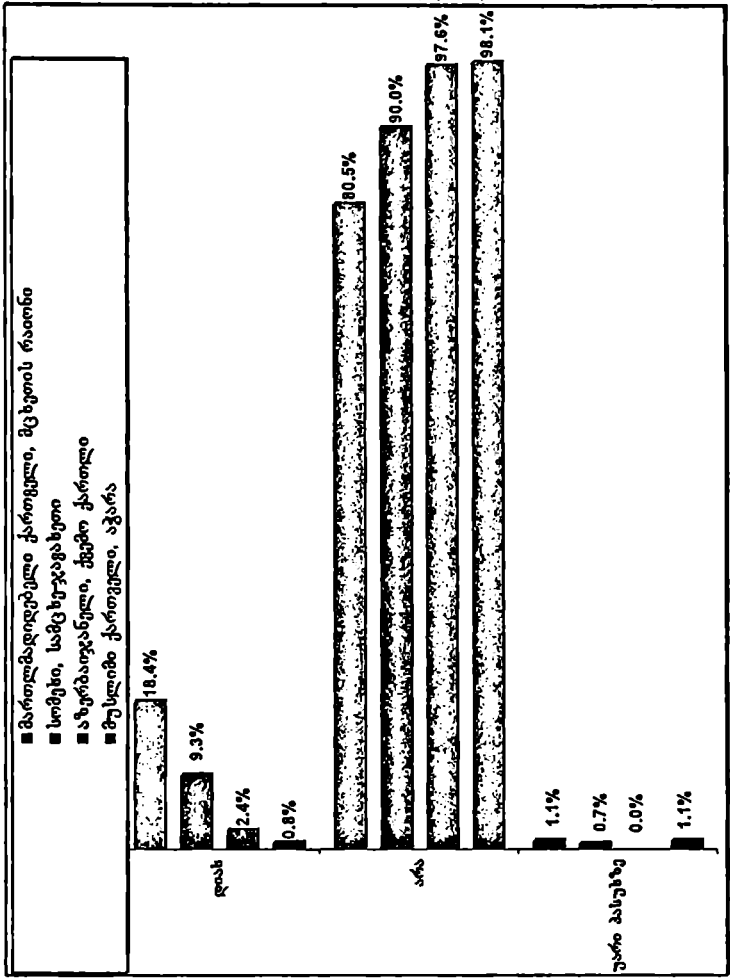
ოჯახური **1.1%**

ყველა რესპონდენტთან, ჩამოთვლილ ურთიერთობათა ტიპებიდან სჭარბობს მეზობლურ-მეგობრული ურთიერთობები. ყველაზე ნაკლები პროცენტული მაჩვენებელი მოდის ოჯახურ ურთიერთობებზე. ამ შემთხვევაში მოცემული ტიპის ურთიერთობა ყველაზე ხშირად სომხებს აქვთ -5,9%, რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მათთან შედარებით უფრო ხშირია შერეული ქორწინებები და რაც ასევე, კიდევ ერთხელ ადასტურებს ზემოთ გამოთქმულ მოსაზრებებს იმის თაობაზე, რომ ეთნიკური სომხები აზერბაიჯანელებთან შედარებით უფრო გახსნილი და ნაკლებ იზოლირებული თემია და მათთვის უფრო მისაღები და დასაშვებია ეთნიკურად არა სომეხი ეროვნების ადამიანთან ოჯახის სექმნა.

ბიზნეს ურთიერთობების მხრივ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი აქვთ მუსლიმ ქართველებს. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ მუსლიმი ქართველი მოსახლეობის დიდი ნაწილი საკურორტო ზონაში (აჭარაში) ცხოვრობს, სადაც ამ ბოლო პერიოდში საკმაოდ მაღალია არაქართველი ტურისტების რაოდენობა, ამასთანავე, იმას, რომ სამცხე-ჯავახეთში გამოკითხულ (სოფ. ჭაჭარაქში) მუსლიმ ქართველებს ძირითადი ურთიერთობა ეროვნებით სომეხ მოსახლეობასთან აქვთ (სასოფლო ტიპის პროდუქციის ყიდვა-გაყიდვა და სხვა ტიპის ბიზნეს კავშირები), მიღებული პასუხები სრულიად ლოგიკურად გამოიყურება.

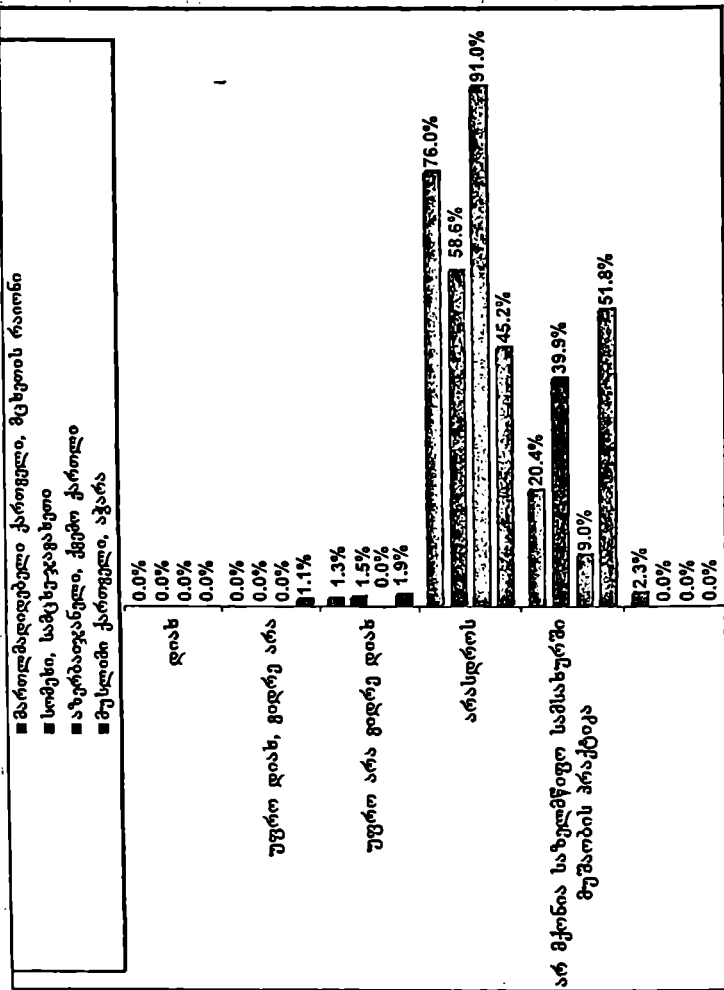
ოჯახში არიან თუ არა სხვადასხვა ეროვნების წევრები (დედა, მამა, ბებია, ბაბუა/პაპა, მეუღლე)?

გამოკითხვის შედეგებით ჩანს, რომ რესპონდენტების დიდი უმრავლესობა არ ცხვორობს შერეული ქორწინების პირობებში. ამ მხრივ ყველაზე მაღალი მაჩვენებელი მართლმადიდებელ ქართველებთან გვხვდება.

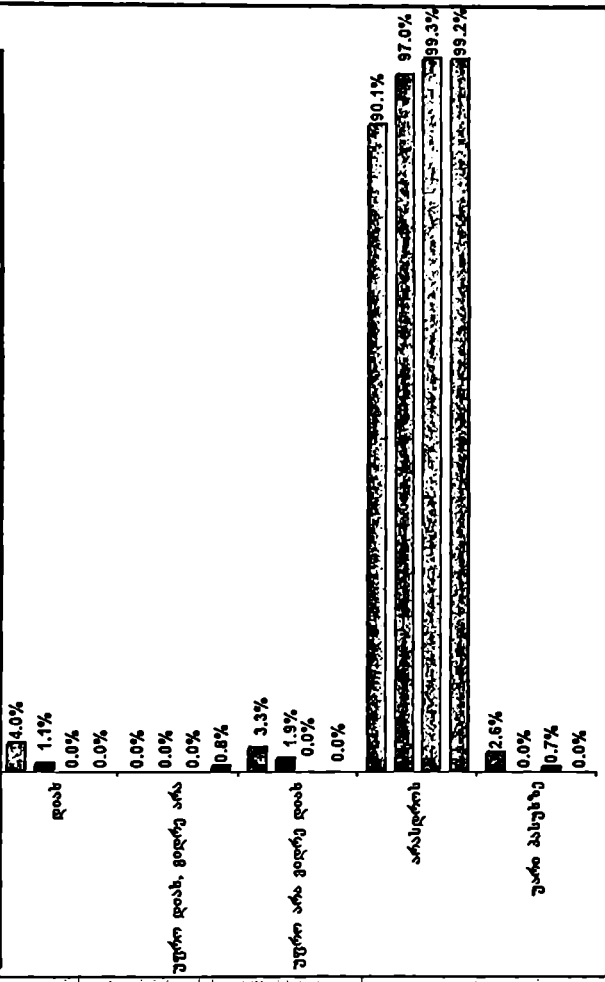
**გვეჩვენებთ თუ არა პრობლემა თქვენი ეროვნების გამოსახედში
სახელმწიფო-სამსახურში წარმატების მიღწევაში?**

გეგმვებთან თუ არა პრობლემა თქვენი ეროვნების გამო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში?

■ მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
 ■ სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
 ■ აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
 ■ მუსლიმი ქართველი, აჭარა

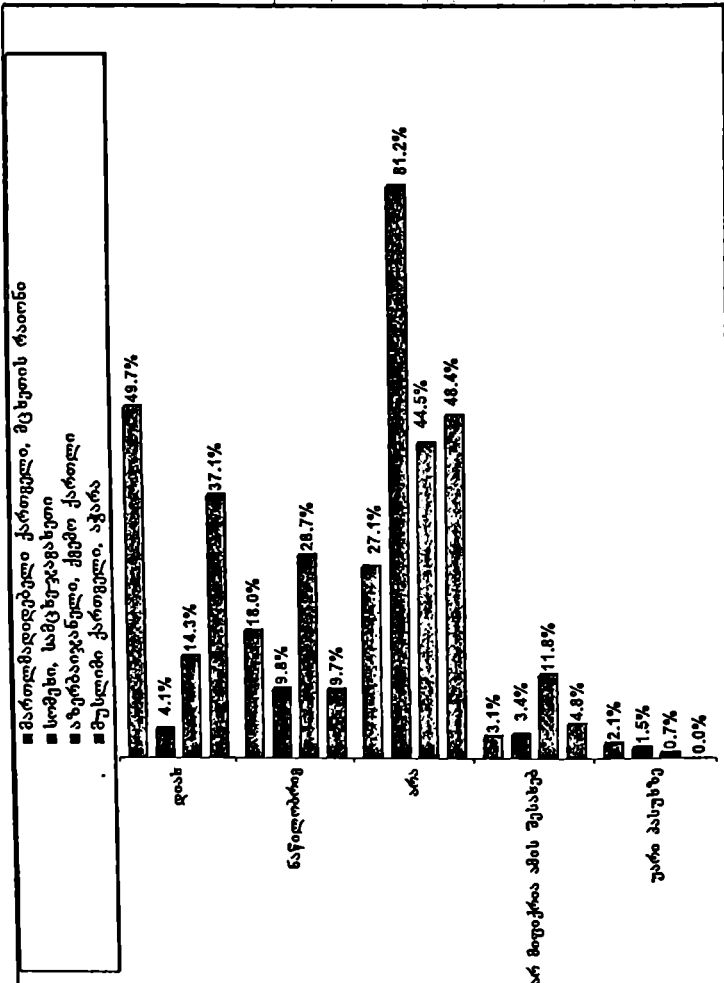

ამ ორ კითხვაზე მიღებული პასუხები დაახლოებით ერთმანეთის მსგავსია. რესპონდენტთა იმ ნაწილს, რომელიც მუშაობს, არც საზოგადოებრივ და არც სასწავლო-სამსახურში პრაქტიკულად პრობლემა საკუთარი რელიგიური ან ეთნიკური კუთვნილების გამო არ ექმნება (აქაც გამორჩეულად მაღალია ის პროცენტული მაჩვენებელი, რომელიც გვიჩვენებს, რომ

სახელმწიფო სამსახურის შემთხვევაში პრაქტიკულად აზერბაიჯანელების აბსოლუტურ უმრავლესობას, თითქმის 100%, არ ექმნება პრობლემა საკუთარი ეთნიკური კუთვნილობის გამო). შესაძლებელია ვივარაუდოთ ისიც, რომ მათი თემობრივი ჩაკეტილობის გამო მათ არ სურთ ისაუბრონ პრობლემებზე.

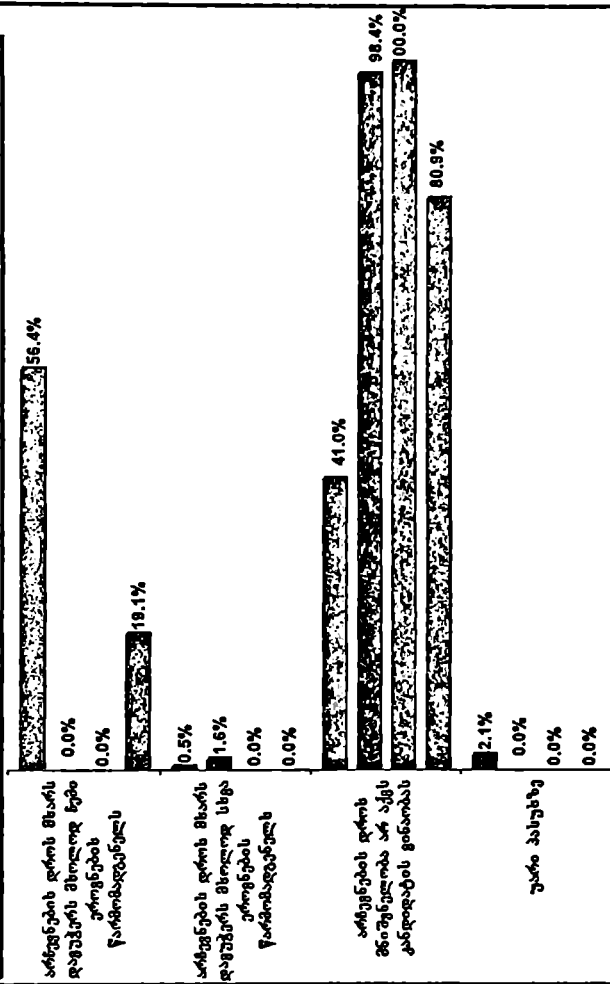
მიიჩნევთ თუ არა, რომ ქორწინებისას ყურადღება უნდა მიექცეს ადამიანის ეროვნებას?

ქვემოთ მოყვანილი დებულებებიდან რომელს ეთანხმებით?

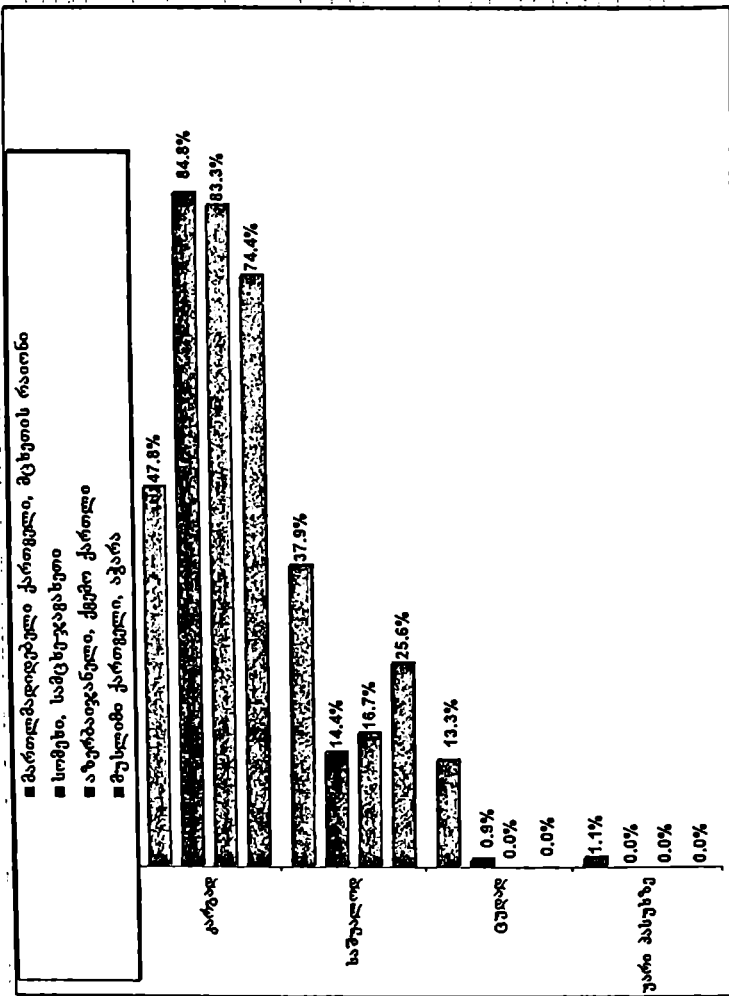
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სოხუმი, სამცხე-ჯავახეთი
- ახერაბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ყველაზე მაღალი მარეწებელი დადებითი პასუხებისა მოდის მართლმადიდებელ ქართველ რესპონდენტებზე. გამოკითხული ქართველი მოქალაქეების დიდი ნაწილი მიიჩნევს, რომ ქორწინებისა და პოლიტიკური არჩევანის გაკეთების პროცესში ყურადღება უნდა მიექცეს ეროვნულ კუთვნილებას.

რამდენად კარგად იცნობთ საკუთარი ეროვნების კულტურას და ტრადიციებს?

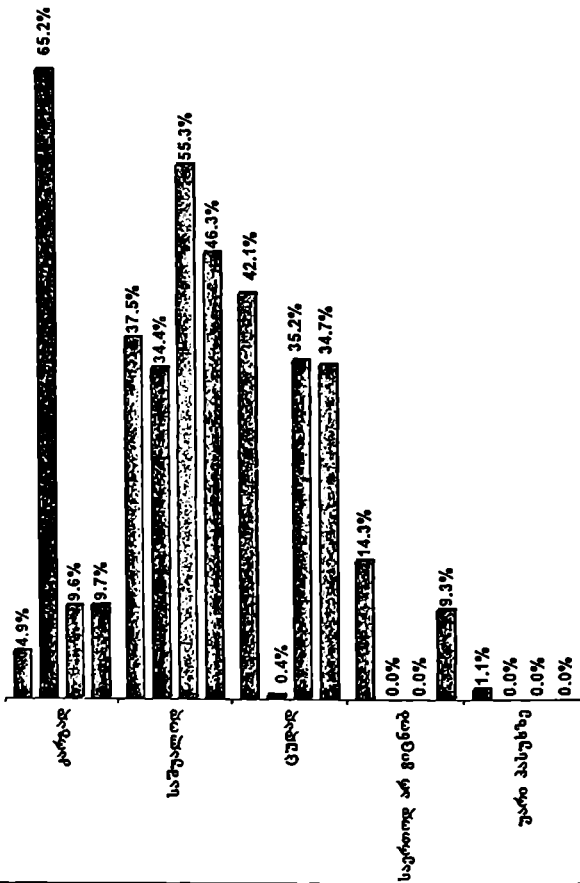

მართლმადიდებელ ქართველთა მხოლოდ 47,8 % მიიჩნევს რომ კარგად იცნობს საკუთარ კულტურას და ტრადიციებს და ეს იმ ფონზე, როდესაც აზერბაიჯანელებისა და სომხების აბსოლუტურ უმრავლესობას მიაჩნია, რომ კარგად იცნობს საკუთარ ტრადიციებს. რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი? აქ შესაძლებელია გამოსჭვიოდეს ის მოსაზრება, რაც ხშირად ისმის ხოლმე ქართულ საჯარო დისკურსში, რომ არცთუ სათანადოდ იცნობს, საკუთარ კულტურულ მემკვიდრეობას და უფრო ღრმა ცოდნაა საჭირო, ვიდრე ეს რეალობაშია. უმეტეს შემთხვევებში ამგვარი განცხადებები გადაჭარბებული ხასიათისა უნდა იყოს და ეთნონაციონალისტური განწყობების გამოხატულებად უნდა მივიჩნიოთ. ეთნონაციონალიზმი ხომ უმეტესად საკუთარი „ეროვნული ღირებულებების“ საფუძვლიან ცოდნას და გასიგრძელებას ქადაგებს. ფიქრობთ მოცემული შემთხვევაც ამგვარი პრაქტიკის დადასტურებაა. სხვა შემთხვევებში გაურკვეველია, თუ რატომ უნდა იცნობდნენ ეთნიკური უმცირესობები საკუთარ კულტურას უკეთ, როცა მათი კულტურული მემკვიდრეობის შესწავლის რესურსი გაცილებით დაბალია, ვიდრე ეს ეთნიკურად ქართველების შემთხვევაშია.

რამდენად კარგად იცნობთ საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების კულტურას და ტრადიციებს?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

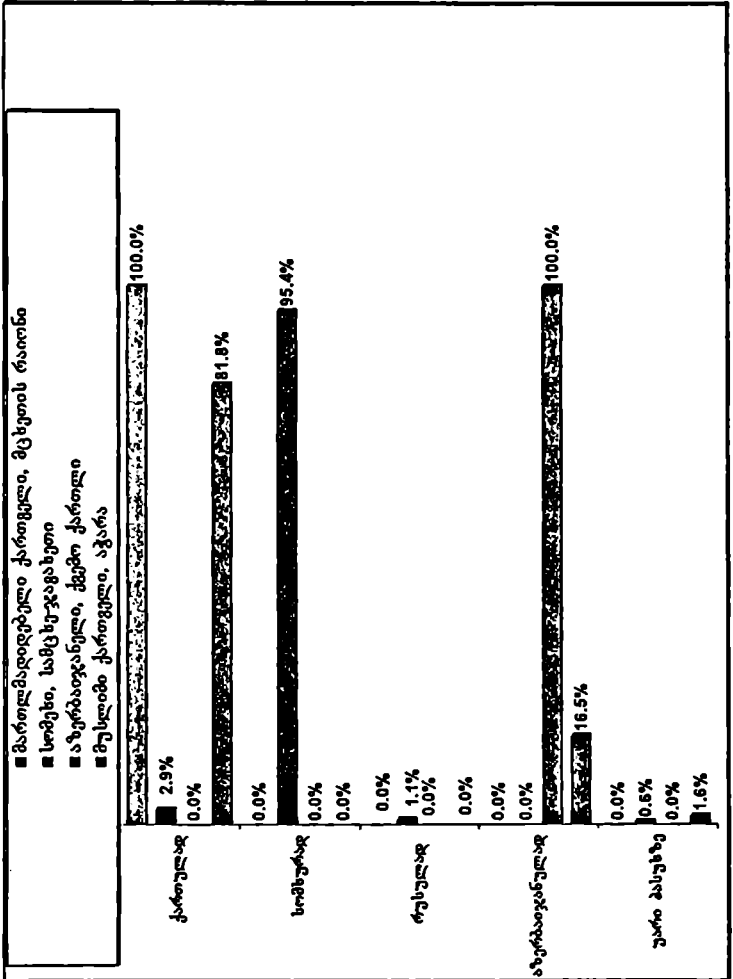
აქაც ნათლად დასტურდება ზემოთ მოყვანილი მოსაზრება. ყველაზე მაღალი მარვენებელი ქვეყანაში მცხოვრები სხვადასხვა ეთნოკულტურების კულტურისა და ტრადიციების ცნობადობის შესახებ სომხურ ეთნიკურ ჯგუფს აქვს. ეთნიკური უმცირესობები უკეთ იცნობენ სხვის კულტურას (ამ შემთხვევაში საფარაუდოდ ქართველებისას) იმის გამო, რომ ისინი იმ გარემოში ცხოვრობენ, სადაც საჯარო და შესაბამისად, ხშირად ყოველდღიურ ურთიერთობებშიც დომინირებადი ეთნიკური ქართველია. ქართველი ისევ, როგორც საკუთარი კულტურის შემთხვევაში, ისევ ყველაზე ნაკლებ მიიჩნევს, რომ სხვის კულტურას იცნობს. ერთი მხრივ აქ მოქმედებს ის ფაქტორიც, რომ ქართველი დომინანტი საჯარო დისკურსის შემოქმედია და ამ დისკურსში მას მიაჩნია, რომ არა თუ სხვის, არამედ საკუთარ კულტურასაც კი არ იცნობს კარგად; მეორე მხრივ, შესაძლოა ქართველებს ისევ და ისევ მისი დომინირებადი მდგომარეობის გათვალისწინებით, რეალურად მართლაც არა აქვთ ინფორმაცია უმცირესობების კულტურული მემკვიდრეობის შესახებ; ნაკლებია ცნობადობა და არც სახელმწიფო პოლიტიკაა მიმართული ამ საკითხის პოპულარიზაციისკენ. რაც შეეხებათ სომეხ რესპონდენტებს, გამოკითხულ მოქალაქეებს შორის მათ ყველაზე მეტად მიაჩნიათ, რომ იცნობენ სხვა ეთნიკური ჯგუფების კულტურულ მემკვიდრეობას. რა შეიძლება იყოს ამის მიზეზი? როგორც უკვე აღვნიშნეთ, სამცხე-ჯავახეთში შედარებით მეტია პოლიტიკური განათლების დონე (ქვემო ქართლის გამოკითხულ რაიონებთან შედარებით), მათ უფრო იციან სახელმწიფო ენა ვიდრე აზერბაიჯანელებმა და შესაბამისად, სომეხთა თემიც უფრო გახსნილია.

ადასტურებს, რომ ამ შემთხვევაში მათში რელიგიური კუთვნილება შეიძლება იყოს განმსაზღვრელი ენობრივი იდენტობისაც.

ამ კითხვის გაგრძელებაა და შესაბამისად, წინა კითხვებიდან გამომდინარე სრულიად ლოგიკური შედეგებია მიღებული კითხვაზე:

ოჯახში რომელ ენაზე საუბრობთ უმეტესად?

საიდან იღებთ პირითადად ინფორმაციას ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური და საზოგადოებრივ-გეონომიკური მოვლენების შესახებ?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

ბავშვობიდან	39.1%
გერანდობიდან	4.3%
სტუდენტობიდან	18.7%
რაიონიდან	17.7%
ნიმუშაგადასახლებიდან	11.4%
სამსახურიდან	5.3%

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

ბავშვობიდან	80.0%
ნიმუშაგადასახლებიდან	17.6%
გერანდობიდან	13.6%
სამსახურიდან	4.0%
რაიონიდან	3.1%
სტუდენტობიდან	1.5%

ბასულების რაიონიდან აღებულია
100%-ს, რადგან რესპონდენტებს
ქონდათ რამდენიმე ბასუსის
გაცემის შესაძლებლობა.

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

ბავშვობიდან	80.0%
რაიონიდან	23.3%
ნიმუშაგადასახლებიდან	23.4%
გერანდობიდან	1.5%
სტუდენტობიდან	0.0%
სამსახურიდან	0.0%

მუსულმანი ქართველი, აგარა

ბავშვობიდან	99.2%
ნიმუშაგადასახლებიდან	21.1%
გერანდობიდან	13.5%
სამსახურიდან	6.6%
რაიონიდან	8.9%
სტუდენტობიდან	0.0%

აზერბაიჯანელების გარდა გამოკითხული მოსახლეობის საკმაო ნაწილის ინფორმირების წყარო ნაცნობ-მეგობრებისგან მიღებული ინფორმაციებია. ინფორმაციის მიღების მთავარ წყაროდ გვევლინება ტელევიზია. რაც შეეხებათ ჟურნალ-გაზეთებს, ამ გზით ყველაზე ნაკლებად ინფორმაციას ღებულობს აზერბაიჯანელი მოსახლეობა. ამის მიზეზი შესაძლოა იყოს ის, რომ აზერბაიჯანელი მოსახლეობის დიდმა ნაწილმა არ იცის ქართული წერა-კითხვა და შესაბამისად, მათთვის პრობლემას წარმოადგენს ჟურნალ-გაზეთების ქართულ ენაზე გაცნობა. ამავე დროს, რომც იცოდნენ სახელწიფო ენა, სავარაუდოდ ბეჭდური მედია მაინც ნაკლები პოპულარობით ისარგებლებდა, რადგანაც ბეჭდური მედია ზოგადად ნაკლები გავლენით და ნდობით სარგებლობს ქართულ მედია სივრცის რეალობაში და გავრცელების არეალიც, რეგიონების შემთხვევაში საკმაოდ შეზღუდულია. რაც შეეხება ინტერნეტით მიღებულ ინფორმაციას, აქ გამოკვეთილად დაბალი მაჩვენებელია ყველგან, გარდა მართლმადიდებელი ქართველებისა. იმის გათვალისწინებით, რომ გამოკითხული ქართველების უდიდესი ნაწილი ან ურბანული ზონის მაცხოვრებელია, ან კი საჯარო და პიროვნულ დონეზე აქვს ურბანულ ზონაში კონტაქტები, სრულიად ლოგიკურია ინფორმაციის ამ მეთოდით მიღების 18,7% მაჩვენებელი.

რომელ ენებზე ამჯობინებთ ინფორმაციის (ტელევიზია, რადიო, გაზეთი, ინტერნეტი) მიღებას?

მართლმადიდებელი ქართველი, შვეთის რაიონი

ქართულად 98,4%

რუსულად 13,5%

სომხურად 2,3%

აზერბაიჯანულად 0,0%

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

ქართულად 98,4%

სომხურად 80,5%

რუსულად 48,5%

აზერბაიჯანულად 0,0%

პასუხების რაოდენობა ადგილებზე 100%-ს, რადგან შესაბამისებს ქონდათ რამდენიმე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

აზერბაიჯანულად 57,5%

ქართულად 44,5%

რუსულად 43,2%

სომხურად 1,5%

მუსულმანი ქართველი, აგარა

ქართულად 98,4%

რუსულად 14,5%

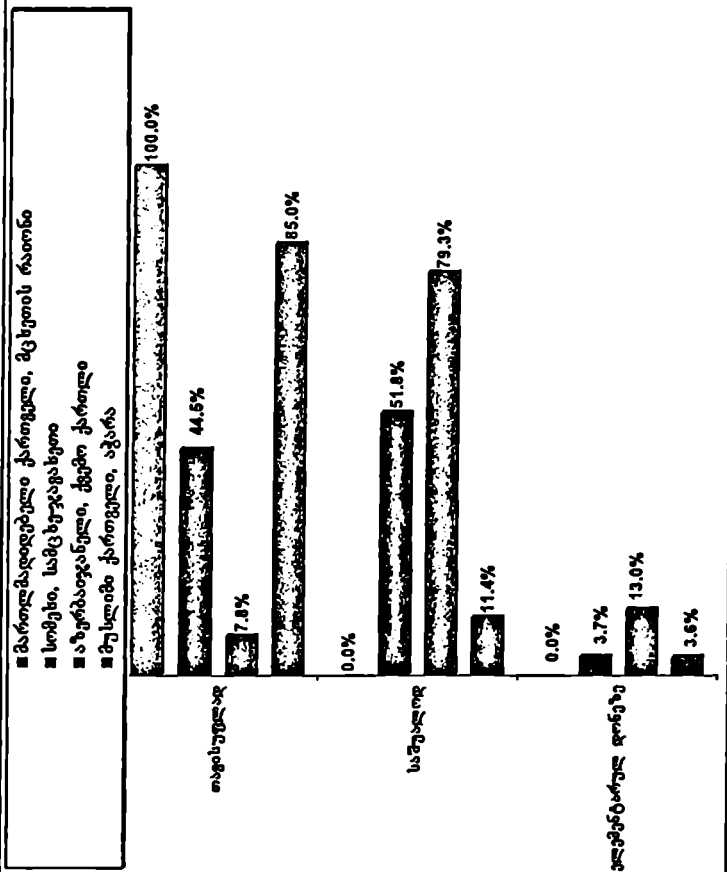
აზერბაიჯანულად 6,5%

სომხურად 1,0%

აქაც კიდევ ერთხელ დასტურდება, რომ ეთნიკური სომხები ენობრივადაც უფრო ინფორმირებულია, გახსნილია და იციან ქართული, რაც მას აძლევს იმის საშუალებას, რომ დიდწილად (86,4%) ინფორმაცია ქართულენოვანი წყაროებიდან მიიღოს. უმთავრეს ლინგვისტურ იზოლაციონიზმში კი აზერბაიჯანელები წარმოგვიდგებიან.

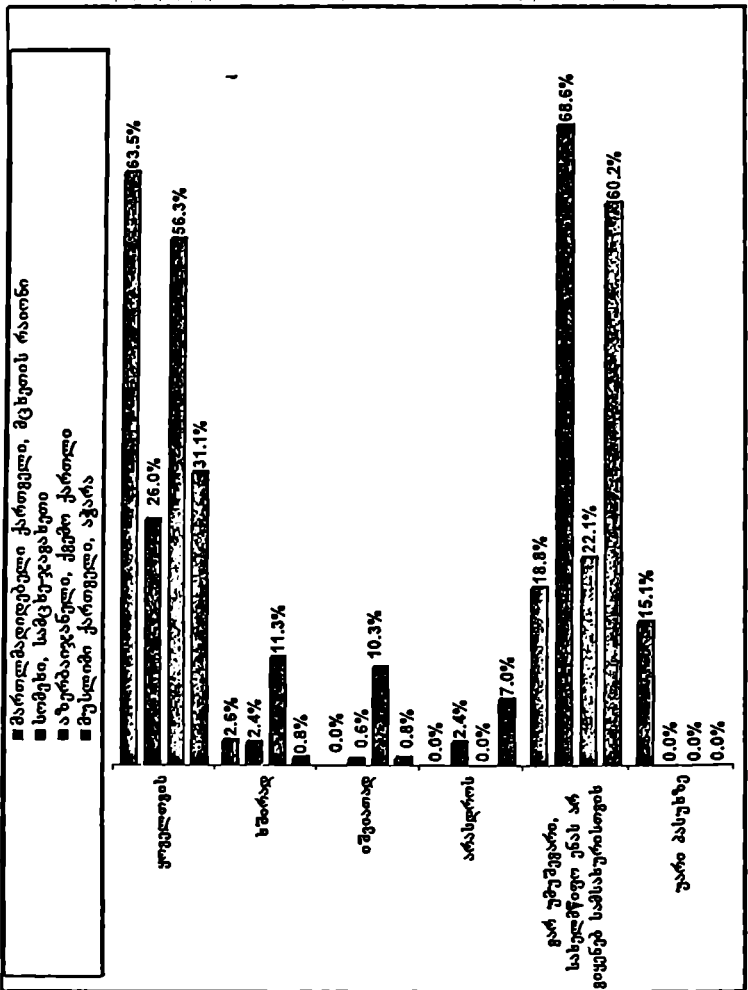
ფლობთ თუ არა სახელმწიფო (ქართულს) -ენას?

აღნიშნული კითხვაზე მიღებული პასუხები კიდევ ერთხელ ადასტურებს იმას, რომ გამოკითხულმა სომეხმა მოსახლეობამ უკეთ იცის ქართული ენა და შესაბამისად, მას უადვილდება ამ ენაზე ინფორმაციის მიღება და სხვა.

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას იყენებთ თუ არა სახელმწიფო (ქართულ) ენას?

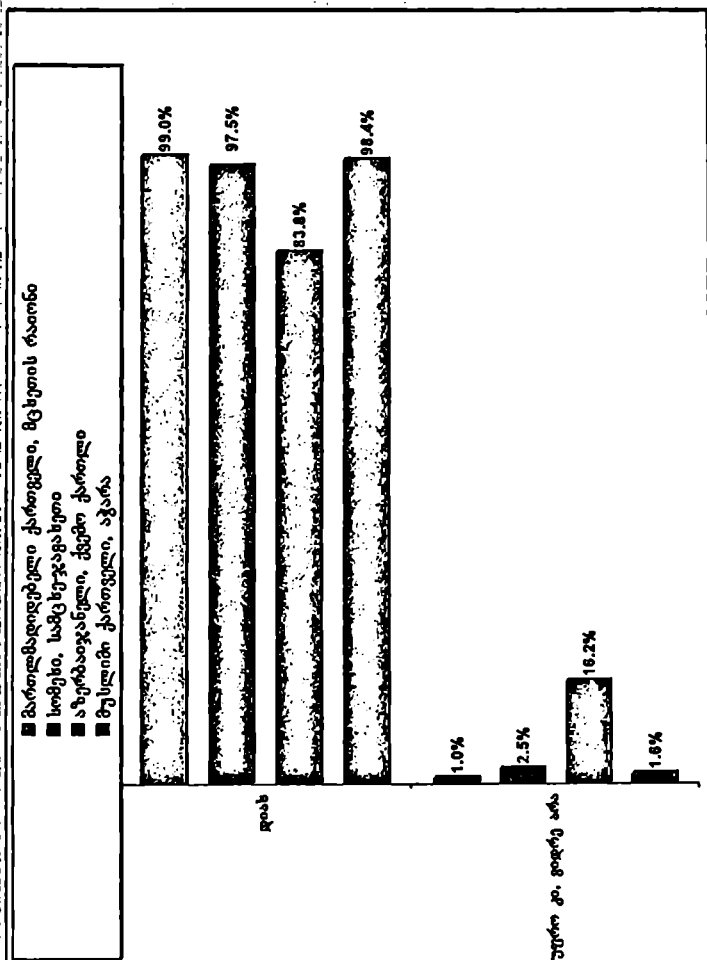
- მართლმადიდებელი ქართველი, შტეტის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

მართალია გამოკითხული მოსახლეობის უდიდესი ნაწილი აცხადებს, რომ არ იყენებს ქართულ ენას სამსახურებრივი მოვალეობების დროს, მაგრამ ამის მიზეზად უნდა მივიჩნიოთ ის, რომ მოსახლეობის ეს ნაწილი, არც მუშაობს სახელმწიფო სამსახურში. ხოლო მოქალაქეების შედარებით

მცირე რაოდენობა, რომლებიც საჯარო სამსახურში არიან დაკავებულნი, იყენებენ კიდევ სახელმწიფო ენას.

თქმენ აზრით უნდა იყოს თუ არა სავალდებულო სახელმწიფო (ქართული) ენის შესწავლა?

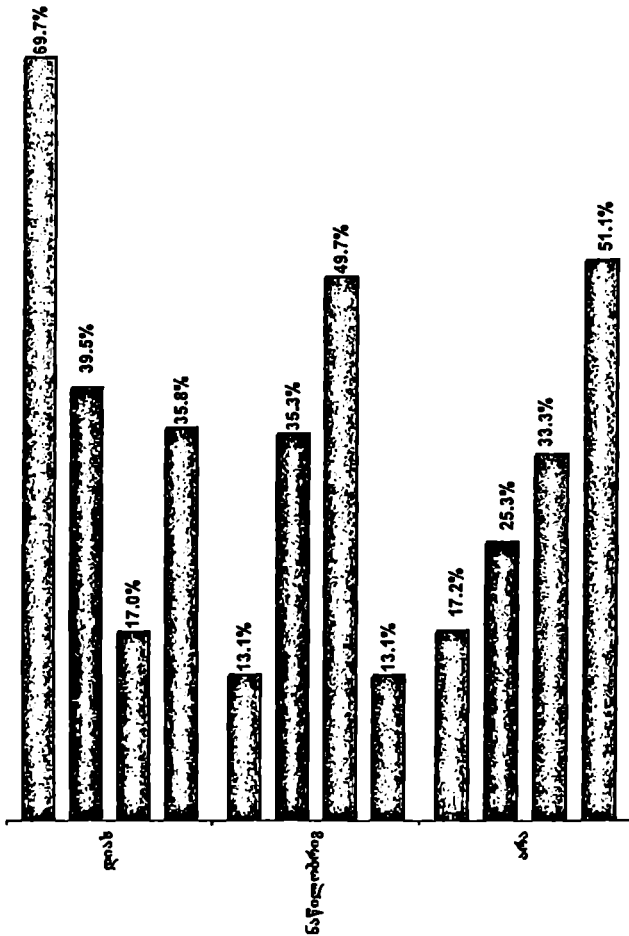
გამოკითხული მოსახლეობის აბსოლუტური უმრავლესობა ამ კითხვაზე დადებით პასუხს იძლევა. აზერბაიჯანელ მოსახლეობაში აღნიშნულ კითხვაზე დადებითი პასუხი მთლიანად გამოკითხულ რესპონდენტთა შორის

ყველაზე დაბალია – 83,8 % მიიჩნევენ ქართული ენის შესწავლის სავალდებულობას მისაღებად. ამის მიზეზი შესაძლოა იყოს ის, რომ მათ რესპონდენტებს შორის ყველაზე ნაკლებ იციან ქართული და, შესაბამისად, მათთვის გარკვეულწილად პრობლემას წარმოადგენს მისი შესწავლა.

გეზმარებათ თუ არა სახელმწიფო ქართული. (სახელმწიფო) ენის შესწავლაში?

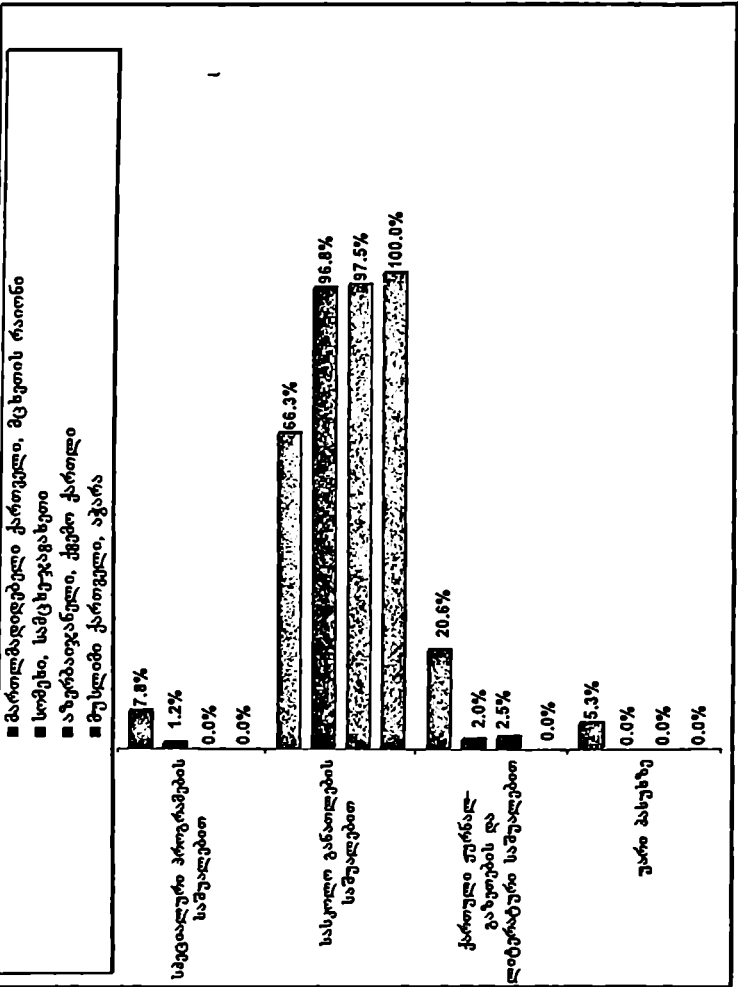
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

რესპონდენტთა საშუალოზე ოდნავ მეტი რაოდენობა მიიჩნევს, რომ მათ სახელმწიფო ნაწილობრივ მაინც ეხმარებათ სახელმწიფო ენის შესწავლაში. აქ მეტად საინტერესოა მუსლიმი ქართველების მიერ გაცემული უარყოფითი პასუხის მაჩვენებელი – 51%. რითი შეიძლება აიხსნას ის, რომ ეთნიკურად ქართველს, რომლისთვისაც (ყოველ შემთხვევაში უდიდესი ნაწილისთვის მაინც) ქართული მშობლიური ენაა – მიაჩნია, რომ სახელმწიფო მათ არ ეხმარებათ ფაქტობრივად მათი მშობლიური ენისვე შესწავლაში? ამგვარი მაჩვენებელი შესაძლოა აიხსნას გამოკითხული მუსლიმი ქართველებით დასახლებული რეგიონში სკოლების ნაკლებობით და შესაბამისად, სასკოლო განათლებაში გარკვეული პრობლემების არსებობით. აღნიშნულ ვარაუდს ადასტურებს და ამყარებს შემდეგი კითხვა და მასზე გაცემული პასუხებიც.

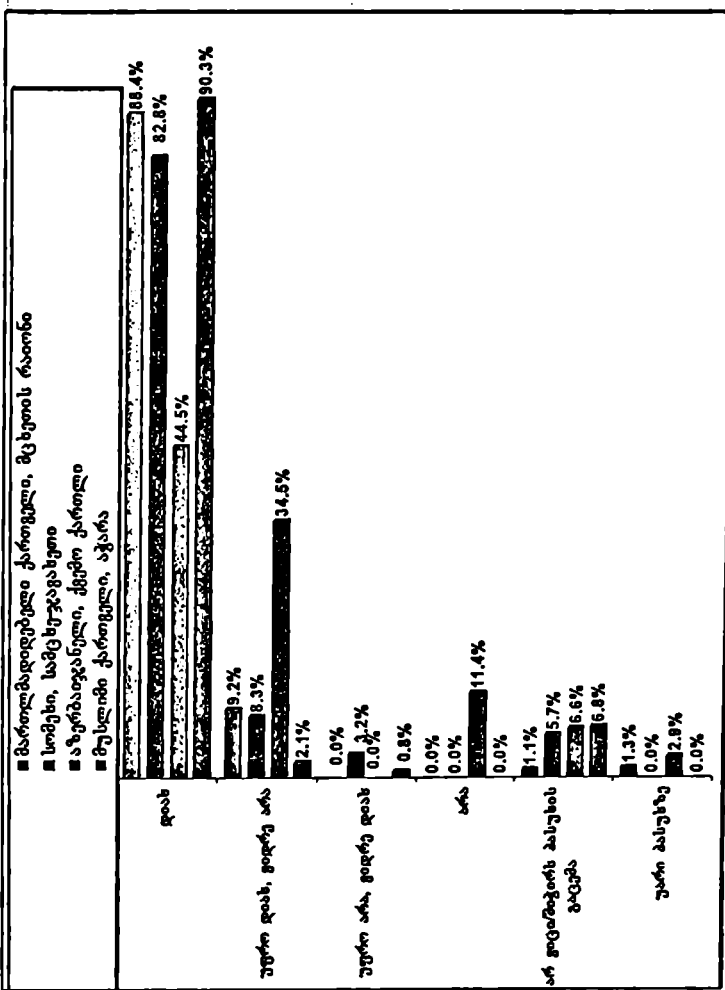
რითი გამოიხატება სახელმწიფოს მხრივ ამგვარი დახმარება?

გამოკითხული მუსლიმი ქართველების 100% მიიჩნევს, რომ სწორედ სასკოლო განათლების ხელშეწყობითაა შესაძლებელი სახელმწიფო ენის უკეთ შესწავლა. შესაბამისად, სწორედ სასკოლო განათლებაში არსებული პრობლემებიდან გამომდინარე ისინი მიიჩნევენ, რომ სახელმწიფო არ (ან ნაკლებად) ეხმარებათ მათ ქართული ენის შესწავლაში.

უნდას იყოს თუ არა თქვენი აზრით ქართული ერთადერთი სახელმწიფო ენა?

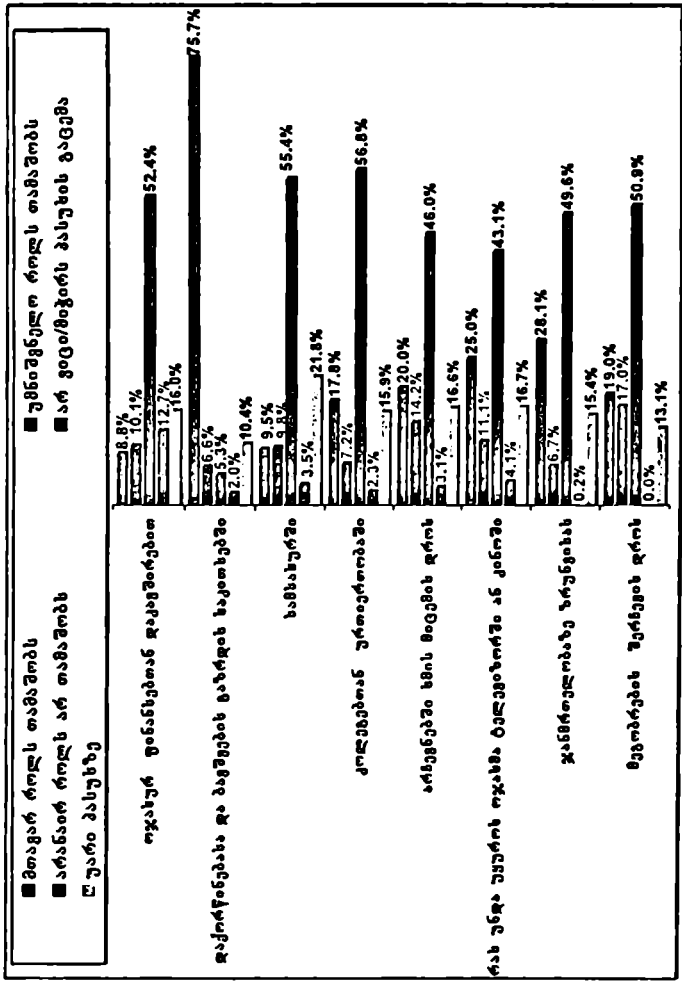
გამოკითხულთა შორის ყველაზე ნაკლებად ქართული ენის ერთადერთ სახელმწიფო ენად გამოცხადებას აზერბაიჯანელი რესპონდენტები უჭერენ მხარს. როგორც ჩანს ამ შემთხვევაში მათი პასუხები განპირობებულია ქართული ენის მოკრძალებული ცოდნით და შესაბამისად ენობრივი ბარიერი მათში მეტია.

გამოკითხვიდან ჩანს, რომ ეთნიკურად სომეხ რესპონდენტთა უმრავლესობა თავს მიიჩნევს მართლმადიდებლად, თუმცა ჩვენთვის უცნობია, არიან თუ არა ისინი მართლმადიდებლურად მონათლულნი. პირად საუბრებში ისინი აფიქსირებდნენ, რომ ხშირად დადიან მართლმადიდებლურ ეკლესიაში ქართველებთან ერთად (განსაკუთრებით ახალციხის რაიონში). როგორც ჩანს, აქაც რელიგიურ იდენტიფიცირებაში საბჭოთა კულტურის გადმონაშთები იგრძნობა, რომელიც რელიგიისადმი ნეიტრალობას ქადაგებდა. ანუ პეტრე გრუზინსკის ლექსიდან ამონარიდი რომ მოვიხმოთ, „კაცი იყავ კაცური და სადაც გინდა იქ ილოცე“-ეს ფორმულა შეიძლება დავინახოთ სომეხთა მხრიდან მართლმადიდებლობისადმი ლოიალობაში. მოცემულ აზრს ისინი პირად საუბრებშიც ხშირად ადასტურებდნენ.

ბთხოვეთ მიპასუხოთ რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა შემდეგი გადაწყვეტილებების მიღების დროს?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

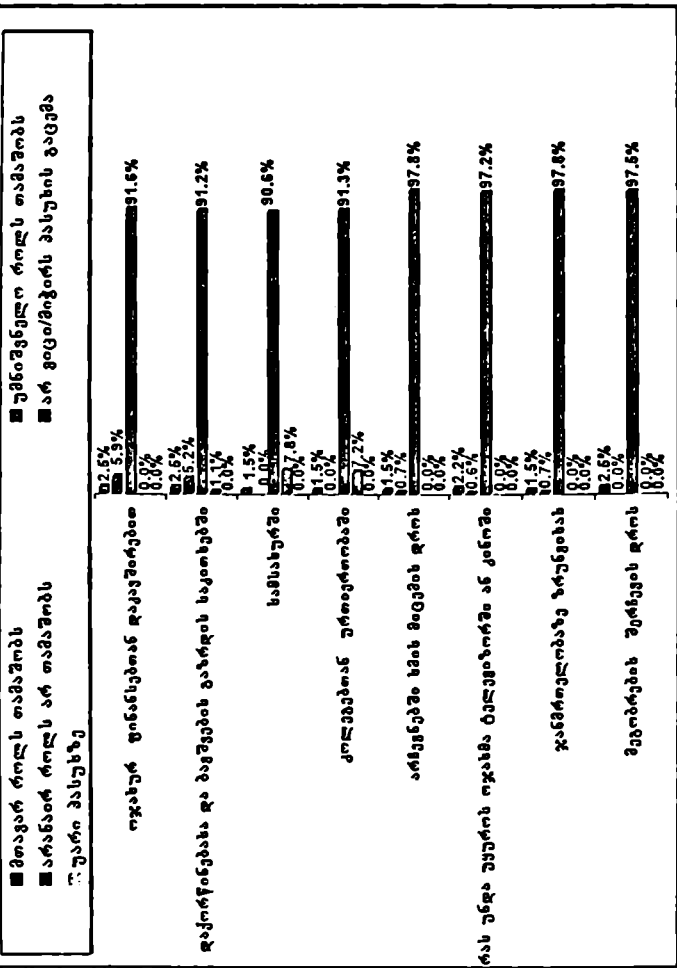
მართლმადიდებელ ქართველებში რელიგია მთავარ როლს თამაშობს ბავშვების აღზრდის პროცესში. შემდეგ მოდის ჯანმრთელობაზე ზრუნვა და ოჯახში სატელევიზიო თუ სხვა ტიპის სანახაობრივი ჩვენებების ყურების არჩევანი. ეს არის გამოსატყულება იმისა, რომ ზნეობის ქმნალობაში

რელიგიას უნიკურ ქართველთა შორის საკმაო გავლენა აქვს. რელიგიური კუთვნილება ასევე გარკვეულ როლს თამაშობს საარჩევნო კამპანიისას ხმის მიცემის პროცესში.

გთხოვთ მიბასუსხოთ რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა შემდეგ: გადაწყვეტილებების მიღების დროს?

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

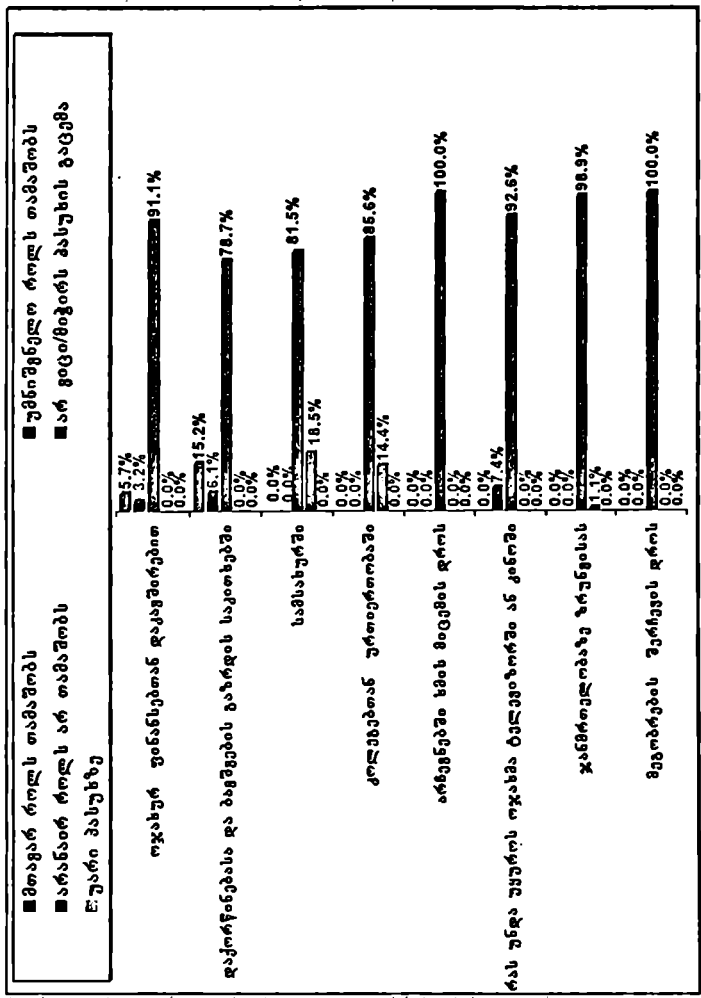

გამოკითხული სომხები აქაც რელიგიური ინდიფერენტულობის მაღალი დონით გამოირჩევიან. აზერბაიჯანელების აბსოლუტური უმრავლესობა თითქმის 100 % მიიჩნევს, რომ რელიგია არანაირ როლს არ თამაშობს მათ

გთხოვთ მიიხსუსხოთ. რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა. შემდეგი გადაწყვეტილებების მიღების დროს?

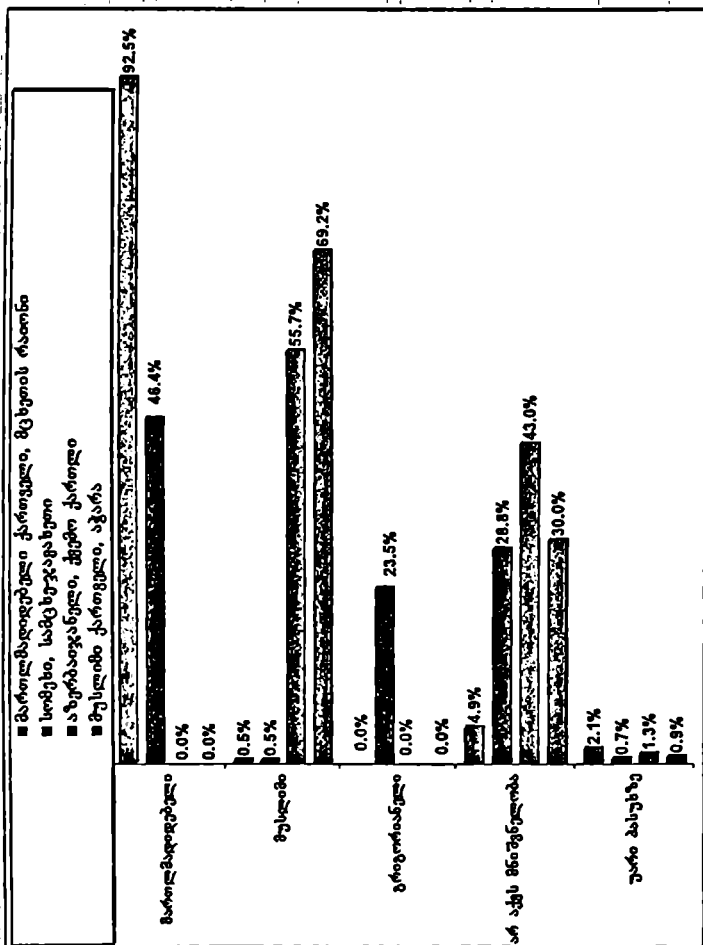
მუსლიმი ქართველი, აჭარა

დასლოებით ანალოგიური მდგომარეობაა მუსლიმი ქართველების შემთხვევაშიც. ჩანს მათი რელიგია (ისლამი) არ არის ინსტიტუციონალიზირებული, რაც ასე აშკარად გვხვდება მართლმადიდებლობის შემთხვევაში.

ქორწინების უმთხვევაში, რომელი რელიგიური მრწამსის ადამიანთან ამჯობინებთ ფჯახის უქმნას?

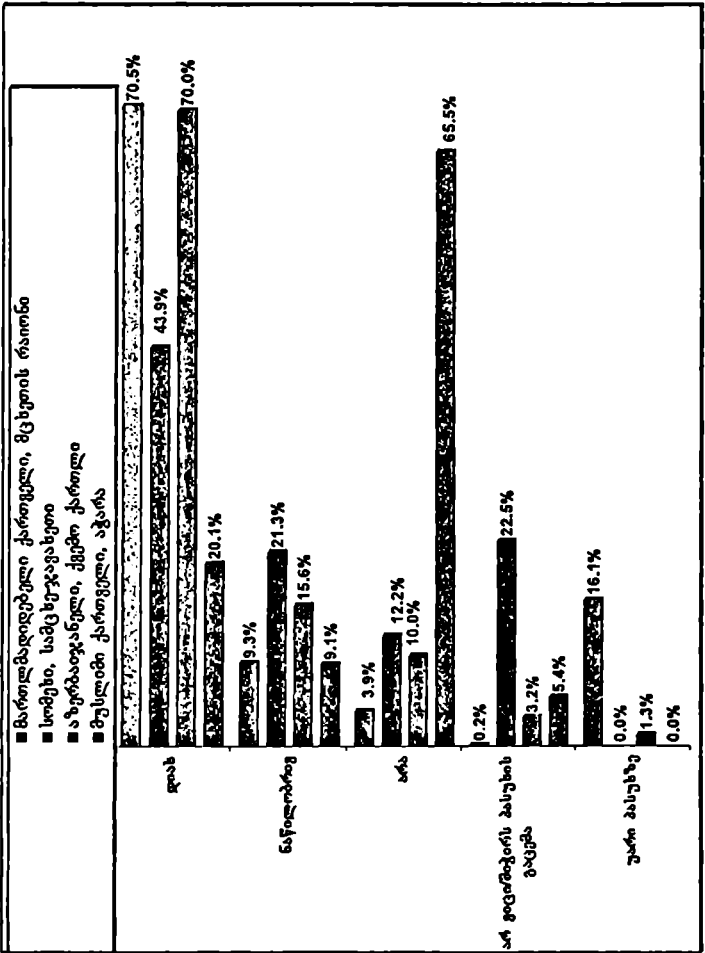

რელიგიურ კუთვნილებას ქორწინებისას ყველაზე დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ მართლმადიდებელი ქართველები. მათ მოსდევთ მუსლიმი

აზერბაიჯანელები და მუსლიმი ქართველები. იმ ადამიანების რიცხვი, ვინც ქორწინებისას რელიგიურ კუთვნილებას არ აქცევს ყურადღებას, ზოგადად საკმაოდ დიდია გამოკითხულ რესპონდენტებში (გარდა მართლმადიდებელი ქართველებისა). გამოკითხვა ცხადყოფას, რომ სომხების დიდი ნაწილი ამ შემთხვევაშიც ლოიალურია მართლმადიდებლობის მიმართ.

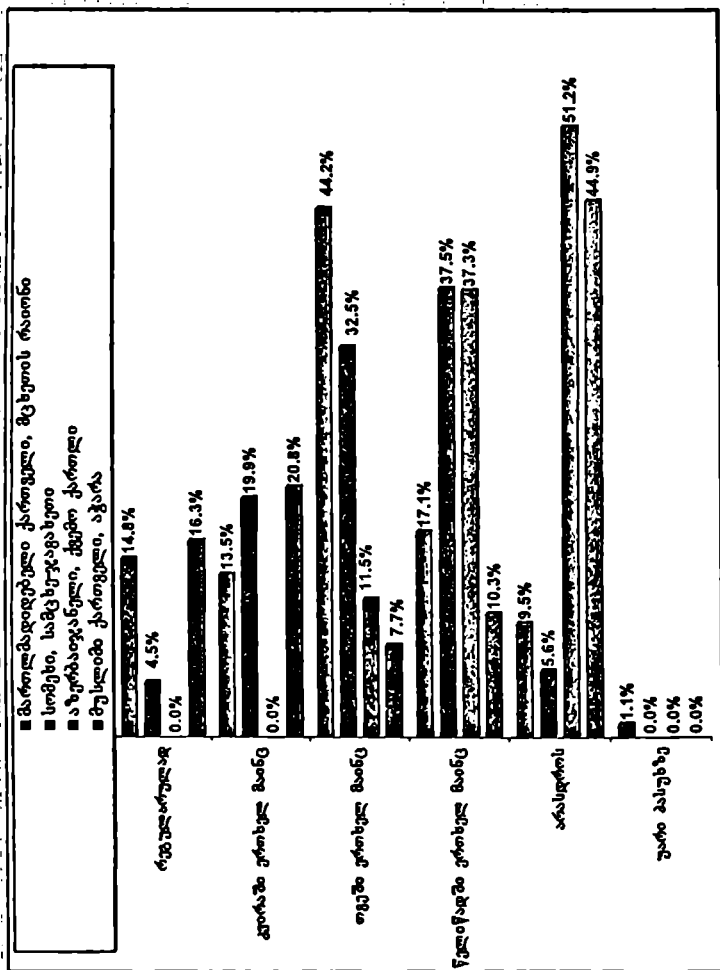
მიიჩნევთ თუ არა, რომ თქვენი რელიგიური მრწამსი განსაზღვრავს თქვენს ქორწინებას?

მართლმადიდებელი ქართველებისა და აზერბაიჯანელების შემთხვევაში ეთნიკურმა კუთვნილებამ განსაზღვრა რელიგიური კუთვნილება. უფრო ნაკლებად სომხებში და კიდევ უფრო ნაკლებად მუსლიმი ქართველების შემთხვევაში. აღსანიშნავია ისიც, რომ რესპონდენტი სომხების დიდ ნაწილს გაუჭირდა პასუხის გაცემა მათში არსებული მაღალი რელიგიური ინდიფერენტიზმის გამო.

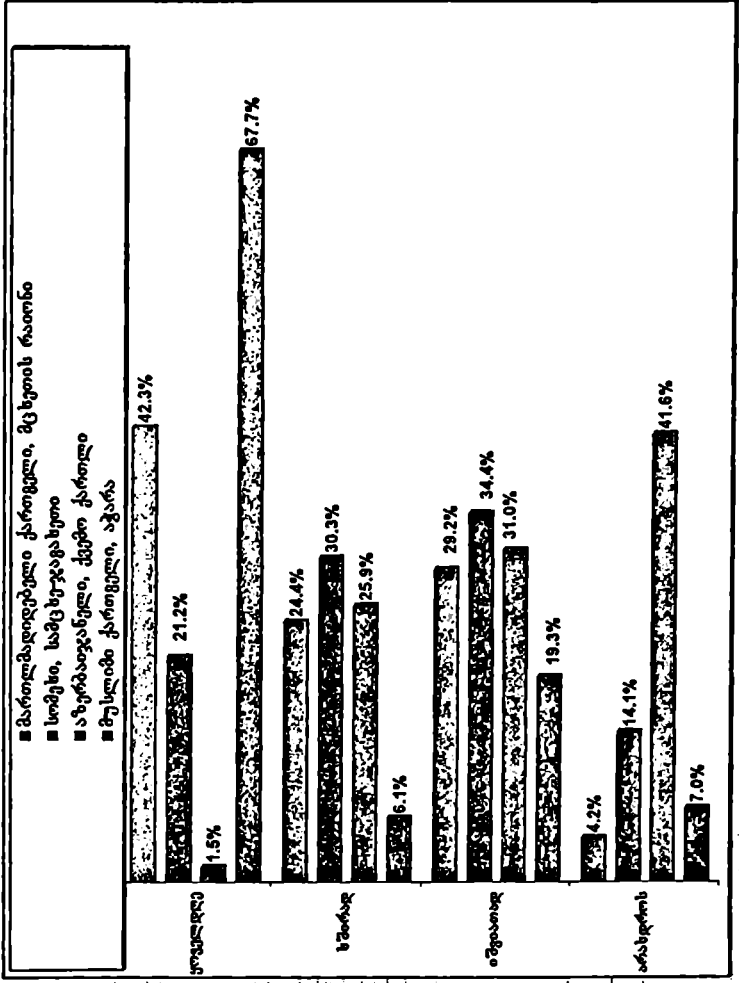

რამდენად ხშირად ესწრებით რელიგიურ ღვთისმსახურებას?

რამდენად ხშირად ღოცობთ?

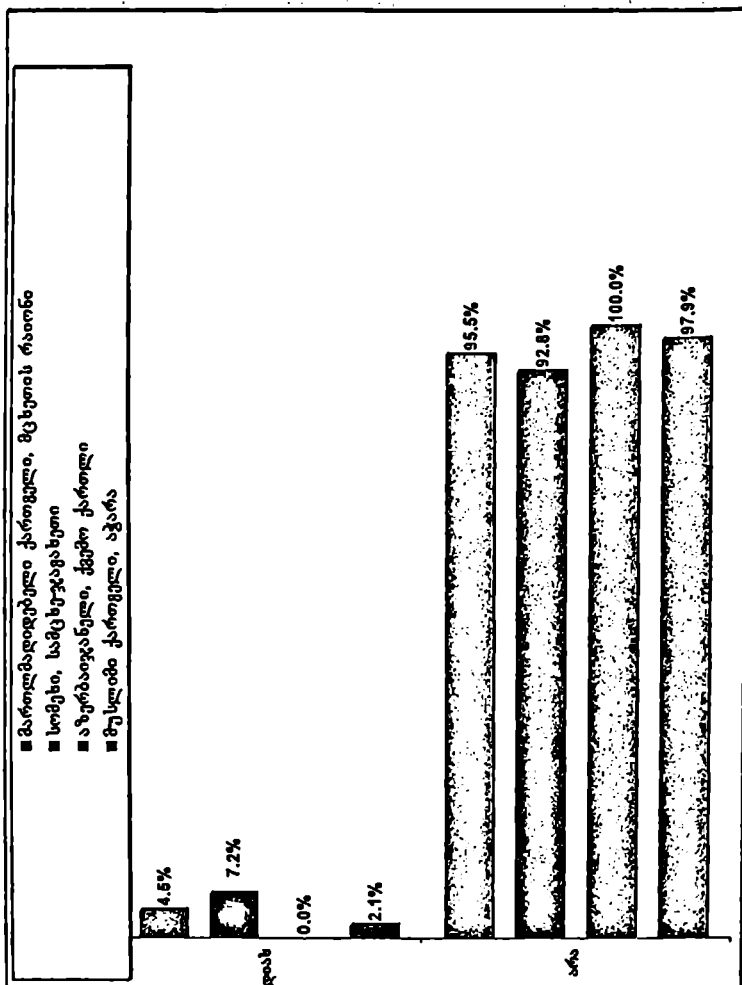

მოცემული გამოკითხვით რესპონდენტთა რელიგიურობა საშუალო მაჩვენებელს გვიჩვენებს. ამასთან, გამოკითხულთა შორის ამ მხრივ ყველაზე ნაკლები რელიგიურობით გამოირჩევიან აზერბაიჯანლები. ყველაზე მაღალი

მჩვენებლი გამოკითხულთა შორის გარკვეული სისშირით ტაძარში სიარულის მსრივ არის მართლმადიდებელ ქართველებსა და სომხებთან.

ოჯახში არიან თუ არა სხვადასხვა რელიგიური მრწამსის წევრები (დედა, მამა, ბები, ბაბუა, მეუღლე)?

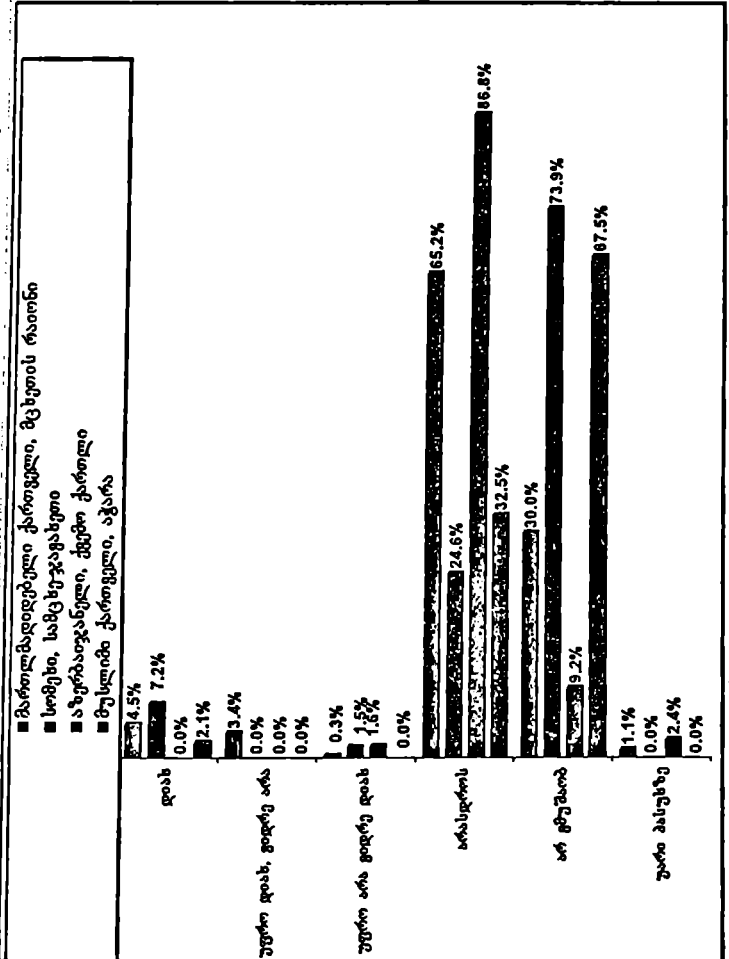
გამოკითხვამ აჩვენა, რომ რელიგიური მრწამსის თვალსაზრისით, რესპონდენტთა აბსოლუტური უმრავლესობა ერთგვაროვან ოჯახურ გარემოში ცხოვრობს.

ის გამოკითხული მოქალაქეები, რომლებიც დასაქმებულნი არიან, მიიჩნევენ რომ მათ პრაქტიკულად არ ექმნებათ პრობლემები სახელმწიფო სამსახურის პროცესში, თუმცა, საკმაოდ დიდია იმ რესპონდენტთა მაჩვენებელი, რომლებიც არ არიან საჯარო სამსახურში დასაქმებულნი.

დაახლოებით ანალოგიური პასუხებია კითხვაზე

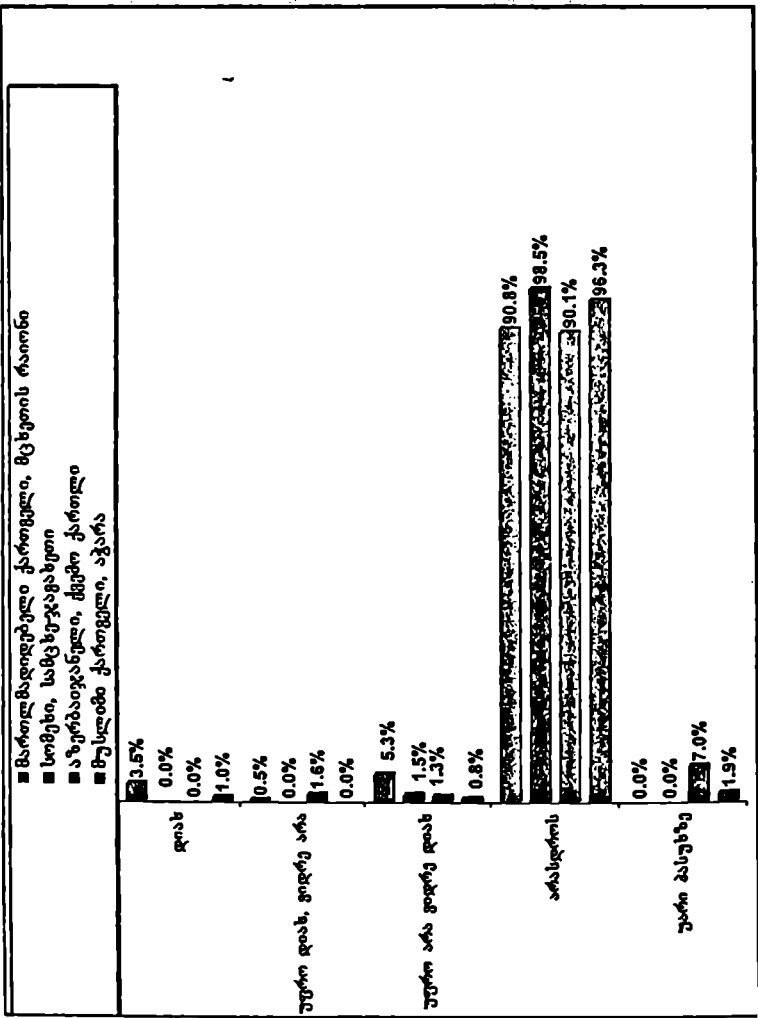

ბეჭდებით თუ არა პრობლემა თქვენი რელიგიის გამო სახელმწიფო სამსახურში წარმატების მიღწევაში?

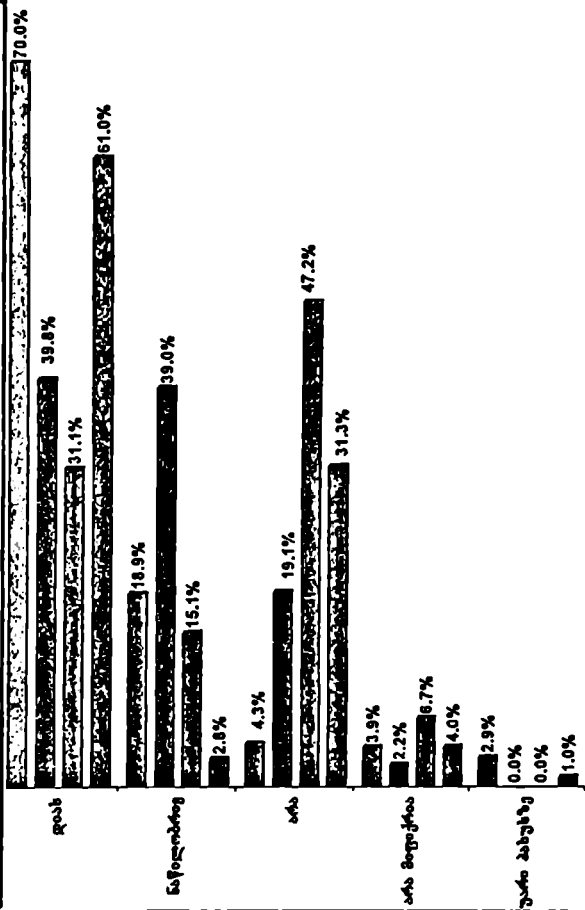
ექვეშედეგები თუ არა პრობლემები თქვენი რელიგიის გამო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში?

გამოკითხული მოსახლეობა მიიჩნევს რომ პრობლემები მათ საკუთარი რელიგიის გამო არც საზოგადოებრივ ცხოვრებაში არ ექმნებათ.

მიიღწეულ თუ არა ქორწინებისას უკრადლება უნდა მიემცეს ადამიანის რელიგიას

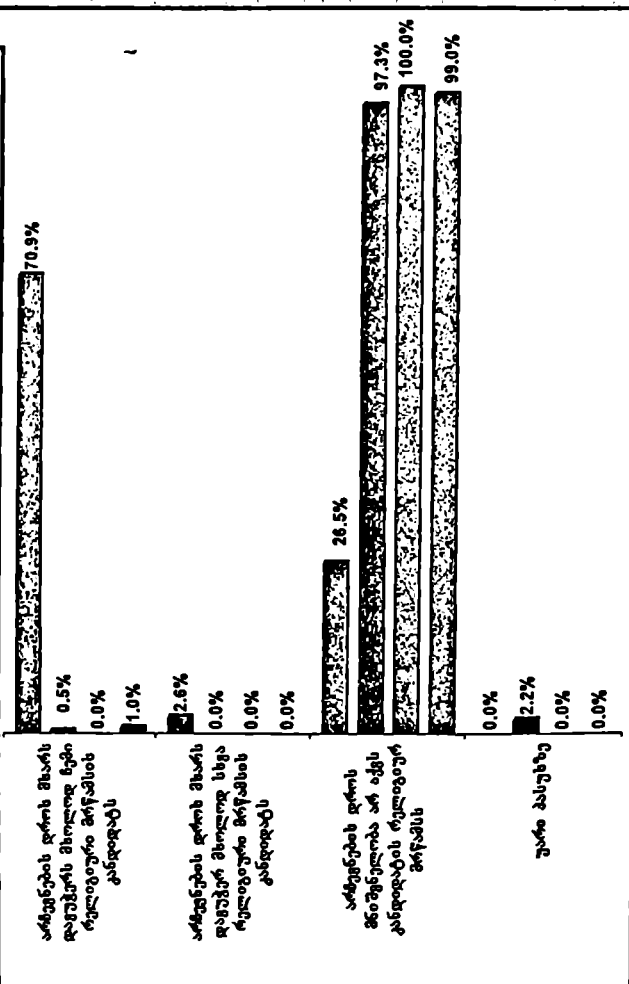
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ქვემოთ მოყვანილი დებულებებიდან რომელს ეთანხმებით?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

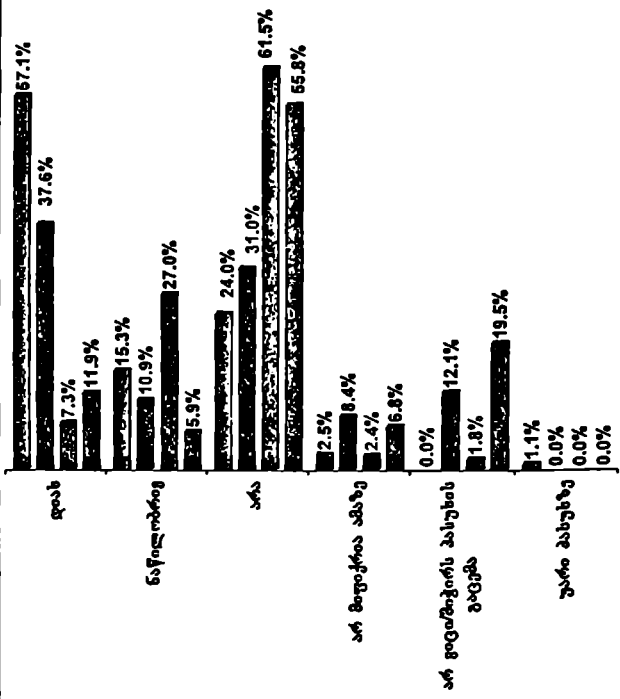
რელიგიური ფაქტორი როგორც ქორწინების შემთხვევაში ასევე საჯარო დონეზე ყველაზე დიდი დოზით მართლმადიდებელი ქართველებისთვისაა განმსაზღვრელი. ქორწინების შემთხვევაში სომხებისა და აზერბაიჯანელების მაჩვენებლები მეტ-ნაკლებად თანაბარია. რაც შეეხება საჯარო დონეს, ყველა გამოკითხული აზერბაიჯანელი რესპოდენტი (ანუ 100%-იანი მონაცემით) აცხადებს, რომ მათთვის რელიგიური კუთვნილება საჯარო დონეზე (არჩევნების თუ შესაბამისად სხვა პოლიტიკური აქტივობის დროს) არ წარმოადგენს განმსაზღვრელ ფაქტორს. რა შეიძლება იყოს ამგვარი, თითქოს არალოგიკური განწყობის მიზეზი? ერთი მხრივ, შესაძლოა ის, რომ ისინი მართლაც ასე ფიქრობენ, ხოლო მეორე მხრივ, არ შეიძლება არც იმ ფაქტორის გამორიცხვა, რომ აზერბაიჯანელები გამოკითხულ რესპოდენტებს შორის ყველზე მეტად ჩაკეტილი და სოციალურად იერარქიული თემია და შესაბამისად, ნაკლებად გასსნილები არიან, ერიდებიან საჯარო დონეზე გარკვეულ საკითხებთან დაკავშირებით თავიანთი მოსაზრებების გამოხატვას.

საინტერესოა, რომ რელიგიის ფაქტორი საკმაო გავლენას ახდენს მუსლიმ ქართველებთან ოჯახის შექმნის დროს, მაგრამ არა საჯარო სფეროში.

უნდა ანიჭებდეს თუ არა სახელმწიფო რომელიმე რელიგიას უპირატესობას?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

გამოკითხულ მართლმადიდებელ ქართველ რესპონდენტთა უმრავლესობა მიიჩნევს, რომ სახელმწიფო უპირატესობას უნდა ანიჭებდეს კონკრეტულ რელიგიურ კონფესიას (კითხვაში არაა დაკონკრეტებული თუ რომელ რელიგიას, მაგრამ ბუნებრივია რესპონდენტები ამ შემთხვევაში მართლმადიდებლობას გულისხმობენ). მსგავსი მოსაზრება აქვს ეთნიკურად სომეხი მოქალაქეების მნიშვნელოვან ნაწილსაც. თუ გავითვალისწინებთ იმას, რომ გამოკითხულ სომეხთა გარკვეული ნაწილი თავს მართლმადიდებლად მოიხსენიებს, ხოლო პირად საუბრებში კი არ მალავენ, რომ ქართველებთან ერთად დადიან ხშირად სალოცავად, მათი დადებითი განწყობა მართლმადიდებლობისთვის უპირატესობის მინიჭების საკითხში ახსნადია. სხვა შემთხვევაში მიღებული შედეგები გაუგებარი იქნებოდა, რადგანაც სომხურ თემში ტრადიციულად გრეგორიანული ქრისტიანობა გახლავთ დომინანტი აღმსარებლობა და ცხადია საქართველოს პოლიტიკურ სინამდვილეში გრეგორიანული ქრისტიანობის სახელმწიფო რელიგიად გამოცხადების სურვილი ნამდვილად უცნაური და არარეალური იქნებოდა.

თავი IV

სამოქალაქო ინტეგრაციის ძირითადი გამოწვევები და პერსპექტივები

ეთნიკური უმცირესობების საკითხი დასავლურ პოლიარქიებში

უმცირესობებთან მიმართებაში კონკრეტული პოლიტიკის განსაზღვრად დღემდე საკმაოდ დიდი სხვაობაა დასავლეთსა და აღმოსავლეთ ევროპას შორის. მიუხედავად იმისა, რომ დღემდე ევროპის ეს ორი მხარე, ძირითადად საერთო პოლიტიკური სტანდარტების და კონტექტის მიხედვით მოქმედებს, წარსულ ისტორიული განვითარება ჯერაც მძლავრ გავლენას ახდენს ორივე ევროპის არსებულ რეალობებზე. კოლექტიური ისტორიული მემკვიდრეობის სიმძლავრე კი ევროპის რაც უფრო აღმოსავლეთით მოვდივართ, უფრო ძალუძმად შეიგრძნობა.

დასავლური სტანდარტები თითქოს და ძირითადად მოცემულია იმ მრავალრიცხოვან საერთაშორისო დოკუმენტებში, რომელთა აღიარებაც ევროკავშირის ყველა წევრ ქვეყანას ევალება. თუმცა მხოლოდ ამ დოკუმენტებით, შეუძლებელია დასავლეთი ევროპის ეთნიკური პოლიტიკის გაგება.

დასავლეთი ევროპის შემთხვევაში რამდენიმე ტენდენცია შეიძლება გამოიყოს, შევჩერდეთ ორზე: 1) სუბ-ეროვნული თუ უმცირესობათა ნაციონალიზმი, როდესაც უმცირესობები თავს ცალკე ერად გაიზარებენ ერთი დიდი ერის შემადგენლობაში. ხშირად მას, როგორც წესი, წარსული მემკვიდრეობა ასულდგმულებს. ამ დროს შესაძლოა სახელმწიფომ მიიღოს ე.წ. „მრავალი ერის ფედერალიზმის ფორმა“ და უმცირესობების მოთხოვნები დაკმაყოფილდეს ფედერაციის ან კვაზი ფედერაციის შექმნით. ხშირ შემთხვევებში, უმცირესობის ენა სახელმწიფო ენადაა გამოცხადებული, მინიმუმ ფედერალიზმის სუბიექტის დონეზე მაინც. პირველად ამგვარ პოლიტიკას ხელი მიჰყო შვეიცარიამ და კანადამ და შემდგომ იგი მეორე მსოფლიო ომის შემდეგ მთელს დასავლეთ ევროპაში გავრცელდა.

2. მეორე მიდგომა ესაა, აბორიგენი მოსახლეობისადმი დამოკიდებულება, რომელნიც ჩვეულებითი სამართლის თუ ლოკალური ენის დაცვას მოითხოვენ. ამგვარი მოთხოვნები სშირად კონსტიტუციაშიც ფიქსირდება ხოლმე.

მისდა მიუხედავად, მოცემული პოლიტიკის განხორციელება საერთაშორისო სამართლით სავალდებულო არაა და ეს პირველ რიგში მშობლიურ ენაზე განათლების მიღებას შეეხება. საერთაშორისო ნორმები მხოლოდ ამის მინიმალურ სტანდარტებს განსაზღვრავენ.¹

დასავლეთი ევროპის შემთხვევაში შემდეგმა ფაქტორებმა გამოიწვიეს მოცემული პოლიტიკის გაქტიურება:

1) დემოგრაფიულმა სიტუაციამ. ხელისუფლების მოლოდინის მიუხედავად არ მოხდა უმცირესობების რიცხოვნობის შემცირება მათი ასიმილაციის და გათქვეფის ხარჯზე. პირიქით იგი გაიზარდა.

2) უფლებათა გაცნობიერების გაძლიერებამ. უმცირესობებმა ნელ-ნელა იწყეს ადამიანის უფლებების მიერ ნაკარნახევი თანასწორობის იდეის მზარდი გაცნობიერება. შემდგომმა მოდერნიზაციამ გამოიწვია მათში უფლებათა შესახებ ინფორმაციის ცნობადობის ამაღლება. ეს მათ დაეხმარათ უფრო ორგანიზებულად ემოქმედათ და მოეთხოვათ ძველი ყაიღის ეთნიკური იერარქიიდან გამოსვლა.

3) დემოკრატია. დემოკრატია უზრუნველყო მათი საჯარო-პოლიტიკური სივრცეში სხვადასხვა დონეზე ჩართულობა, რამაც ეთნიკური უმცირესობების მოქმედების მეტი წახალისება გამოიწვია. დემოკრატია უზრუნველყო მათ მიერ საკუთარი აზრის გამოხატულება, რისთვისაც ისინი უკვე აღარ ისჯებოდნენ. ამიტომაც, ეთნიკურ უმცირესობებს, ხელისუფლების დანაწილების პრაქტიკის შედეგად ძალაუფლების მოპოვების მრავალი გზა და შანსი გაუჩნდათ.

¹ Will Kymlicka, Multiculturalism and Minority Rights: West and East JEMIE, Journal of Ethnopolitical and minority issues in Europe, Issue 4/2002, www.ecmi.de, pp.4-6.

4) ეთნოფედერაცია იქცა აგრეთვე ეთნო-ერთიერთობათა დარეგულირების ერთ-ერთ სტრატეგიად, რომელმაც როგორც წარმატებები, ისე წარუმატებლობები მოიტანა.

მრავალი ერის ფედერალიზმმა 5 შემთხვევაში მიაღწია წარმატებას:

ა) მშვიდობის და ინდივიდუალური უსაფრთხოების ზრდა;

ბ) დემოკრატია და დემოკრატიულ პროცედურებში უმცირესობების მონაწილეობის ზრდა;

გ) ინდივიდუალური უფლებების უფრო მეტი დაცვა და მათი შემდგომი გარანტიები, ზოგადი კონსტიტუციური მმართველობის დამსახურებით;

დ) ეკონომიკური წინსვლა და განვითარება. ამგვარი ფედერალიზმი არ განვითარებულა მოქალაქეთა ეკონომიკური მდგომარეობის გაუარესების ხარჯზე. მოცემული ქვეყნები მსოფლიოში ყველაზე მდიდარ სახელმწიფოებს წარმოადგენენ;

ე) ჯგუფთაშორისო თანასწორობა. მრავალი ერის ფედერალიზმმა მოსპო ან შეამცირა დომინანტი და დაქვემდებარებული ჯგუფთაშორისო უთანასწორობა. ამგვარი თანასწორობა კი საფუძვლად დაედო, როგორც ეკონომიკურ, ისე პოლიტიკურ და კულტურულ თანასწორობას.

დემოკრატიულმა ფედერალიზმმა მოახერხა ნაციონალიზმის სახელმწიფოს შიდა ფარგლებში მოქცევა და დაშოშმინება. ეს ეფუძნებოდა ინდივიდუალური უფლებების და თავისუფლებების დაცვას. ყოველივე ეს მხოლოდ დემოკრატიის „დამსახურებაა“.

მაგრამ მრავალი ერის ფედერაციამ გარკვეული წარუმატებლობებიც განიცადა: ა) ამგვარმა მოდელმა მეტი პოლიტიზაცია მოახდინა. ეთნიკური ჯგუფებს და უმცირესობა-დომინანტური ჯგუფებს ხშირად არც აინტერესებთ ერთმანეთის კულტურული მიღწევები და ურთიერთკომუნიკაცია. მოცემული ფენომენი, როგორც წესი, ხშირად იწოდება „პარალელურ საზოგადოებებად“ ან კიდევ „ორ სიმარტოვედ“. მრავალეროვნულ ფედერალიზმში, ეთნიკური ჯგუფები ავითარებენ რა საკუთარ ინსტიტუციებს, პრაქტიკულად „ორ სხვადასხვა საზოგადოებებად ვითარდებიან.“ კანადის შემთხვევაში ხომ ძალიან ხშირია მოცემული ჯგუფებში ინსტიტუციური გაუცხოება, ისე რომ თითქმის საერთოდ არ იცნობენ ურთიერთ განვითარების ტენდენციებს,

არ იღებენ ერთმანეთზე ინფორმაციას და ა. შ. და ეს ტენდენცია, როგორც წესი, თითქმის ყველა ასეთ სახელმწიფოს ახასიათებს. სახელმწიფო თითქოს და ყველასთვის ხელმისაწვდომი გახდა, მაგრამ სამაგიეროდ ჯგუფთა-შორისო ურთიერთობა გაუცხოვდა და დაიქსაქსა.

ბ) ფედერალიზმის მიუხედავად, სეცესიის პრობლემა არ მოხსნილა დღის წესრიგიდან. იგი ყოველდღიური პოლიტიკური ცხოვრების ნაწილია და ვერ მოხერხდა მისი პოლიტიკური დღის წესრიგიდან ამოგდება. ეთნოფედერალიზმის კრიტიკოსები ე.წ. „სტეიტისტები/ეტატისტები“ და „კომუნისტარები“ აკრიტიკებენ ამგვარ სახელმწიფოს სეცესიონიზმის და ინტერპერსონალური ურთიერთობების გამო, თუმცა „ლიბერალ-დემოკრატებში“ მას ყავს დამცველები, რომლებიც მიიჩნევენ, რომ ინდივიდუალური თავისუფლებების სარჯზე, მან მეტი ტოლერანტობა განავითარა და ეთნიკურ ჯგუფთა ურთიერთობებს არაძალადობრივი სახე მისცა.¹

აღმოსავლეთ-ცენტრალურ ევროპაში უფრო მეტი სტეიტისტები/ეტატისტები და კომუნისტარები არიან, ვინემ ლიბერალები. მოცემული რეგიონის ინტელექტუალები და პოლიტიკოსები პესიმიზტურად არიან ქვესახელმწიფოებრივი ეროვნული ჯგუფების ტერიტორიული ავტონომიების მიმართ და მათ მიაჩნიათ რომ შემდგომი მოდერნიზაცია ეთნიკური ჯგუფების რიცხოვნობას შეამცირებს და ასიმილაციას გამოიწვევს, მაშინ როცა დასავლეთში მოცემული რეალობის განსხვავებული აღქმაა.

აღმოსავლეთ-ცენტრალური ევროპის შემთხვევაში ეთნიკური პოლიტიკის ჩამოყალიბებაში დიდი როლს ასრულებს უსაფრთხოების საკითხები. „უსაფრთხოებისზაციალ“ ახასიათებენ აღმოსავლეთ-ცენტრალური ევროპის ეთნოპოლიტიკურ განწყობებს. ხშირ შემთხვევაში მიიჩნევა, რომ უმცირესობები შეკრულნი არიან სხვა, მტერ სახელმწიფოებთან და მათი დაკვეთით მუშაობენ. შესაძლებელია წარმართოს დებატი ეთნოპოლიტიკურ საკითხებზე, მაგრამ იგი აწესებს გარკვეულ ლიმიტებს (მაგ. უმცირესობების პარტიების აკრძალვა).

აღმოსავლეთი-ცენტრალური ევროპაში, იმპერიალიზმის ისტორიამ ჩამოაყალიბა შემდეგი შეხედულებები ა) რომ უმცირესობები ნაკლებად ლოიალურნი არიან და ხშირად თანამშრომლობენ ყოფილ მეტროპოლიე-

¹ Will Kimlicka.. Ibid. pp. 7-16.

ბთან, ბ) ძლიერი და სტაბილური სახელმწიფოს არსებობა მოითხოვს უმცირესობების სისუსტეს და ნაკლებ ძალაუფლებას. უმცირესობის ყოველი მიღწევა, დომინანტური ჯგუფის წარუმატებლობად აღიქმება, გ) უმცირესობებთან ურთიერთობებს უპირველესად უსაფრთხოების საკითხები განაპირობებს.

დასავლეთი ევროპის შემთხვევაში ვითარება პირიქითაა. შესაძლოა უმცირესობამ სეკესია მოახერხოს კიდევ, მაგრამ ისინი პოტენციურ მტრებად არ აღიქმებიან. პირიქით მიჩნეულია, რომ ისინი მომავალი მოკავშირეები იქნებიან კიდევ. ამიტომაცაა, რომ სეცესიონისტური მოძრაობების მიმართ უფრო მეტი ტოლერანტობაა გამეფებული, ვიდრე ეს აღმოსავლეთშია. მათი ურთიერთობები ამოღებულია „უსაფრთხოების ყუთიდან“ და გადატანილია „დემოკრატიის ყუთში“. ამგვარ პირობებში მოქმედებს ზუსტად ზემოთ აღწერილი სამი ფაქტორი: დემოგრაფია, უფლებრივი სამართალშეგნების ზრდა და მიზნის მიღწევის მრავალი გზის არსებობა დემოკრატიის პირობებში.¹

დასავლეთში არსებობს აგრეთვე ეთნიკური ფედერალიზმის უარყოფის და ეთნო-ურთიერთობების დარეგულირების სხვა სტრატეგიებიც. ეს არის ე.წ. „მულტიკულტურალიზმის“ პოლიტიკური ფილოსოფიის და მრავალწევრიანი საზოგადოების ფორმირების იდეები.

მულტიკულტურალიზმის საკითხები დასავლეთი ევროპისთვის 1945 წლიდანაა აქტუალური. განსაკუთრებით აქტუალური გახდა მოცემული საკითხი 50-60-იან წლებში, როდესაც დასავლეთი ევროპა მასობრივმა ემიგრაციამ მოიცვა. ამავე დროს, 1989 წლის მოვლენებმაც ხელი შეუწყო მულტიკულტურალიზმის შესახებ დისკუსიის განვითარებას, რომელიც დაკავშირებული იყო ხელისუფლების ადგილზე გადაცემის მოთხოვნასთან, რომელსაც, როგორც წესი, სუბ-ეროვნული ჯგუფებით დასახლებული ტერიტორიები ითხოვდნენ.

თითქმის ნებისმიერი პოლიტიკური მმართველობა აცხადებს, რომ მულტიკულტურულ საზოგადოებაში ვცხოვრობთ. ხშირად მულტიკულტურალიზმის პოლიტიკის განხორციელება ნეგატიური მხრივ აღიქმება, რომელშიც ხშირად უმცირესობებთან დაკავშირებით ყოფილი საბჭოთა კავშირის, იუ-

¹ Ibid.. pp. 16-23.

გოსლავიის და .თუნდაც დიდ ბრიტანეთში აღმოცენებული კონფლიქტები მოიაზრება¹.

ემიგრაციაზე პირველი პასუხი ფრნგული ასიმილაცია გახლდათ, მეორე ვარიანტი გერმანული „Gastarbeiter“, ხოლო მესამე კი მულტიკულტურ-ალიზმის ის ვერსია, რომელიც შვედეთში, ნიდერლანდებს და დიდ ბრიტანეთში განხორციელდა.

შვედეთის მაგალითი: შვედეთში ემიგრანტები ზოგადი შვედური კეთილდღეობის ნაწილად გამოაცხადეს და მოინდომეს მისი ზოგადად შვედურ სისტემაში ჩასმა. მაგრამ როგორც აღმოჩნდა პრობლემა იყო თუ ვინ ჩაეთვალათ უმცირესობად. შვედებმა აქცენტი უმცირესობების უფროს თაობაზე გააკეთეს, რის გამოც უმცროსი თაობა უმცირესობაში აღმოჩნდა. ამის გამო, ხშირად მოცემული მოდელი მწვავე კრიტიკის საგანია ხოლმე.

ნიდერლანდების მოდელი: ნიდერლანდური მოდელის განხორციელებისას ხდება საზოგადოების ე.წ. „პილარიზაცია“, როდესაც უმცირესობებისთვის ყალიბდება ცალკე არსებული საგანმანათლებლო სისტემა. კრიტიკოსები ამგვარ სისტემას „მინორიზაციასაც“ უწოდებენ, როდესაც უმცირესობის წევრები ცდილობენ რომელიმე უმცირესობის ჯგუფში მოხვედრას, რათა მათი ჩართულობა თანასწორობის პრინციპზე მოხდეს ჯგუფური მიკედლეუბულობის საშუალებით. ამიტომაც, ამ შემთხვევაში არჩევანი შეზღუდულია და შესაძლებელია დაირღვეს ლიბერალური თანასწორობის საზოგადოების უმთავრესი პრინციპები.

ბრიტანული მოდელი: 1964 წელს უარი თქვეს რა ასიმილაციაზე, გამოიყენეს ცნება ინტეგრაცია. ამის ინიციატორი შინაგან საქმეთა მინისტრი როი ჯენკინსი იყო, რომელმაც ასე განსაზღვრა იგი: „არა გაერთფეროვნებისკენ მიმართული ნიველირების პროცესი, არამედ კულტურული მრავალფეროვნება, რომელიც შეწყვილებული იქნება თანასწორ შესაძლებლობებთან და იარსებებს ორმხრივი ტოლერანტობის ატმოსფეროში“.

¹ John Rex and Gurhpal Singh / Multiculturalism and Political Integration in Modern-Nation-States – Thematic Introduction / Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vo. 5, No. 1, 2003:3-19 ISSN 1817-4574, www.iunesco.org/shs/ijms, pp.3-4.

ჯენკინსის აზრი გულისხმობს ორი კულტურული ან ინსტიტუციური სფეროს არსებობას. ერთი მხრივ, ეს არის ორიენტაცია საჯარო პოლიტიკური კულტურის ფორმირებისკენ, რომელიც დაეფუძნება კეთილდღეობის სახელმწიფოს იდეას, სადაც შველა მისი წვერი მინიმალური თანასწორობის ხარისხს ფლობს. მეორე მხრივ იგი გულისხმობს განსხვავებული ეთნო-კულტურების არსებობას, რომლის საშუალებითაც შესაძლებელია ეთნიკური ენების, კულტურების თუ საოჯახო ტრადიციების შენარჩუნება.

დასავლურ სამყაროში კითხვაზე, თუ რატომ უნდა იარსებონ განცალკევებულმა სათემო კულტურებმა, სამი პასუხი არსებობს: 1. მათ უფლება ეძლევათ იარსებონ რწმენით, რომ აქვთ შესაძლებლობა საკუთარი ღირებულებები გააჩნდეთ. ეს გულისხმობს ნახსენებ ორმხრივ ტოლერანტობას. 2. ამგვარი კულტურების არსებობა იძლევა საშუალებას ინდივიდებმა შეინარჩუნონ საკუთარი მორალური თუ ემოციური სიმყუდროვე, რომელიც აუცილებელია მათი ფსიქოლოგიური მდგრადობისთვის. ემილ დიურკჰაიმი თავის კლასიკურ ნაშრომში „შრომის დანაწილება“ ამტკიცებდა, რომ ამგვარი სტაბილურობის არსებობა შესაძლებელია, მხოლოდ ორგანული სოლიდარობის შემთხვევაში, თუ კი სახელმწიფოს და ინდივიდუალურ ოჯახს შორის რაიმე შუალედი იარსებებს. ეს კი მისი არსით პროფესიული გილდიების არსებობით იყო შესაძლებელი. ჩვენს შემთხვევაში, მოცემულმა გილდიებმა ეთნიკური უმცირესობების სახითაც შესაძლებელი იარსებონ თანამედროვე ეპოქაში. 3. მიზეზი თუ რატომ უნდა იარსებონ ამგვარმა ჯგუფებმა, ისაა, რომ კოლექტიური პოლიტიკური მოქმედების განხორციელებისას დაიცვან საკუთარი თემის წევრები.¹

ეთნიკური ურთიერთობების პერსპექტივები საქართველოში

შეიძლება ითქვას, რომ საქართველოში პოსტ-კომუნისტურმა სახელმწიფოებრივმა მშენებლობამ ვერ უზრუნველყო სახელმწიფოს ორი უმთავრესი ფუნქციის ფორმირება: ტერიტორიული სუვერენიტეტის და უსაფრთხოების უზრუნველყოფა და საზოგადოებრივი ხელშეკრულების განხორციელება.

¹ John Rex and Gurhpal Sigh.. ibid, pp. 6-7.

ამიტომ, არცაა გასაკვირი, რომ მან ჯეროვნად ვერ უზრუნველყო ფრაგ-
მენტული სოციალური სივრცის კონსოლიდირება და ინტეგრაცია და მისი
ქმედით სამოქალაქო სივრცედ გარდაქმნა. არაქართული ეთნიკური ჯგუფები
(გარკვეული ცვლილებებისდა მიუხედავად), უმეტეს შემთხვევებში გარიყულნი
არიან საჯარო-პოლიტიკურ სივრცისგან და ფაქტობრივი იზოლაციონიზმის
და ეთნიკური იერარქიის სტრატეგიით განაგრძობენ არსებობას. ვითარება
საკმაოდ არასასარბიელოა. ისინი არსებობენ დომინანტი ქართული ეთნი-
კური ჯგუფის გვერდიგვერდ, ისე რომ მასთან თანამშრომლობის იმპულსები
ძლიერ უმნიშვნელოა. ფაქტობრივად, დომინანტი და უმცირესობაში მყოფი
ჯგუფები ერთ სოციალურ სივრცეში ორ, ერთმანეთისგან გაუცხოებულ,
ჩაკეტილ, პარალელურ საზოგადოებებს ქმნიან, რომელთა შორისაც სო-
ციალური მობილობის და კომუნიკაციის დონე დაბალი ინტენსივობისაა; და
თუ კი ამგვარი მობილობის საჭიროება ჩნდება, იგი უფრო ვერტიკალური,
იერარქიული ხასიათისა, ვიდრე ღია და პორიზონტალური. ეთნიკური უმ-
ცირესობები ძალიან სუსტად არიან აღჭურვილნი საჯარო-პოლიტიკური
სივრცეში ინტეგრაციის ინსტრუმენტებით, (იგულისხმება სახელწიფო ენის
ძალიან სუსტად ცოდნა, სუსტი ინფორმაციული უზრუნველყოფა, საჯარო-
პოლიტიკურ სივრცეში სუსტი წარმომადგენლობითობა, საერთო ეკონომიკურ
ბაზარზე სუსტად ჩართულობა და ქვეყნის საერთო დოვლათის წარმოებაში
მათი მოკრძალებული წილი, პოლიტიკურ პარტიებს და სამოქალაქო გაერ-
თიანებებში მათი უმნიშვნელო მონაწილეობა და ა.შ.) რომელთა ფლობამაც,
პერსპექტივაში, უნდა მოახერხოს მათი მოცემულ სივრცეში ჩართულობის
ინტერესის წახალისება და სახელმწიფოებრივი ლოიალობის გაძლიერება,
რამაც მათგან საბოლოო ჯამში საქართველოს აქტიური მოქალაქეები უნდა
ჩამოაყალიბოს. ამას ემატება ის ფაქტიც, რომ კომპაქტურად დასახლე-
ბულ ეთნიკურ ჯგუფთა განსახლების არეალი ძირითადად სასოფლო ტიპის
დასახლებებია და ძლიერ სუსტი ურბანიზაციით ხასიათდება (ურბანული
ცენტრი კი თავისი არსით მობილობის ინტენსიფიკაციას და ქმედით სო-
ციალურ გაცვლას უზრუნველყოფს). ის ეთნიკური ჯგუფები, რომელნიც
შედარებით მსხვილ ურბანულ ცენტრებში არიან განსახლებულნი, ოღონდ
დისპერსიულად (მაგ. თბილისში, ქუთაისში ან ბათუმში) ქართულ სახელმ-

წიფოსთან ადაპტაციის უფრო მაღალი ხარისხით გამოირჩევიან¹. სასოფლო თემები კი, სადაც კომპაქტურად მოსახლეობენ ეთნიკური უმცირესობები, ქვეყნის სუსტი ინსტიტუციონალიზაციის და დაბალი ეკონომიკური განვითარების წყალობით, თითქმის მთლიანად მოწვეტილნი არიან ქვეყნის განვითარების ძირითად ღერძს. ეს თავის მხრივ აისახება ეთნიკურ უმცირესობათა ყოფას და განწყობებზე. მით უმეტეს, რომ ისინი სასაზღვრო რეგიონებში მოსახლეობენ და პირდაპირი სახელმწიფო საზღვარი ჰყოფს საკუთარ ეთნიკურ სამშობლოსგან და მოცემული ეთნიკურ სამშობლოსთან მათი ლოიალობა და კომუნიკაცია უფრო ინტენსიურია მათ პოლიტიკურ სამშობლოსთან შედარებით. პოლიტიკური სამშობლო, სამწუხაროდ ვერ ახერხებს მათში ეთნიკურ იდენტობასთან ერთად ძლიერი, სამოქალაქო იდენტობის ფორმირებას.

საბჭოთა კავშირის დროს ჩამოყალიბებულმა ეთნო ერთიერთობების ტრადიციამ დღემდე წარუშლელი კვალი დატოვა საქართველოს მოქალაქეთა აბსოლუტური უმრავლესობის განწყობებზე. პოსტ-კომუნისტურ საქართველოს კი, რომელიც ჯერ კიდევ მძლავრად საზრდოობს საბჭოთა მემკვიდრეობით, ჯერ კიდევ ბევრი აქვს გასაკეთებელი მოცემული გადმონაშთის აღმოსაფხვრელად. ეთნიკურ ჯგუფთა ურთიერთობების სტრუქტურაში, როგორც წესი, ჯერ კიდევ დომინანტი ადგილი უჭირავს ურთიერთობათა იერარქიულ ხასიათს, რომელიც უპირველესად არა ეთნიკურ ჯგუფთა ღია ტიპის ურთიერთობებს გულისხმობს, არამედ ეთნო-ელიტათა ფორმირებას და ამგვარ ელიტათა საფუძველზე არსებულ პატრონ-კლიენტურულ კომუნიკაციის სისტემას ეფუძნება. ამ მხრივ, როგორც ქართული, ისე არაქართული ეთნიკური ჯგუფები ერთ სისტემაში არიან მოქცეულნი. რა თქმა უნდა, არსებობს პორიზონტალურ ურთიერთობათა გარკვეული დონეც, მაგრამ წამყვანი ადგილი საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში მაინც ეთნიკურ ურთიერ-

¹ სხვათა შორის იგივე უნდა ითქვას დომინანტ ქართულ ეთნიკურ ჯგუფზეც. როგორც წესი, ურბანული ცენტრების ქართველები სამოქალაქო აქტივობის და მონაწილეობის თვალსაზრისით უფრო მობილურნი არიან, ვიდრე სასოფლო ტიპის დასახლებაში მცხოვრებნი. მოცემული სამოქალაქო პასიურობას კი საქართველოს მოსახლეობის ძალიან დიდი ნაწილი ყავს მოცული. მათი აქტივობა უფრო ფრაგმენტული ხასიათისაა და ძირითადად დიდი პოლიტიკურ მანიფესტაციებში მონაწილეობით გამოიხატება.

თობათა ვერტიკალურ მხარეს ენიჭება, რომელიც თავის მხრივ იერარქიული ხასიათისაა; და რაც ყველაზე საინტერესოა (და თავის მხრივ საფრთხის შემცველიც), ამგვარ იერარქიულ ურთიერთობათა სტილი და სტრატეგია ორივე მხრიდან ლეგიტიმურად აღიქმება, როგორც კარგად ნაცადი და ისტორიულად გამობრძმედილი გამოცდილება. შესაბამისად, მოცემული ეთნიკური ურთიერთობები მობილიზაციურ ხასიათს ინარჩუნებს და უმეტესად სოციალურ სივრცეში ძალაუფლების მოპოვების და რესურსებზე კონტროლის დაწესების სახეს იღებს და სცილდება უბრალოდ ეთნო-კულტურულ მრავალგვარობის ხასიათს. სწორედ სახელმწიფოს ეთნიკურ ურთიერთობათა ნორმალიზების მცდელობის მოცემულ სტრატეგიაში უნდა ვეძიოთ სუსტი სამოქალაქო ინტეგრაციის საფუძველი. თავის მხრივ, ეთნიკურ უმცირესობათა მხრიდან ეთნო-ფედერალიზმის მოთხოვნებიც, იდეურად იგივე საფუძველზეა წარმოშობილი. ეთნო-ელიტების (თუმცა ისინი ოფიციალურად ინსტიტუციონალიზირებულნი არ არიან) მიერ ეთნო-ფედერალიზმის და ეთნიკური ავტონომიების მოთხოვნა მათ მიერ ხშირად ეთნიკურ უმცირესობათა უფლებების ჯეროვანი დაცვის საუკეთესო სტრატეგიადაა მიჩნეული. არა და რეალობაში, ეთნიკურ უფლებების დაცვაზე მეტად, შესაძლებელია ეთნო-ელიტების მხრიდან რესურსების მეტი გაკონტროლების არაფორმალურ მოთხოვნასთან გვექონდეს საქმე. ასეა თუ ისე, საბჭოთა ეთნოსტრუქტურებმა წარუშლელი კვალი დატოვეს დღევანდელ ქართულ რეალობაზე (არა მხოლოდ ქართულ, ეს მთელ ყოფილ საბჭოთა ქვეყნებს ეხება) და აქედან გამომდინარე, მთავარ გამოწვევად სწორედ რომ საბჭოთა ტრადიციების საბოლოო დემონტაჟი და მიდგომების ახლებური გაზრება უნდა მივიჩნიოთ.

ეთნო-კონფესიური გაუცხოება და შესაბამისად ეთნიკური პოლიტიკის მთავარი გამოწვევები რამდენიმე დონეზე არსებობს და არ მოიცავს მხოლოდ ერთ-რომელიმე სფეროს;

ა) ეს არის სოციალური კარჩაკეტილობა და მეტად დაბალი მობილობა. ზოგადი, ფაქტობრივი სოციალური გახლეჩილობა ვერ აყალიბებს სოციალური მდგრადობის და შეკავშირებულობის ქსელს; ეთნიკური ჯგუფები პრაქტიკულად პარალელურ საზოგადოებებად ცხოვრობენ და არ ქმნიან

ერთ მთლიან სოციუმს. დაბალი ურბანიზაციის და მოდერნიზაციის დონე არ წარმოშობს მძლავრ სოციალური გადაადგილებებისა და მობილობის საჭიროებებს. ხოლო არსებული სოციალური კომუნიკაციის სიხშირე უპირატესად ჯგუფობრივ დონეზე მიმდინარეობს და ინდივიდუალურ პრიორიტეტებს ნაკლები გასაქანი აქვს; სოციალური კაპიტალის ხარისხი ძლიერ სუსტია;

ბ) კულტურული და საინფორმაციო გაუცხოება. კარჩაკეტილი კულტურული განვითარებები, ეთნიკურ ჯგუფთა მხრიდან ერთიერთ კულტურული მოღწევების მიმართ დაუინტერესებლობას და არაინფორმირებულობას აყალიბებს. პრაქტიკულად, ერთ კულტურულ სივრცეში ერთმანეთისგან კულტურულად გაუცხოებული რამდენიმე ქვეკულტურა არსებობს; რომელიც ერთ დიდ კულტურულად სოლიდარულ თემს არ წარმოქმნიან.

გ) ეკონომიკური გაუცხოება და ფაქტობრივად ნატურალური მეურნეობის პრიმატი თანამედროვე საბაზრო ეკონომიკურ ურთიერთობებთან შედარებით, ვერ აძლევს ბიძგს ეკონომიკური კაპიტალის დეეთნიზაციას და ფართე ეკონომიკურ კონკურენციას და თანამშრომლობას. ეკონომიკური თანამშრომლობა და კაპიტალის წარმოქმნა ჯერ კიდევ ეთნიკურ მიჯაჭვულობებს ეფუძნება;

დ) სამოქალაქო გაუცხოება. სუსტი სამოქალაქო ინსტიტუციონალური ქსელი არ იწვევს არასახელმწიფო დონეზე ეთნიკურ ჯგუფთა თანამშრომლობას და კერძო ინტერესთა ჯეროვან არტიკულაციას. შესაბამისად მეტად სუსტია სამოქალაქო საზოგადოების სივრცე, რომელიც სახელმწიფო დირექტივების გარეშე სტიმულს მისცემდა ეთნიკურ ჯგუფთა დაახლოების და არასახელმწიფო საჯარო სივრცის წარმოქმნას. სამოქალაქო საზოგადოებების ინსტიტუტები უკიდურესად სუსტია, და დაბალი ლეგიტიმურობით სარგებლობს. მაღალი ლეგიტიმურობით და ნდობით უპირატესად მხოლოდ რელიგიური ტიპის ორანიზაციები სარგებლობენ და პროფესიულ, კერძო ინტერესებზე წარმოქმნილი ინსტიტუციები უკიდურესად სუსტია და თითქმის არ არსებობს;

ე) პოლიტიკურ და ინსტიტუციურ დონეზე გაუცხოება. მეტად სუსტი და არც თუ ქმედითი დემოკრატიული პოლიტიკური ინსტიტუტები ვერ ახერხებენ ეთნიკურ ჯგუფთა ერთ მძლავრ პოლიტიკურ საზოგადოებად გარდაქმნას. დემოკრატიული პოლიტიკური ინსტიტუტების არც თუ მდგრადი განვითარების ტენდენციები, ვერ აყალიბებს მძლავრი პოლიტიკური მონაწილეობის და პოლიტიკური ჩართულობის საერთო სივრცეს. ეთნიკური ჯგუფები, ფაქტობრივად საჯარო-პოლიტიკურ დონეზე მოქმედებენ არაა როგორც თავისუფალი და პასუხისმგებლობით გამსჭვალული მოქალაქეები, არამედ როგორც პრიმორდალური ტიპის ჯგუფის წევრები, რომელთა პოლიტიკური სიმპათიების და პრიორიტეტების ჩამოყალიბებაზე გადამწყვეტ როლს წარსული ეთნო-ისტორიული მემკვიდრეობა და ეთნიკური ჯგუფის შიგნით არსებული სოციალური იერარქიები ახდენენ. თუმცა კი, საქართველოში მაცხოვრებელ ყველა ეთნიკურ ჯგუფს, საქართველო საკუთარ სამშობლოდ მიაჩნია. ეთნიკური უმცირესობებისთვის საქართველო უპირატესად პოლიტიკური სამშობლოა, ხოლო ეთნიკური ქართველებისთვის კი - უმთავრესად ეთნიკური სამშობლო და მისი კავშირი პოლიტიკურ სივრცესთან ძლიერ სუსტია. ეთნიკური ქართველები უპირატესად მათი ეთნიკური წარმომავლობის გამო მიიჩნევენ თავს „ქართველებად“, ეთნონაციონალური განწყობები ეთნიკურ უმცირესობებზე მეტად თუ არა, დომინანტ ეთნიკურ ქართველებში საკმაოდ ძლიერია. ამას გამოკითხულ რესპონდენტთა უდიდესი ნაწილი ადასტურებდა ზეპირი ინტერვიუების დროსაც. ამავე დროს, უმეტეს შემთხვევებში მათთვის „ქართული იდენტობის“ დასადგენად, მართლმადიდებელი რელიგია უფრო მეტ როლს თამაშობდა, ვიდრე სახელმწიფო და პოლიტიკური ინსტიტუტები (თუმცა მუსლიმი ქართველების შემთხვევაში საქმე გასაგები მიზეხის გამო ცოტა სხვაგვარადაა). როგორც ჩანს, ეთნიკურად მართლმადიდებელ ქართველებში, სახელმწიფო როგორც პოლიტიკური ინსტიტუტი და საერთო თანაცხოვრების ფორმა ჯერ კიდევ სუსტად ლეგიტიმურია და ნდობა მის მიმართ არც თუ ისე დიდია. პარადოქსია, მაგრამ გამოკითხულ ეთნიკურ უმცირესობათა წარმომადგენლები გაცილებით უფრო მისაღებად მიიჩნევენ ქრისტიანული სიმბოლოებით დატვირთულ სახელმწიფო სიმბოლოებს (რომელიც არსობრივად ქართულ ეთნოისტორიასთან ძლიერ არის დაკავშირებული), ვიდრე

ეთნიკური ქართველები. აქედან შეგვიძლია დავასკვნათ, რომ პრობლემა არა მხოლოდ ეთნიკურ უმცირესობათა სახელმწიფოსადმი დამოკიდებულებამია, არამედ იგი საკმაოდ პრობლემატურია ეთნიკურ ქართველებშიც. შეგვიძლია ვთქვათ, რომ სახელმწიფოს და პოლიტიკური ინსტიტუტებისგან, როგორც ეთნიკური უმცირესობები, ისე ეთნიკური ქართველებიც თითქმის ერთნაირად გაუცხოებულნი არიან. ამიტომაც, ალბათ წარმატებული სამოქალაქო ინტეგრაციის და ეთნო-ურთიერთობების ნორმალიზაციის საფუძველთა საფუძველი, უპირველესად სახელმწიფოს ლეგიტიმურობის ზრდას და პოლიტიკური ინსტიტუტების ეფექტიანობაზეა დამოკიდებული. თუ კი პოლიტიკური ინსტიტუტები ვერ მოახერხებენ მეტ-ნაკლებად სამართლიანი და მდგრადი პოლიტიკური გარემოს შექმნას, გრძელვადიან პერსპექტივებში, ნებისმიერი მცდელობა რაიმე ეთნო-ურთიერთობების ნორმალიზებისა წარუმატებელი იქნება.

ჯერ კიდევ მძლავრია, ეთნიკურ უმცირესობათა ე. წ. „სახელისუფლებო რესურსად“ გამოყენების მახინჯ ტრადიცია, რომელიც საფუძველშივე კლაჟს ყოველგვარ სამოქალაქო დაახლოებას და თავისუფალ წარმომადგენლობითობას. ამასთანავე, მოცემული სისტემა ეფუძნება ძლიერ პატრონ-კლიენტელიზმს და ეთნიკურ ურთიერთობებს მხოლოდ ვერტიკალურ სივრცეზე ტოვებს. არა და ნებისმიერი ჯგუფური დაახლოების წინაპირობა სოციალური კომუნიკაციის ძლიერი პორიზონტალური ვექტორებია, რომელიც მაინც წარმოშობს გარკვეულ ელიტურ დაჯგუფებებს, მაგრამ მოცემული ელიტები გაცილებით გახსნილი ხასიათისაა და უმეტესად ღია არიან რეკრუტის და მონაწილეობისადმი. დემოკრატიულ სისტემაში, ეთნიკური სახის პატრონ-კლიენტელიზმი ხშირად უფრო მეტი საფრთხის შემცველია ეთნო-კულტურულად მრავალწევრიან სოციალურ სივრცეში, ვიდრე პატრონ-კლიენტელიზმი, რომელიც კულტურულად ერთგვაროვან საზოგადოებებში ყალიბდება.

უილ კიმლიჩკას მიერ ზემოთ აღწერილი პროცესებიდან, საქართველო აშკარად აღმოსავლეთ-ცენტრალური ევროპის განწყობებს მიეკუთვნება. კიმლიჩკას მიერ აღწერილი ეთნიკური უმცირესობების „უსაფრთხოებისა“ საკითხი მართლაც, რომ გადამწყვეტ როლს თამაშობს, ქართული სახელმწიფოს ეთნიკური პოლიტიკის დღის წესრიგის ფორმირებაში. მოცემული

„უსაფრთხოებისზაციის“ საკითხი კი განსაკუთრებით ძლიერდება მაშინ, თუკი ეთნიკური უმცირესობების მხრიდან ეთნიკური სახის ავტონომიის მოთხოვნა ჩნდება. შეიძლება ითქვას, რომ ეთნიკური ავტონომიისზაციის საკითხი საქართველოს რეალობაში ერთგვარად ტაბუდადებულ საკითხსაც კი წარმოადგენს. მოცემულ ტაბუს, ამჟამად განაპირობებს აფხაზეთის და ყოფილი სამხრეთი ოსეთის ოლქის გამოცდილებაც. მოცემულ ორ შემთხვევაში, ერთ-ერთი მთავარი „დამნაშავე“ სწორედ ეთნიკური ავტონომიებისგან გაჩენილი პრობლემები იყო. ამიტომაც, ქართული სახელმწიფო ცდილობს შექცევის-სდაგვარად თავი აარიდოს ქვეყნის ეთნო-ფედერალიზმის მსგავს სისტემაზე მოწყობის პერსპექტივებს და აქცენტი უფრო ზოგადად ეთნიკურ დაახლოებას და ჩართულობის სხვა სტრატეგიებზე გადაიტანოს.

ამიტომაც, ბუნებრივია, ჩნდება კითხვა, თუ სამოქალაქო ინტეგრაციის რომელ მოდელს უფრო უნდა ეფუძნებოდეს გრძელვადიან პერსპექტივებში საქართველო, რომელმაც სამომავლოდ ქვეყნის მდგრადი და მშვიდობიანი განვითარება უნდა მოიტანოს.

თუ კი საქართველო აირჩევს ტრადიციული ლიბერალური ასიმილაციის ეტატიტურ სტრატეგიას და შეეცდება, როგორც პოლიტიკურად, ისე კულტურულად მძლავრად ჰომოგენური საზოგადოების ჩამოყალიბებას, ამას იგი წარმატებით ვერ მოახერხებს. პირველი, იმიტომ, რომ საქართველო ინსტიტუციურად საკმაოდ სუსტია იმისთვის, რომ განახორციელოს მოცემული პოლიტიკური პროექტი, მას საამისოდ შესაბამისი რესურსები არ გააჩნია. მკაცრი კულტურული გაერთვაროვნების სტრატეგიას მხოლოდ ის ქვეყნები ასორციელებდნენ, რომელნიც პოლიტიკურად ძლიერ ცენტრალიზებულნი იყვნენ და ინსტიტუციურადაც მათ მდგრად განვითარებას საფრთხე არ ემუქრებოდა. ამავე დროს, მოცემული ქვეყნები მძლავრი იმპერიული მემკვიდრეობის მატარებელნი იყვნენ და მათ წინაშე უფრო სხვა რეალობები იდგა, ვიდრე ეს საქართველოშია. ამგვარი პოლიტიკური პროექტის ნათელი დადასტურება საფრანგეთია, რომელის შედარებაც საქართველოს რეალობებთან ამჟამად შეუსაბამოა. ამავე დროს, საქართველოში კომპაქტურად დასახლებული ეთნიკური უმცირესობები, რომელნიც ამჟამად განწყობილნი არიან საკუთარი კულტურული იდენტობის შენარჩუნებისადმი, ნაკლებად სავარაუდოა, რომ კეთლგანწყობით შესვდნენ საკუთარი კულტურული იდენ-

ტობის დაკარგვის პერსპექტივებს. კვლევა გვაჩვენებს, რომ არც ეთნიკური ქართველები იქნებიან მთლად სიმპათიის განწყობილნი ეთნიკური უმცირესობების სრულ „ქართველიზაციაზე“. შესაძლოა მომავალში, მშვიდობიანი თანაარსებობის პერსპექტივებში, მოხდეს კიდევ ეთნიკური უმცირესობების კულტურულად გათქეფვა ეთნიკურ ქართველებთან (როგორც ეს სწორად მომხდარა კიდევ დისპერსიულად განსახლებული ეთნიკური უმცირესობების შემთხვევაში), მაგრამ მოცემულ ეტაპზე მეტად ასიმილაციისკენ სწრაფვა აშკარად ნაკლებად ლეგიტიმური იქნება მოსახლეობის უდიდესი ნაწილის წარმოდგენებში და იგი პრაქტიკულად ვერ განხორციელდება. ამგვარად, ჩვენი აზრით ეტაპისტური, თუნდაც ლიბერალური ასიმილაცია გამოუსადეგარი პოლიტიკური პროექტია ქართული სახელმწიფოსთვის.

დიფერენციაციის პოლიტიკური პროექტის არჩევანის შემთხვევაში, გამოდის რომ ეთნიკურ ურთიერთობებს (სამართლებრივად გასხვავებული ვითარების მიუხედავად) დისკრიმინაციული სახე ექნება და კიდევ უფრო დაძაბავს ვითარებას. ეთნიკური გარიყულობა, ერთხელ და სამუდამოდ დაამუხრუჭებს ნორმალური სოციალური ინტერაქციის და პოლიტიკური საზოგადოების ფორმირების მცდელობებს. დიდი ალბათობით შესაძლებელია ვიფიქროთ, რომ დიფერენციაცია კიდევ ერთხელ გაახვევს საქართველოს კონფლიქტებში, საიდანაც მას თავის დაღწევა ნამდვილად გაუჭირდება. ამავე დროს, ასიმილაციის მსგავსად, საქართველოს რესურსები არ ეყოფა დიფერენციაციის განსახორციელებლად და იგი აუცილებლად დამარცხდება. ამასთანავე, დიფერენციაციის პოლიტიკა 21-ე საუკუნის ანაქრონიზმადაც შესაძლოა მივიჩნიოთ და განსაკუთრებით კი იმგვარ საზოგადოებებში, რომელნიც ძლიერი ეთნო-კულტურული ფრაგმენტაციით გამოირჩევიან და კონფლიქტისადმი მიდრეკილების მძლავრ ტენდენციებს ამჟღავნებენ. დიფერენციაციის, გარიყულობის პოლიტიკური სტრატეგიის განხორციელება, საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს სამუდამოდ ისტორიულ ექსპონატად გადააქცევს. ამგვარი მაგალითები კი მსოფლიო ისტორიამ საკმაოდ მრავლად იცის.

რჩება მესამე არჩევანი, ე. წ. „ინტეგრაციის“ პოლიტიკური პროექტი, რომელიც, როგორც კონცეფცია, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, დიდ ბრიტანეთში წარმოიშვა გასული საუკუნის 60-იან წლებში. „ინტეგრაცია“ არის

ერთგვარი შუალედური გამოსავალი განხილულ ორ ვარიანტს შორის და თანამედროვეობის განვითარებასაც ჯეროვნად ეხმარება. მოცემული მოდელის რეალიზაციის შემთხვევაში, სახელმწიფო ეწევა საჯარო-პოლიტიკური სივრცის სტანდარტიზაციის პოლიტიკას და მასში ჩართულობა ყოველი მისი მოქალაქის მოვალეობაა. საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეზე ინტეგრაცია არ ცნობს რაიმე ჯგუფობრივ განკერძოებას და პოლიტიკური თანასწორობის პრინციპის მოშველიებით ინდივიდი სახელმწიფოს წინაშე მხოლოდ „პოლიტიკური ცხოველი“ (არისტოტელეს კლასიკურ განსაზღვრებას თუ მოვიშველიებთ), რაც თანამედროვე პოლიტიკის ენაზე, აქტიურ მოქალაქეს გულისხმობს. მაგრამ, ამავე დროს, ინტეგრაციის მოდელის განხორციელებისას, ინდივიდს ეძლევა საშუალება კერძო დონეზე, არჩევანის შემთხვევაში, შეინარჩუნოს საკუთარი კულტურული იდენტობა. სახელმწიფო აუცილებელ მასობრივ კულტურულ გაერთვაროვნებას არ მიეღობის. ინდივიდი ინარჩუნებს კულტურული ავტონომიის უფლებას, რაც არ არის აუცილებელი ტერიტორიული პრინციპის მიხედვით განისაზღვოს და რაიმე ტერიტორიულ წარმონაქმნს მოიცავდეს. თუმცა, დიდი ბრიტანეთი, სადაც ინტეგრაციის კონცეფცია იშვიათად, ტერიტორიულად მეტ-ნაკლებად უზრუნველყოფს კულტურული ავტონომიების არსებობას, მაგრამ მან ეს გაცილებით მოგვიანებით აღიარა. თუმცა კი, როგორც ირლანდიელები, ისე შოტლანდიელები და უელსელები კულტურულად (ლინგვისტურ დონეზე მაინც) დიდი ხნის ანგლიზებულნი იყვნენ. ესპანეთი და ბელგია არიან მეორე მაგალითი იმისა, თუ როგორ შეიძლება ეთნო-კულტურულად დანაწევრებულ საზოგადოებებში აღიარებული იქნას ეთნო-კულტურულ საზღვრებს მორგებული ავტონომია, ისე რომ პოლიტიკურ-საჯარო დონეზე მეტ-ნაკლებად იარსებოს საერთო პოლიტიკურმა, ეროვნულმა იდენტობამ, ხოლო კერძო დონეზე ეთნიკურ ჯგუფებს მიეცეთ საკუთარი კულტურული იდენტობის და განვითარების საშუალება.

უკანასკნელ ხანებში, საქართველოში მულტიკულტურალიზმი, როგორც იდეა, ხდება გარკვეული დისკურსის საგანი, თუმცა ვერ ვიტყვით, რომ ისეთივე პოპულარულია, როგორც ეს დასავლურ სამყაროში.¹ სწორია იმის

¹ დასავლეთში იგი მასობრივი ემოგრაციით წარმოშობილმა პრობლემებმა განაპირობა. საქართველოში ჯერ-ჯერობით საამისო პირობები არ არსებობს.

ფაქტებიც, რომ მულტიკულტურალიზმის ცნება არც თუ ადეკვატურად გამოიყენება და ხშირად შორს დგას მისი ჭეშმარიტი არსისგან. მაგრამ, მიერთებულია რა საქართველო ევროპის უმცირესობათა უფლებების დაცვის ჩარჩო კონვენციას და კიდევ სხვა საერთაშორისო საკანონმდებლო რეგულაციებს, შესაძლოა მის წინაშე წამოიჭრას კიდევ, მულტიკულტურული პოლიტიკის გატარების მოთხოვნა და ეს განსაკუთრებით თუ კი საქართველოს საბოლოოდ მიუერთდება უმცირესობების ენების დაცვის ევროპულ ქარტიას.

მულტიკულტურალიზმის ოფიციალურ პოლიტიკად გამოცხადება, ნიშნავს, რომ სახელმწიფომ ოფიციალურ დონეზე უნდა აღიაროს ქვეყნის კულტურული მრავალწევრიანობა და შესაბამისად იზრუნოს კიდევ მის დაცვაზე (როგორც ეს მაგ. კანადას და ავსტრალიაში ხდება). შესაბამისად, სახელმწიფო ცენტრალური ბიუჯეტიდან გამოყოფს სპეციალურ სახსრებს საიმიოდ და ქმნის სპეციალურ პოლიტიკურ ინსტიტუტებს, რომ მოხდეს კულტურული მრავალწევრიანობის წახალისება. საჯარო სამსახურებს და დაწესებულებებში, სკოლებში უნივერსიტეტებში და ა. შ. ხდება კვოტების დადგენა და წარმომადგენლობითობაც, მხოლოდ გარკვეული ჩარჩოების საშუალებით და კვოტირებითაა შესაძლებელი. თუმცა, მულტიკულტურალისტული პოლიტიკის გარკვეული სტრატეგია შესაძლოა განახორციელოს სახელმწიფომ, მაგრამ ამავე დროს იგი არ აქციოს ოფიციალურ პოლიტიკად. დღევანდელ ევროპულ სახელმწიფოთა უმეტესობა ამ უკანასკნელ ვარიანტს უფრო ამჯობინებს.

ფექტობთ, რომ საქართველოსთვის ყველაზე ოპტიმალური ეთნიკური დაახლოების სტრატეგიათა შორის ეწ. „ინტეგრაციის“ სტრატეგიაა, რომელიც ამავე დროს არ უნდა გამოიხატებოდეს ეთნო-კულტურული ტერიტორიული საზღვრების მიხედვით (აქ არ იგულისხმება, რა თქმა უნდა, აფხაზეთის და ყოფილი სამხრეთი ოსეთის ავტონომიური ოლქი, რომელიც განხილვის სხვა, სრულიად ცალკე თემაა). თუ კი საქართველო მოახდენს ეთნო-კულტურული ტერიტორიული ავტონომიების აღიარებას, იგი საფარაუდოდ მიიღებს შემდეგს:

1. მოხდება ეთნიკურობის ოფიციალური ინსტიტუციონალიზაცია, რაც თავის მხრივ ხელს შეუწყობს ეთნიკურ ჯგუფების კიდევ უფრო მეტ გაუცხოებას და საქართველოს მოქალაქის ნაცვლად, ფორმალიზებულად გააძლიერებს ზემოთ აღწერილ ორ პარალელურ საზოგადოებას, რომელთა შორის ინტერაქცია და კომუნიკაცია უმეტესად ჯგუფობრივ დონეზე განხორციელდება და ნაკლებ ადგილს დაუთმობს ინდივიდუალურ ურთიერთობებს. პერსპექტივაში (თუ კი გავითვალისწინებთ საგარეო პოლიტიკურ ფაქტორებსაც) შესაძლებელია ეთნო-კულტურული ჯგუფები უფრო მეტად ჩაკეტილნი გახდნენ და ყოველგვარ ეთნიკურ ურთიერთობას მხოლოდ სოციალურ სივრცეში რესურსების დაუფლების სახე მიეცეს, რაც თავის მხრივ გაცილებით დაძაბულ გარემოს ჩამოაყალიბებს;

2. კვლავინდებურად, სავარაუდოდ, აღორძინდება საბჭოთა ე. წ. „ტიტულარული ერის“ პოლიტიკა, რამაც შესაძლოა კონკრეტულ ავტონომიებში მაცხოვრებელი უმცირესობაში მყოფი სხვა ეთნიკური ჯგუფები მეორეს-არისხოვან მდგომარეობაში ჩააყენოს, ანუ ფაქტობრივად ეთნიკური დისკრიმინაცია დააკანონოს;

3. უფრო მეტად მოახდინოს ეთნო-ელიტების კონსოლიდირება, რომელთაც შესაძლოა სამომავლოდ (თუკი საქართველოს, როგორც სახელმწიფოს არც თუ სახარბიელო მდგომარეობას გავითვალისწინებთ) სექესიის სურვილები გაუზნდეთ და მომავალი დეზინტეგრაციის საფთხე შექმნას;

4. ეთნო-ელიტებმა შესაძლოა წარმოშვან ჩაკეტილი სივრცე, რომელიც მათ მიერ კონკრეტულ ეთნო-კულტურულ ავტონომიაში რესურსებზე ერთპიროვნულ კონტროლს დააწესებს, რაც სოციალური სიკეთების არასამართლიან გადანაწილებას უზრუნველყოფს;

5. შესაძლოა მოხდეს წარმომადგენლობითობის კვოტირების სისტემის გაჩენა, რაც ერთის მხრივ შეიძლება უზრუნველყოფდეს უმცირესობათა ჩართულობას საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში, მაგრამ ამავე დროს პოტენციური ე. წ. „ეთნო მეწარმეების“ გაჩენის შედეგად, ეთნიკური უმცირესობის რიგითი წევრის თავისუფალი არჩევანი შეზღუდოს და იგი წინდაწინვე იქნას განწირული ეთნიკური იდენტობისთვის და მიწერილ იქნას კონკრეტულ ეთნიკურ ჯგუფს, მისი სურვილისდა მიუხედავად. ამისი პრაქტიკა არსებობს ყველა იმ ქვეყანაში, სადაც კი კვოტირების სისტემაა. კვოტირება გარკვეულ-

წილად უზრუნველყოფს წარმომადგენლობითობას, მაგრამ წინააღმდეგობაში მოდის თავისუფალი არჩევანის და ინდივიდუალიზმის იდეებთან.

6. და რაც მთავარია, მან შესაძლებელია გამოიწვიოს ეთნიკურ ქართველებში (რომელთა წარმოსახვაშიც ეთნიკური ავტონომიის იდეა უკიდურესად დისკრედიტირებულია აფხაზეთის და ყოფილი სამხრეთი ოსეთის ავტონომიურ ოლქის გამო) ეთნიკურ უმცირეობათა წინააღმდეგ განწყობების გაჩენა და გაძლიერება, რომელმაც პერსპექტივაში შესაძლოა მრავალი გაუთვალისწინებელი შედეგი მოიტანოს.

ესპანეთს და ბელგიაში ეთნო-კულტურულმა ავტონომიებმა გარკვეული შედეგები გამოიღეს და შეძლეს მოცემული ქვეყნების კრიზისიდან გამოყვანა, მაგრამ არსებულ ქვეყნებში ეთნიკური ურთიერთობები ეფუძნებოდა ერის ძლიერ სამოქალაქო დისკურსს, სამოქალაქო საზოგადოებას და ძლიერ დემოკრატიულ პოლიტიკურ ინსტიტუტებს. ამის მიუხედავად, მოცემული ორი ქვეყნის წინაშე საბოლოოდ არ მოხსნილა სეცესიის პრობლემა. ამავე დროს, სეცესიურად განწყობილი რეგიონები, ევროკავშირის შექმნის შედეგად უფრო მეტად ხდებიან ინტერნაციონალიზებულნი და სწირად საკუთარი განვითარების პერსპექტივებს „რეგიონთა ევროპის“ იდეასაც უკავშირებენ, რომელშიც სამწუხაროდ საქართველო პრაქტიკულად არ არის ჩართული (მართალია აჭარის ავტონომია და იმერეთის რეგიონი ევროპის რეგიონთა ასამბლეის წევრები არიან, ეს მაინც ვერ უზრუნველყოფს მათ სათანადო ჩართულობას ევროპული პოლიტიკის ქმნადობის პროცესში).

ამიტომაც, უფრო მართებულად გვეჩვენება ინტეგრაციის იმგვარი სტრატეგიის განხორციელება, რომელიც თავისი არსით ექსტერიტორიული ხასიათის იქნება და ამავე დროს, როგორც ეთნიკურ ქართველებში, ისე ეთნიკურ უმცირეობებში უფრო მეტი ლეგიტიმურობით ისარგებლებს, რაც მისი განხორციელების საფუძვლებს გაცილებით გაამყარებს. ექსტერიტორიული ეთნო-კულტურული ავტონომიის პოლიტიკური პროექტი გაცილებით მეტ საყოველთაო თანხმობას მოიპოვებს საქართველოს მთელს მოსახლეობაში, ვიდრე ტერიტორიული ეთნიკური ავტონომიების განხორციელების გეგმა.

სახელმწიფოს მოცემული სტრატეგია შეუძლია განახორციელოს რამდენიმე გზით:

1. უმთავრესი ალბათ ესაა მდგრადი დემოკრატიული გარემოს შექმნა და ინსტიტუციური განვითარება. მდგრად დემოკრატიას ძალუძს მოქალაქეებს შორის წარმოშვას რწმენა და მზაობა საერთო თანაცხოვრებისა, რომელშიც მეტ-ნაკლებად თითოეული ინდივიდის ინტერესები იქნება გათვალისწინებული და მერიტოკრატიის პრინციპი უკეთ იქნება დაცული. განვითარებული ლებერალური-დემოკრატიული ქვეყნების პრაქტიკა გვასწავლის, რომ მხოლოდ დემოკრატიას ძალუძს იქცეს მშვიდობიანი, საყოველთაო თანასწორობას და თანხმობაზე დამყარებული სოციალური და პოლიტიკური სივრცის შექმნის საფუძვლად. სწორედ ამგვარ სამოქალაქო თანხმობაზე დამყარებულ პოლიტიკურ საზოგადოებას უწოდებდნენ გაბრიელ ალმონდი და სიდნეი ვერბა მონაწილეობის თუ აქტიურ სამოქალაქო პოლიტიკურ კულტურას.

2. გაძლიერდეს ადგილობრივი თვითმმართველობა, რაც ხელს შეუწყობს ადგილობრივ დონეებზე პოლიტიკური პროცესების წარმოქმნას და გააძლიერებს მოქალაქეების მხრიდან საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში ჩართულობის ინტერესებს. ამავე დროს, იგი მოახდენს პოლიტიკური ინსტიტუტებისადმი ნდობის გაზრდას და მათი ლეგიტიმურობის გაძლიერებას. ამავე დროს, ძლიერი ადგილობრივი თვითმმართველობა იქნება პერსონალური თუ კულტურული ავტონომიის განხორციელების ინსტიტუციური გარანტი;

3. განათლების სისტემამ უნდა უზრუნველყოს სახელმწიფო ენის ცოდნის დონის ამაღლება ეთნიკურ უმცირესობებში და ამავე დროს ადგილობრივი, ეთნიკური ენების დაცვის უზრუნველყოფა. საამისოდ, მაქსიმალურად უნდა იქნეს ადგილობრივი კადრები წახალისებული და უფრო მეტი ყურადღება მიექცეთ მათ, ვიდრე მხოლოდ დედაქალაქიდან გაგზავნილი პირებს, რომელნიც ხშირად ადგილობრივ პირობებს მეტად ცუდად იცნობენ. განათლების ზოგადი სისტემა უნდა ემსახურებოდეს მოქალაქის აღზრდას და სამოქალაქო იდეების განვითარებას და არა რომელიმე ეთნო-კონფესიური ჯგუფის უპირატესობის დასაბუთებას. ნებისმიერი განვითარებული ლიბერალური-დემოკრატია, სწორედ განათლების სისტემის საშუალებით ახერხებდა და დღემდე ახერხებს ეთნო-კულტურად განსხვავებული ჯგუფების ერთ პოლიტიკურ საზოგადოებად გადაქცევას. ერთიანი ეროვნული

განათლების სისტემა, მხოლოდ კონკრეტული პროფესიული ცოდნის გაცემა არაა, იგი უფრო სახელმწიფოს თავისუფალი და პასუხისმგებლობით გამსჭვალული მოქალაქის აღზრდას ემსახურება;

4. მოხდეს წახალისება ინტერ-ეთნიკური საგანმანათლებლო პროექტების შექმნისა, რომელიც უკეთ წარმოაჩენს ეთნიკურ უმცირესობათა იმ პოზიტიურ როლს, რომელიც მათ შეასრულეს საქართველოს ისტორიულ განვითარებაში და ამავე დროს, დაანახებთ მათ, რომ საქართველო, როგორც სახელმწიფო, თანაბრად ზრუნავს თითოეულ მის მოქალაქეზე, მათი ეთნიკური თუ რელიგიური კუთვნილების მიუხედავად. შესაბამისად კი, ეთნიკური უმცირესობების ისტორიულ-კულტურული განვითარების ვექტორები, მთლიანი ქართული სახელმწიფოებრიობის სიმდიდრედ და განუყოფელ ნაწილად წარმოჩნდება;

5. ეთნიკური უმცირესობებით დასახლებულ რეგიონებში, განსაკუთრებით იმ დარგების პროფესიონალიზაცია უნდა მოხდეს, რომელიც კონკრეტული რეგიონისთვისაა აუცილებელი. პროფესიულ წრეთობას ეთნიკური უმცირესობები უპირველესად საკუთარ სამშობლოში უნდა ეძიებდნენ და არა სხვა ქვეყნებში, როგორც ეს ხშირად ხდება საქართველოს რეალობაში. და თუ კი ამგვარი პროფესიონალიზაცია დაემყარება რეგიონების ადგილობრივი მოთხოვნილებებს (ეს იქნება აგრარული საკითხები თუ სხვა), მაშინ მისი საჭიროება და მასში ჩართულობის სურვილი გაცილებით მაღალი იქნება;

6. წახალისდეს ურბანიზაციის განვითარება ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში, რათა ფაქტობრივად ნატურალური მიგრაციების პირობების მქონე სასოფლო დასახლებები უფრო მეტ სოციალურ მობილობას დაეფუძნონ, რათა მათი სოციალური კომუნიკაციის არე გაფართოვდეს. ეთნიკური უმცირესობებით კომპაქტურად დასახლებულ რეგიონებში კი უმაღლესი განათლების ცენტრების გაძლიერებას, ურბანიზაციის საკითხში მეტად მძლავრი როლის შესრულება შეუძლია;

7. სასურველია ადგილებზე გარკვეული ინდუსტრიული ცენტრების შექმნა, რომელიც მოქალაქეთა ეკონომიკურ აქტივობას წახალისებს და ამავე დროს მეტ კერძო სამეწარმეო ინიციატივას გააჩენს. თავის მხრივ კი მოცემული პროცესი, ზოგადად როგორც ქვეყნის ეკონომიკური განვი-

თარებისთვის იქნება სასარგებლო, ისე ეთნიკური უმცირესობებისთვისაც, რომლითაც მათ გაცილებით მეტი სარგებლის მიღება შეეძლებათ და, შესაბამისად, საქართველო იქნება მათთვის არა მხოლოდ უბრალოდ საცხოვრებელი ადგილი, არამედ ეკონომიკური სარგებლიანობის მიღების წყაროც. პოლიტიკური სიფრცვე, თუ კი ვერ სთავაზობს საკუთარ მოქალაქეებს სოციალური სიკეთების მიღებას და კეთილდღეობას, ყოველთვის მოწვევადი იქნება საკუთარი მოსახლეობის მხრიდან, რომელ ეთნიკურ ჯგუფსაც არ უნდა წარმოადგენდეს იგი.

ჩატარებული კვლევებიდან ერთი მთავარი დასკვნის გამოტანა შეიძლება. ეთნიკური უმცირესობები, ფორმალურ დონეზე მაინც საქართველოს საკუთარ სამშობლოდ მიიჩნევენ და არ არიან ზოგადად ქართული სახელმწიფოებრიობის იდეასთან დაპირისპირებულნი. ეს რა თქმა უნდა ფრიად მისასალმებელი ფაქტია, მაგრამ ამავე დროს ისინი ძალზე სუსტად არიან აღჭურვილნი საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში ინტეგრაციის და სამოქალაქო დაახლოების ინსტრუმენტებით. ხშირად, ეთნიკურ უმცირესობათა გაუცხოებაში ენობრივ ბარიერს უფრო ადანაშაულებენ ხოლმე. რა თქმა უნდა, თავისთავად ენის ცოდნა მართლაც რომ სოციალური კომუნიკაციის და დაახლოების უდიდესი ინსტრუმენტი და საშუალებაა, თუმცა მხოლოდ ენის ცოდნა ნამდვილად არ კმარა ეთნო იზოლაციონიზმის გასაქრობად. ამის მაგალითები მრავლად იცის მსოფლიო პოლიტიკურმა პრაქტიკამ, როდესაც ენობრივმა ფაქტორმა ვერანაირად ვერ მოახდინა სამომავლო ეთნიკური შეფერილობის დაძაბულობების აღმოფხვრა. ამის ერთ-ერთი ყველაზე ნათელი უახლესი დადასტურება ჩინეთის მაგალითია, რომ აღარაფერი ვთქვათ ირლანდიას, შოტლანდიას თუ ბასკთა ქვეყანაზე. არც ყოფილი სამხრეთი ოსეთის ავტონომიური ოლქის ეთნიკურად ოსი მოსახლეობა ყოფილა თავის დროზე ლინგვისტურ იზოლაციონიზმში, მაგრამ მხოლოდ ენობრივი ინტეგრაცია ღიმილს ვერაფერი მეგზური გამოდგა კონფლიქტების თავიდან ასაცილებლად. ეთნიკურ უმცირესობებს უპირველესად ალბათ სტიმიული უნდა მიეცეთ, რათა მათი მხრიდანაც მძლავრი იყოს მოთხოვნა სამოქალაქო ინტეგრაციისა და ეს მხოლოდ სახელმწიფოს ცენტრალიზებული პოლიტიკის წარმართვის პროდუქტი არ უნდა გახლდეთ. ამ უკანასკნელ შემთხვევაში, შესაძლოა მართლაც კეთილისმყოფელი ატმოსფერო შეიქმნას ეთნო-იზოლაციონიზმის გასარღვევად, თუმცა მხოლოდ იგი ვერ შესძლებს მის საბოლოო მოგვარებას. პრეზიდენტ სააკაშვილის მმართველობამ, განსხვავებით მანამდელი არსებული მმართველობებისა, მართლაც საკმაოდ ბევრი

რამ გააკეთა მოკლე დროში, იმისათვის, რომ სახელმწიფო ინსტიტუტების მხრიდან ყოფილიყო ფორმალიზებული სტიმული, რათა ეთნიკური უმცირესობები უფრო ჩართულიყვნენ საჯარო-პოლიტიკურ პროცესში, მაგრამ ეს არცთუ ისე იოლი აღმოჩნდა. ჩვენ მიერ ჩატარებული კვლევებიდან კარგად ჩანს, რომ ეთნიკური უმცირესობები ფრიად სუსტად არიან ჩართულნი ზოგადად სამოქალაქო ცხოვრებაში და მთლიანი ეროვნული დოვლათის წარმოქმნაში მეტად სუსტ მონაწილეობას იღებენ. შესაბამისად, მათი დომინანტ ეთნიკურ ქართველებთან დაახლოების ინსტიტუციური ქსელიც (როგორც ფორმალური, ისე არაფორმალური) მეტად მოიკოჭლებს. ეთნიკურ ქართველებს და არაქართველებს შორის ურთიერთობები ძირითადად მანც არაფორმალურ მეგობრულ-მეზობლური ურთიერთობების სურვილებით თუ შემოიფარგლება, რაც თავის თავად ეთნიკური დაახლოების ხელშემწყობ ფაქტორად უნდა ჩაითვალოს, მაგრამ ნამდვილად ვერ იქნება მათი საჯარო-პოლიტიკურ დონეზე ინტეგრაციის და საერთო ეროვნული ინტერესების წარმოქმნის საფუძველი. ამავე დროს, კვლევიდან ნათლად ჩანს, რომ ეთნიკური უმცირესობები, საჯარო-პოლიტიკურ სოფრცეში კომუნიკაციას ვერაფერც მხოლოდ, უმეტესად ეთნო ელიტების საშუალებით ახერხებენ და პორიზონტალურ სოციალურ მობილობას ნაკლები გასაქანი აქვს. ეთნიკური უმცირესობები სოციალური კაპიტალის ქმნალობაში მეტად მოკრძალებული წვლილის შემტანნი არიან. კვლევა გვიჩვენებს, რომ კომპაქტურად დასახლებული მსხვილი ეთნიკური უმცირესობები უპირატესად საკუთარ ეთნო-კაპიტალის წარმოებას თუ ეწევიან და გარე სოციალური იმპულსებისგან უმეტესად განდგომილ ვითარებაში იმყოფებიან. ეთნიკური უმცირესობების უპირატესად ჩაკეტილი სოციალური სივრცე არ იძლევა კომუნიკაციის პორიზონტალური ხაზების განვითარების საშუალებას. ეს კი განსაკუთრებით იმ უმცირესობებს ეხებათ, რომელთა ეთნიკური იდენტობის თვითგანსაზღვრაში გადამწყვეტი ფაქტორი რელიგიას ენიჭება. ეთნიკური აზერბაიჯანელები, რომელნიც უდიდეს ეთნიკურ უმცირესობას წარმოადგენს საქართველოში, რიცხოვნობით მეორე ადგილზე მყოფ სომხურ თემთან შედარებით მეტ ჩაკეტილობას ამქლავენებს, ამასთანავე, მათი პოლიტიკური ამბიციებიც ნაკლებია. თუმცა, როგორც პირად საუბრებში აცხადებდნენ ორივე ეთნიკური ჯგუფის წევრები, ისინი ქართულ სახელმწიფოს უმეტესად

სოციალურ-ეკონომიკური პრობლემების გამო უჩივიან და არ მიაჩნიათ, რომ საკუთარი ეთნიკური მოკუთვნებულობის გამო რაიმე დისკრიმინაციას განიცდიან.

კვლევიდან გამომდინარე შეგვიძლია ვთქვათ, რომ ეთნიკურ უმცირეობათა ინტეგრაციის პროცესი უპირველესად სოციალური ინტეგრაციის ხელშეწყობით უნდა წარიმართოს და მასზედ უნდა აიგოს შემდგომში მათი საჯარო-პოლიტიკურ სივრცეში ინტეგრაციის სტრატეგია. გაუცხოება და გახლეჩილობა უპირველესად სოციალური თანამშრომლობის და დაახლოების დონეზე არსებობს და სწორედ მისი შედეგია სამოქალაქო-პოლიტიკური ინტეგრაციის ნაკლებობა. სოციალური გახლეჩილობის და უნდობლობის პირობებში შეუძლებელია ეთნიკური უმცირესობების სრულფასოვანი ჩართულობა მოხერხდეს პოლიტიკური პროცესების წარმოქმნის პროცესში. სოციალური თანამშრომლობა და ინტეგრაცია გახლავთ სწორედ ის საფუძველი, რომლის გადალახვაც გაცილებით გააიოლებს ეთნიკური უმცირესობების სამოქალაქო გააქტიურებას. მკაფიოდ ფორმირებული კერძო ინტერესების არ ქონდა, ბუნებრივად იწვევს მათ ჯგუფურ მიჯაჭვულობას და შესაბამისად პოლიტიკურ აპათიას და გარიყულობის შეგრძნებას. ქმედითი პორიზონტალური სოციალური მობილობის ქსელის შექმნა, სახელმწიფოს სპეციალური სანქციების გარეშეც მოახდენს ქართველ და არაქართველ ეთნიკურ ჯგუფთა თანამშრომლობის სურვილის წახალისებას. თავის თავად, კი ეს სახელმწიფოს ნაკლები დანახარჯები დაუჯდება ერთის მხრივ და სახელმწიფოს სოციალური ინჟინერიაც და მისგან შესაძლო წარმომობილი საფრთხეც მოიკლებს. მეორეს მხრივ, ქმედითი სოციალურ ინტერესთა კონკურენცია და არტიკულირება დემოკრატიული პოლიტიკური ინსტიტუტების ლეგიტიმურობის ზრდას და მათ შედგომ მდგრად განვითარებას შეუწყობს ხელს. და რაც მთავარია, ეს მოხდება სახელმწიფოს რაიმე ძალდატანების გარეშე და გაცილებით უტიკინეულო სახე ექნება.

კვლევა გვიჩვენებს, რომ საქართველოში მოდერნიზაციის სხვადასხვა ხარისხის ეთნო-რელიგიური თემები არსებობენ (რომ არაფერი ვთქვათ იმაზე, რომ ზოგადად თვითონ საქართველო შეიძლება კვალიფიციირდეს ნახევრად მოდერნიზებულ ქვეყანად). იმის და მიუხედავად, რომ ფეოდალიზმი უკვე დიდი ხანია ისტორიის კუთვნილებაა, როგორც ჩანს ბევრი

ფეოდალური ტრადიცია ჯერ კიდევ საკმაოდ ფესვამდგარია ქართულ სოციალურ სტრუქტურაში. ფეოდალიზმი იტანს განსხვავებული განვითარების მქონე მსხვილ კოლექტივთა თანაარსებობას, რადგანაც მისთვის პოლიტიკური თანაარსებობის მთავარი საფუძველი პერსონიფიცირებული ლოიალობაა. თანამედროვე ერი-სახელმწიფო კი ვერ ეგუება განსხვავებული, ტრადიციული ადათ-წესების საფუძველზე დამყარებულ სხვადასხვა მსხვილ სემენტთა თანაარსებობას. იგი მეტ სტანდარტიზაციას მოითხოვს. თუკი საქართველოს სურს მართლაც და თანამედროვე სახელმწიფოდ ქცევა, იგი თანაბრად უნდა ეწეოდეს მისი ყველა რეგიონის სოციალ-ეკონომიკური დონის განვითარებას და ფორმალიზებული, კონსტიტუციური წესრიგის პოლიტიკურ სტანდარტიზაციას. საამისოდ კი, ქვეყნის მოდერნიზაციის ვექტორი არ უნდა იქნას დაფუძნებული შერჩევითი რეგიონების განვითარებაზე და მთელს სახელმწიფოს თანაბრად უნდა მოიცავდეს. წინააღმდეგ შემთხვევაში, იგი უკიდურესად გააღრმავებს ქვეყნის დიფერენციაციას, რაც საბოლოო ჯამში შესაძლოა ისედაც სუსტი სახელმწიფოებრიობის კოლაფსის საფუძველიც კი გახდეს. სახელმწიფოებრიობა და პოლიტიკური ინსტიტუტების მდგრადობა და ლეგიტიმურობა კი, სამწუხაროდ, ჯერაც საკმაოდ დაბალია საქართველოს რეალობაში. ამას კი მხოლოდ ეთნო-კონფესიური ძირები არ აქვს. საფუძვლები ცოტა სხვა სიბრტყეზეა დასაძებნი.

1. ენტონი სმითი, ნაციონალური იდენტობა, თბილისი 2008.
2. ენტონი სმითი, ნაციონალიზმი, თბილისი, 2003.
3. ქართლის ცხოვრება, ტომი IV, ბატონიშვილი ვახუშტი, „აღწერა სამეფოსა საქართველოსა“, თბილისი, 1973.
4. ერნსტ გელნერი, ერები და ნაციონალიზმი, ნეკერი, თბილისი, 2003.
5. ბენედიქტ ანდერსონი, წარმოსახვითი საზოგადოებები, გამომცემლობა ენა და კულტურა, თბილისი, 2003.
6. მაიკლ ჰენტიერი, ნაციონალიზმის შეჩერება, თბილისი, 2007.
7. სტივენ ჯონსი, სოციალ-დემოკრატია ქართულ ფერებში, ილია ჭავჭავაძის უნივერსიტეტის გამომცემლობა, თბილისი, 2008.
8. ნოე ჟორდანია, რჩეული ნაწერები, თბილისი, 1990.
9. ოსმალის საქართველო / ილია ჭავჭავაძე, თხზულებანი ხუთ ტომად, ტომი II, პავლე ინგოროყვას რედაქციით, თბილისი, 1941.
10. 1921 წლის საქართველოს კონსტიტუცია.
11. პოლიტიკური სიტუაცია აჭარაში (1920), პეტრე გელეიშვილის მოხსენებითი ბარათი საქართველოს დემოკრატიული რესპუბლიკის მთავრობის თავმჯდომარეს. 1920 წლის 8 ოქტომბერი, რედაქტორი მერაბ ვაჩნაძე, თბილისი, „ინტელექტი“, 1998.
12. მაცაბერიძე, მ. (1996) საქართველოს 1921 წლის კონსტიტუციის პოლიტიკური კონცეფცია, თბილისი, საქართველოს რესპუბლიკის ი. ჭავჭავაძის სახელობის საერთაშორისო საგანმანათლებლო საზოგადოება „ცოდნა“.
13. ლ. ზურაბაშვილი, ეროვნებათაშორისი ურთიერთობების ტრადიციები საქართველოში, „მეცნიერება“, თბილისი, 1989.
14. ბერძენიშვილი ნ, საქართველოს ისტორიის საკითხები, III, თბილისი, გვ. 266.

15. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. IV, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1973.
16. ჯავახიშვილი ივ, მოხსენება საქართველოს საბჭოთა მთავრობას 1926, (საქ. ცსია, ფონდი 471, სასქმე №6, ფურც. 82-111).
17. სონღულაშვილი ავთ., ეროვნული უმცირესობანი დ კონფესიები საქართველოში, თბილისი, 2005, სულხან საბა ორბელიანი სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური უნივერსიტეტი.
18. საქართველოს ისტორიის ნარკვევები, ტ. V, გამომც. „საბჭოთა საქართველო“, 1975.
19. სახელმწიფოებრიობა და უსაფრთხოება, საქართველო „ვარდების რევოლუციი“ შემდეგ, ბრუნო კოპიტერსის და რობერტ ლეგვოლდის რედაქციით, ჰუმანიტარული და ზუსტი მეცნიერებების ამერიკული აკადემია, 2005.
20. გია ნოდია, „ საქართველოს მრავალ ეთნოსურობა: ფაქტი, მასთან მიმართება და მოსაზრებები პოლიტიკური სტრატეგიისათვის“ / ერთი საზოგადოება მრავალი ეთნოსი: ეთნიკური მრავალფეროვნება და სამოქალაქო ინტეგრაცია საქართველოში. მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური ინსტიტუტის გამომცემლობა, თბილისი, 2003.
21. საქართველოს პირველი ანგარიში ეროვნულ უმცირესობათა დაცვის შესახებ, <http://diversity.ge/files/files/State%20Report%20of%20Georgia%20FCPNM.pdf>
22. ეროვნული ინტეგრაციისა და ტოლერანტობის შეფასება, 2007-2008, <http://diversity.ge/files/files/SURVEY-REPORT-GEO.pdf>
23. ტოლერანტობისა და სამოქალაქო ინტეგრაციის ეროვნული კონცეფცია, <http://diversity.ge/files/files/KONCEPCIA%20%20.pdf>
24. ეთნიკურ-კონფესიური ჯგუფები და სამოქალაქო ინტეგრაციის პრობლემები საქართველოში / მშვიდობის, დემოკრატიის და განვითარების კავკასიური უნივერსიტეტი / თბილისი, 2002.
25. Сталин И.Б. Марксизм и национальный вопрос.//Сочинения. Тбилиси, 1953.

26. Владимир Малахов, *Национализм как политическая идеология*. М.: Книжный дом «Университет», 2004.

27. Урс Альтерматт, *Етнонационализм в Европе*, Москва, 2000.

28. Stephen Jones, „Georgia: The trauma of statehood“ in *New Atates, New Politics*, Ian Bremmer and Ray Taras eds. (Cambridge University Press, 1997).

29. George Schoplin, *Politics In Eastern Europe 1945-1992* / Blackwell, 1993.

30. Ronald Sunny , *State-building and nation-making / The Russian Revolution*, edited by Martin A. Miler, Blackwell Publisher, 2001.

31. Richard Sakva, *Soviet politics, an introduction*, Roulledge, london and New York, 1989.

32. Richard Pipes, *The Formation of the Soviet Union: Communism and nationalism 1917-1923*, Harvard University Press, 1954.

33. Svante E. Cornell / *Autonomy and Conflict: Ethnoterritoriality and Separatism in the South Caucasus – Cases in Georgia* / Uppsala Universitet, December, 2002.

34. Dankwart Rustow/*Transitions to democracy//Comparative Politics vol.2 No 3*, 1970.

35. Robert Daht/*Poliarchy: participation and opposition*, Vale University Press, 1971.

36. J. Linz and A. Stephen/*Problems of democratic transition and consolidation: Southern Europe, South America and Post-Communist Europe*, John Hopkins University Press 1996.

37. Jurgen Habermas/ *Legitimation Crisis*, Polity press 1988.

38. Thedas Skockpol / *States and Social Revolutions: A Comparative Analysis of France, Russia and China*, Cambridge University Press 1979.

39. Rogers Brubaker / *Nationalism Reframed: Nationhood and the National Question in the New Europe*, 1996.

40. The fate of ethnic democracy in post-communist Europe, Edited by Sammy Smooha and Priit Jarve, ECMI 2005.

41. Jack Snyder, From Voting to Violence: Democratization and Nationalist Conflict, W.W Norton and Company, Inc. 2000.

42. Nation-Building, Ethnicity and Language Politics in Transition Countries, Edited by Farimah Daftary and Francois Grin , ECMI 2003.

43. Francine Hirsch, „Empire of Nations“, Cornell University Press 2005.

44. Umut Ozkirimli, Contemporary debates on nationalism, Palgrave 2005.

45. Will Kymlicka , Multiculturalism and Minority Rights: West and East.

JEMIE, Journal of Ethnopolitical and minority issues in Europe, Issue 4/2002

46. John Rex and Gurhpal Singh / Multiculturalism and Political Integration in Modern-Nation-States – Thematic Introduction / Journal on Multicultural Societies (IJMS), Vo. 5, No. 1, 2003.

47. Salome Mekhuzla & Aideen Roche, National Minorities and Educational Reform in Georgia, September 2009, <http://ecmigeorgia.org/publications.php>.

48. Jonathan Wheatley / The Integration of National Minorities in the Samtskhe-Javakheti and Kvemo Kartli provinces of Georgia Five Years into the Presidency of Mikheil Saakashvili September 2009, http://ecmi.de/download/working_paper_44_en.pdf

49. Jonathan Wheatley / Defusing Conflict in Tsalka District of Georgia: Migration, International Intervention and the Role of the State October 2006.

http://www.ecmi.de/download/working_paper_36_en.pdf

50. Jonathan Wheatley / Georgia and the European Charter for Regional or Minority Languages June 2009, http://ecmi.de/download/working_paper_42_en.pdf

51. Giorgi Sordia / Institutions of Georgia for Governance on National Minorities: An Overview September 2009, http://ecmi.de/download/working_paper_43_en.pdf

52. Hedvig Lohm/ Javakheti after the Rose Revolution: Progress and Regress in the Pursuit of National Unity in Georgia , April 2007, http://www.ecmi.de/download/working_paper_38.pdf

53. Svanidze, Guram, Concept on the Policy Regarding the Protection and Integration of Persons Belonging to National Minorities in Georgia June 2006, http://ecmigeorgia.org/works/occasional_paper_svanidze.pdf

54. www.freedomhouse.org

დანართები:

დანართი № 1

ქვემო ქართლისა და სამცხე-ჯავახეთის რეგიონების მოსახლეობის ეთნიკური შემადგენლობა

რეგიონი(რაიონი)	ქართვლები	აზერბაიჯანელები	სომხები	ბერძნები	სხვა
ქვემო ქართლი	44.71%	45.14%	6.39%	149%	2.27%
ქ. რუსთავი	87.77%	4.29%	2.41%	0.22%	5.30%
გარდაბანი	53.20%	43.72%	0.93%	0.21%	195%
მარნეული	8.04%	83.10%	7.89%	0.33%	0.63%
ბოლნისი	26.82%	65.98%	5.81%	0.59%	0.80%
დმანისი	31.24%	66.76%	0.52%	0.78%	0.69%
თორიწყარო	74.03%	6.47%	10.38%	5.05%	4.07%
წალკა	12.02%	9.54%	54.98%	2197%	150%
სამცხე-ჯავახეთი	43.35%	0.03%	54.60%	0.36%	167%
ბორჯომი	84.21%	0.07%	9.64%	167%	4.42%
ახალციხე	6172%	0.03%	36.59%	0.28%	139%
აღიჯანი	95.70%	0.08%	3.36%	0.03%	0.82%
ასპინძა	82.02%	0.00%	17.47%	0.06%	0.45%
ახალქალაქი	5.27%	0.00%	94.33%	0.08%	0.31%
ნინოწმინდა	139%	0.01%	95.78%	0.01%	2.81%

დანართი № 2

ტაბულა საქართველოს ეთნიკურ შემადგენლობაზე

საქართველოს მუდმივი მოსახლეობა ცალკეული ეროვნებების მიხედვით დანართი 1
(1989 და 2002 წლების მოსახლეობის აღწერის შედეგები)*

(კაცი)

ა	2002	1989*	მოსახლეობის ზრდის ტემპი		წილი მთელ მოსახლეობაში (პროცენტებში)	
			±	%	2002	1989
1	2	3	4	5	6	
სულ მოსახლეობა	4371535	5400841	-1029306	80,9	100,0	100,0
მათ შორის:						
ქართველი	3661173	3787393	-126220	96,7	83,8	70,1
აზერბაიჯანელი	284761	307556	-22795	92,6	6,5	5,7
სომეხი	248929	437211	-188282	56,9	5,7	8,1
რუსი	67671	341172	-273501	19,8	1,5	6,3
ოზი	38028	164055	-126027	23,2	0,9	3,0
აფხაზი	3527	95853	-92326	3,7	0,1	1,8
ეზიდი	18329	0	18329		0,4	
ბერძენი	15166	100324	-85158	15,1	0,3	1,9
ქისტი	7110	0	7110		0,2	0,0
უკრაინელი	7039	52443	-45404	13,4	0,2	1,0
გერმანელი	651	1546	-895	42,1	0,0	0,0
ბელარუსი	542	8595	-8053	6,3	0,0	0,2
პოლონელი	870	2014	-1144	43,2	0,0	0,0
ქურთი**	2514	33331	-30817	7,5	0,1	0,6
ლიტველი	134	977	-843	13,7	0,0	0,0
ბულგარელი	138	671	-533	20,6	0,0	0,0
ებრაელი	3772	24720	-20948	15,3	0,1	0,5
ბოშა	472	1744	-1272	27,1	0,0	0,0
ლეზგი	44	720	-676	6,1	0,0	0,0
ესტონელი	59	2316	-2257	2,5	0,0	0,0
ლატველი	91	530	-439	17,2	0,0	0,0
აეარელი	1996	4230	-2234	47,2	0,1	0,1
ასურელი	3299	6206	-2907	53,2	0,1	0,1
ლაკი	210	426	-216	49,3	0,0	0,0
კუდი	203	93	110	218,3	0,0	0,0
ჩეხი	46	101	-55	45,5	0,0	0,0

* საქართველოს სტატისტიკის სახელმწიფო დეპარტამენტის მონაცემები.

** 1989 წ. აღწერისას „აზი“ ეროვნების მოსახლეობა შეესაბამებოდა იმ „ქურთ“ ეროვნების შემადგენლობას.

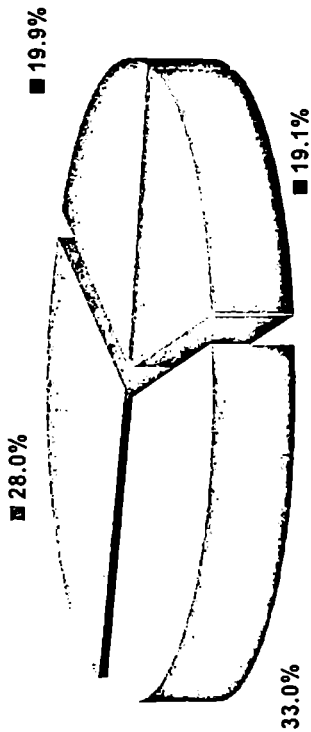

**საქართველოში მცხოვრები სხვადასხვა
ეთნიკური და რელიგიური
კუთვნილების მოსახლეობის
კვლევის ანგარიში**

რომელი ეროვნების წარმომადგენელი ბრძანდებით?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მეცხვის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსულმანი ქართველი, აჭარა

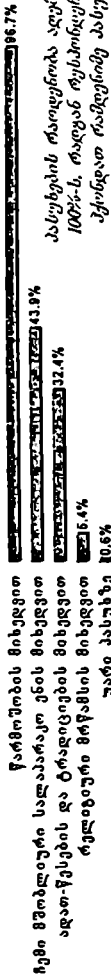

რას ნიშან-თვისებებით მიხედვით მიიჩნევთ თავს ქართველად (სომეხად, აზერბაიჯანელად)?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

პასუხების რაოდენობა აღემატება 100%-ს, რადგან რესპონდენტებს ჰქონდათ რამდენიმე პასუხის ვარიანტი შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქემო ქართლი

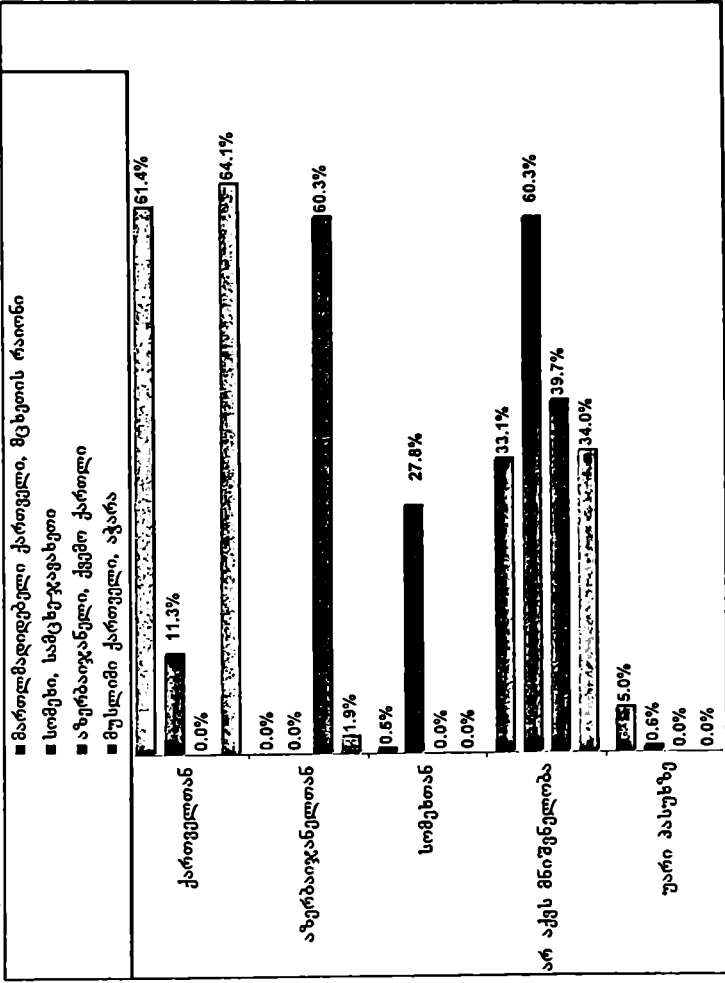

მუსლიმი ქართველი, აჭარა

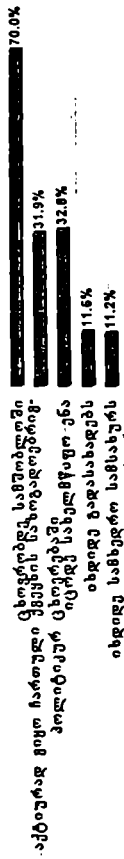
ქორწინების უმთხვევაში, რომელი ერთგუების აღამიანთან ამჯობინებთ ოჯახის შექმნას?

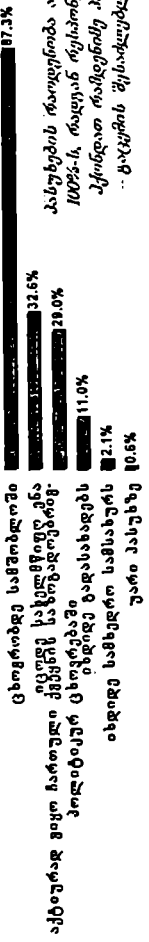

რას ნიშნავს თქვენთვის საქართველოს მოქალაქეობა?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

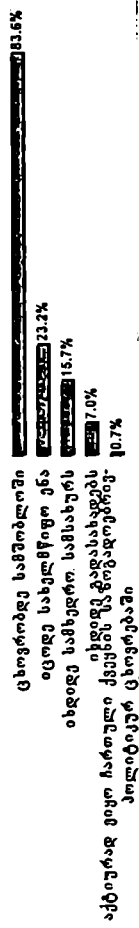

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

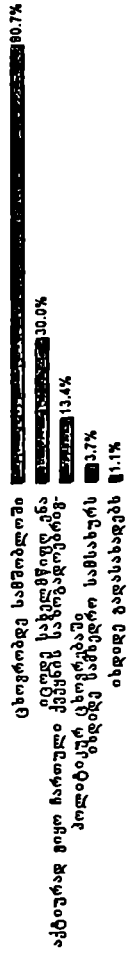

ქაახუნების რაოდენობა აღემატება 100%-ს, რადგან რესპონდენტებს კმრთდათ რამდენიმე ქაახუნის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

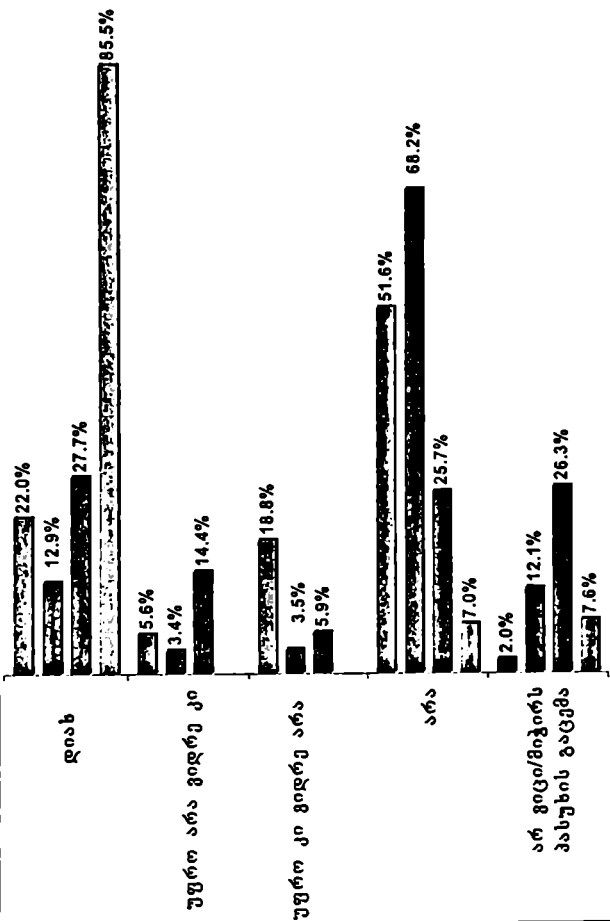
მუსლიმი ქართველი, აჭარა

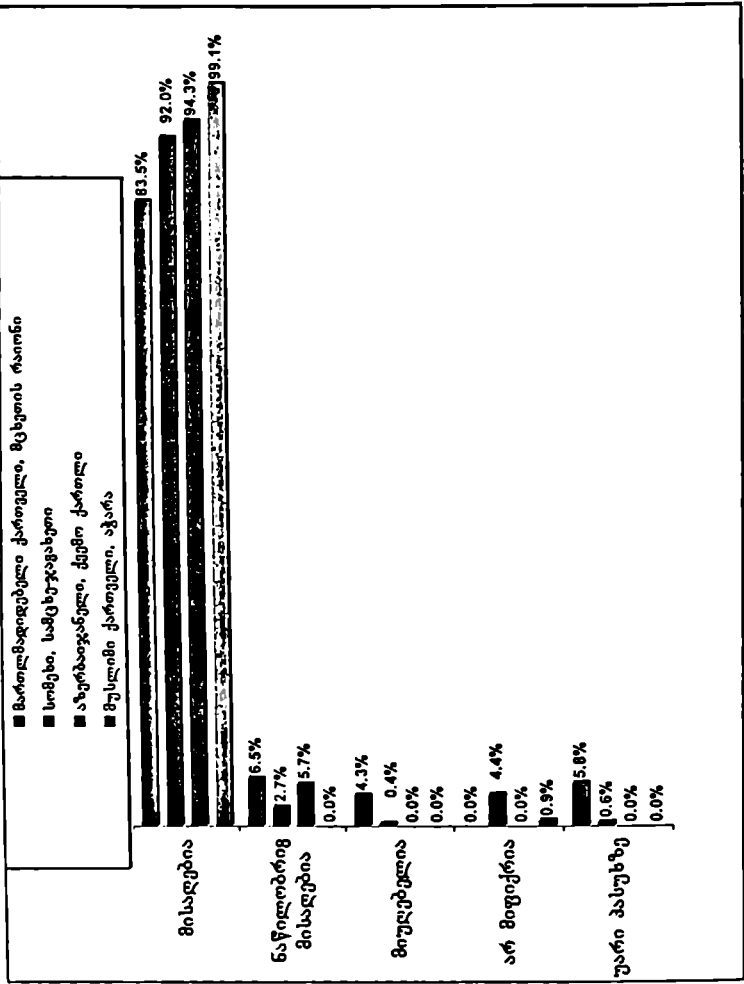
არის თუ არა თქვენთვის ეროვნება და საქართველოს მოქალაქეობა ერთი და იგივე?

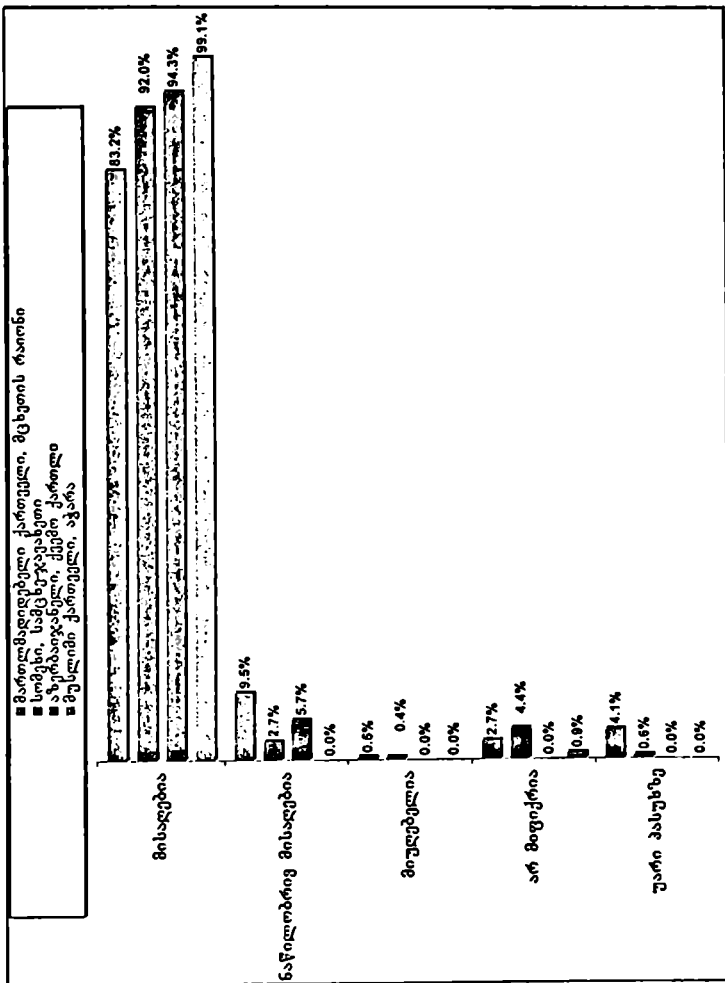
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსულმანი ქართველი, აჭარა

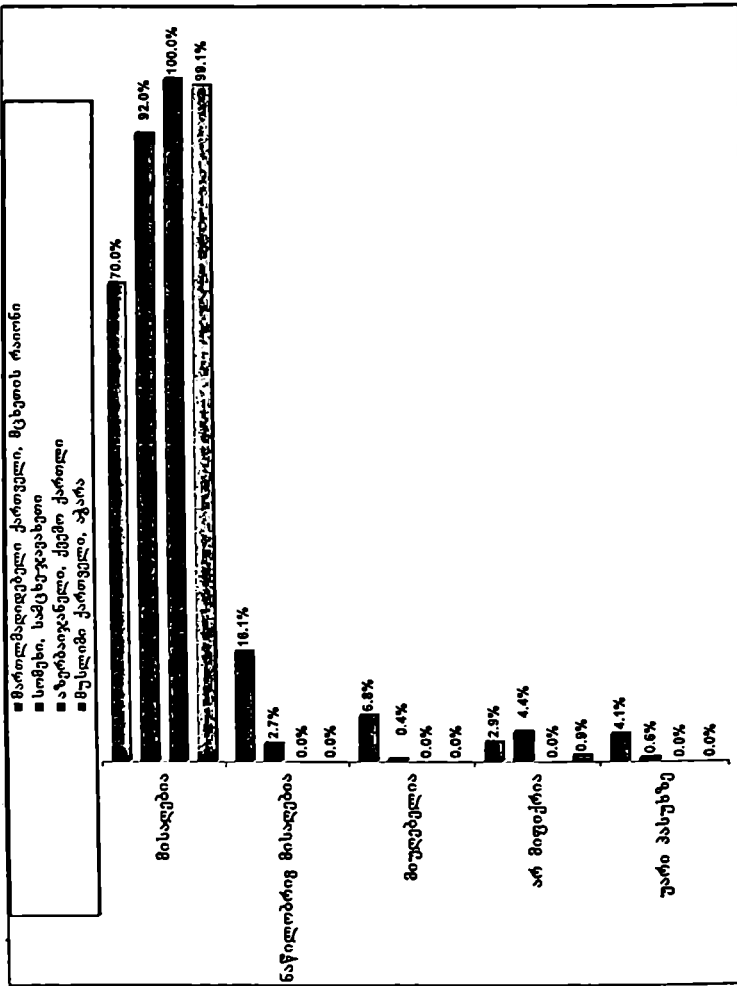
რამდენად მისაღებია თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიმბოლოები-დროშა?

რამდენად მისაღებია თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიბოლოლოებო-პიმინი?

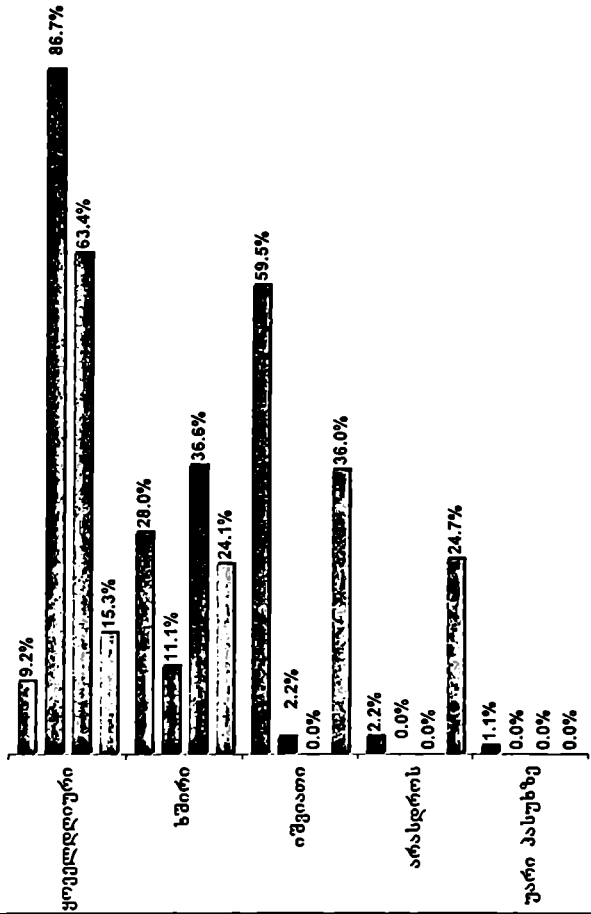
რამდენად მისაღებია თქვენთვის არსებული სახელმწიფო სიმბოლოები - ბერბი?

რამდენად ხშირი ურთიერთობა გაქვთ სხვა ეროვნების წარმომადგენლებთან?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ძირითადად რა სახის ურთიერთობები გაქვთ სხვა ეროვნების და რელიგიის წარმომადგენლებთან?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

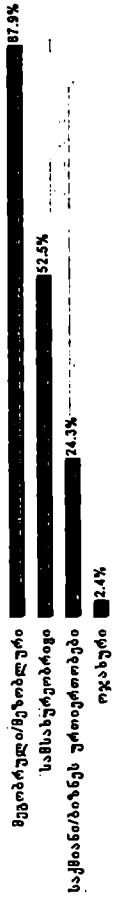

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

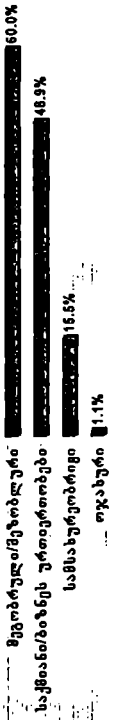

პასუხების რაოდენობა ადგილზეა 100%-ს, რადგან რეზონანსურებს ქვირდათ რამდენიმე პასუხის გაკვერის შესაძლებლობა

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

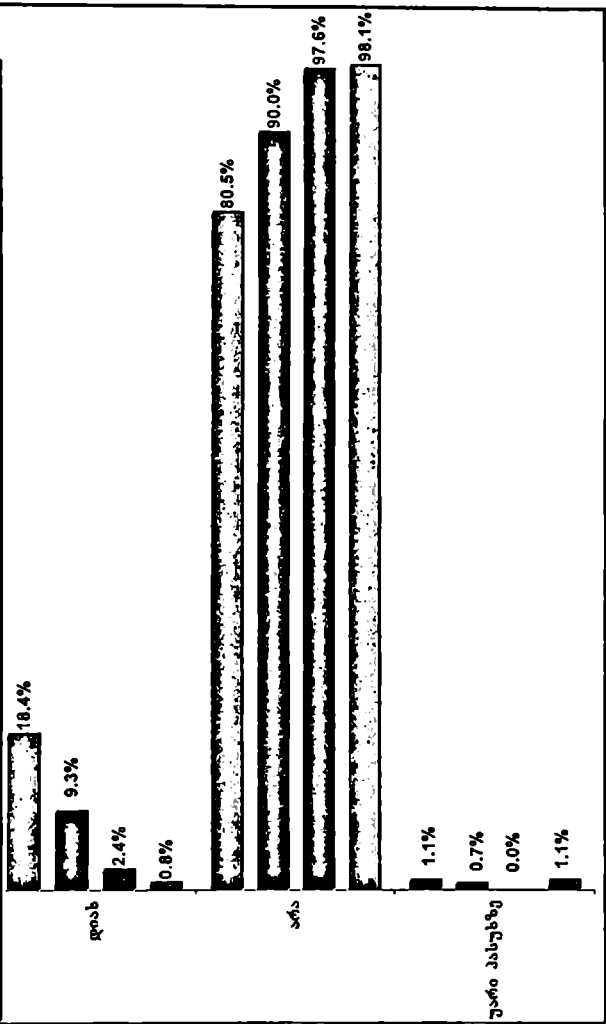
მუსლიმი ქართველი, აჭარა

თჯახში არიან თუ არა სხვადასხვა ეროვნების წევრები (დედა, მამა, ბებია, ბაბუა/პაპა, მეუღლე)?

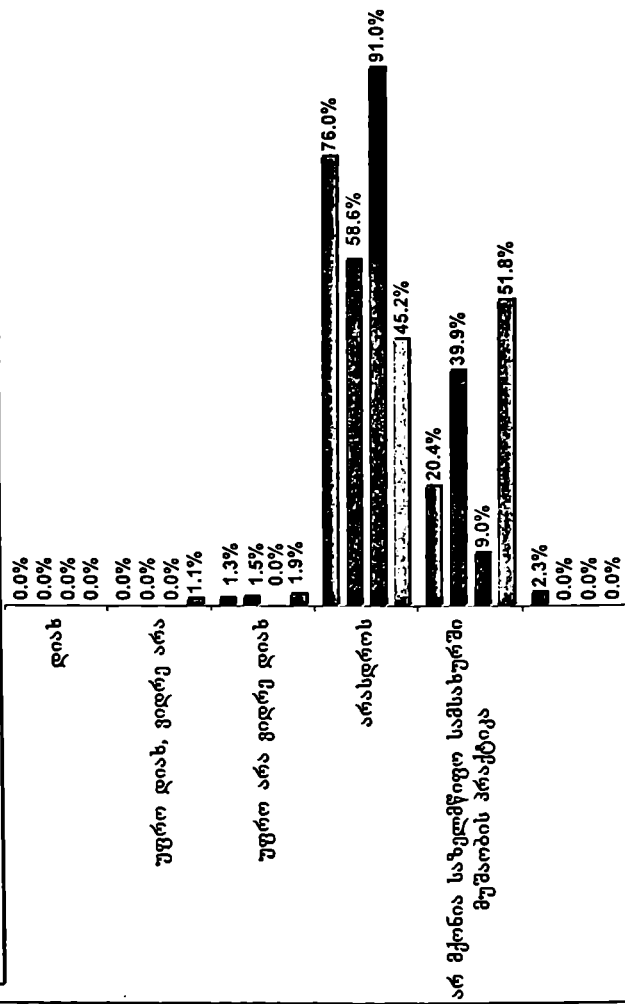
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ბეჭმებათ თუ არა პრობლემა თქვენი ეროვნების გამო სახელმწიფო სამსახურში წარმატების მიღწევაში?

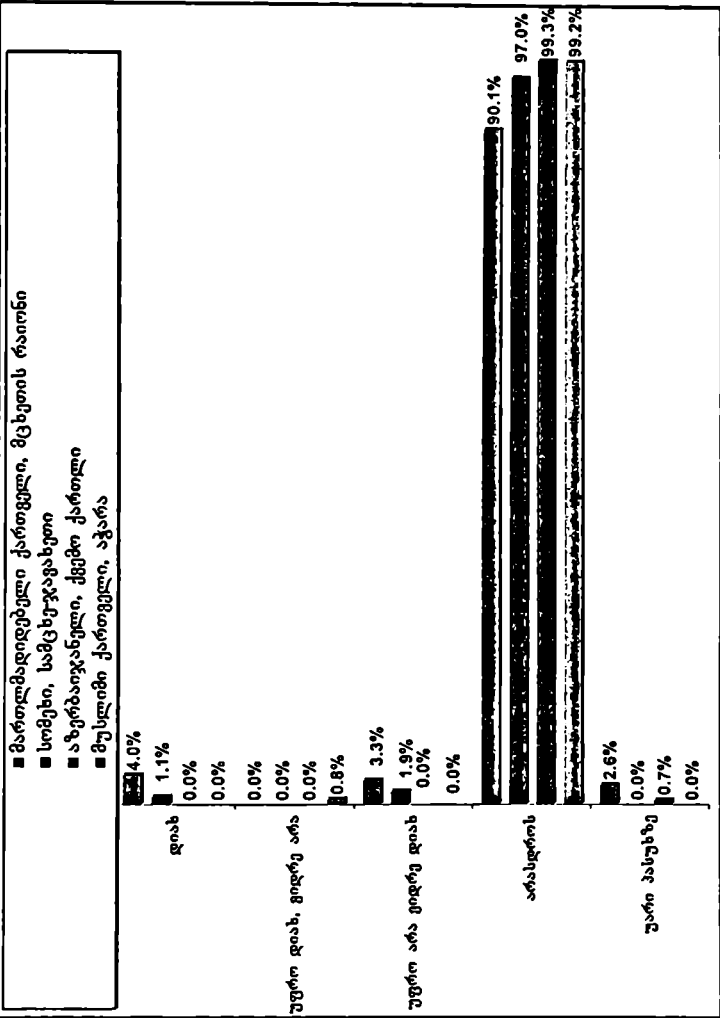

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

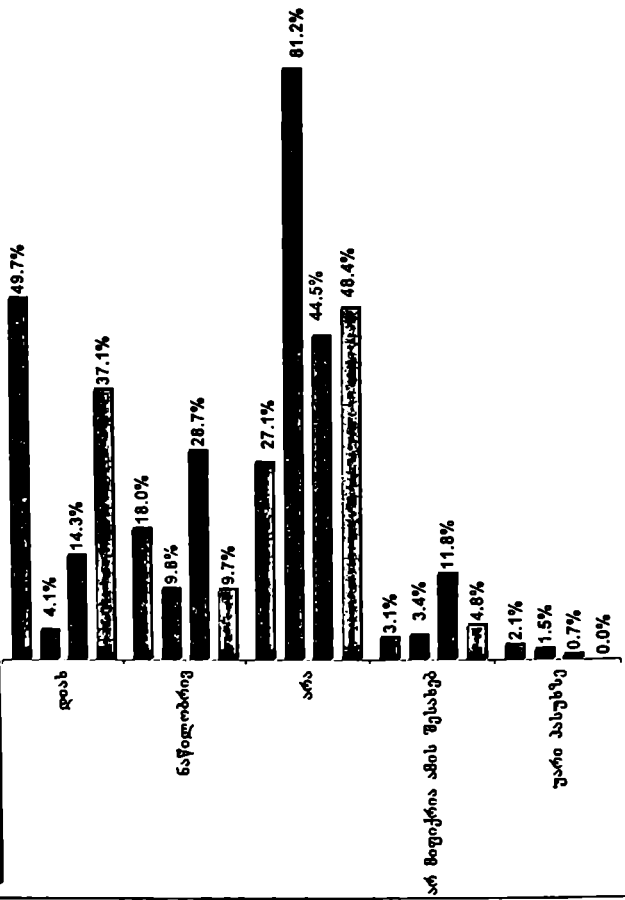
გვეჩვენათ თუ არა პრობლემა თქვენი ერთგუების გამო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში?

მიიწვეთ თუ არა, რომ ქორწინებისას ყურადღება უნდა მიექცეს ადამიანის ეროვნებას?

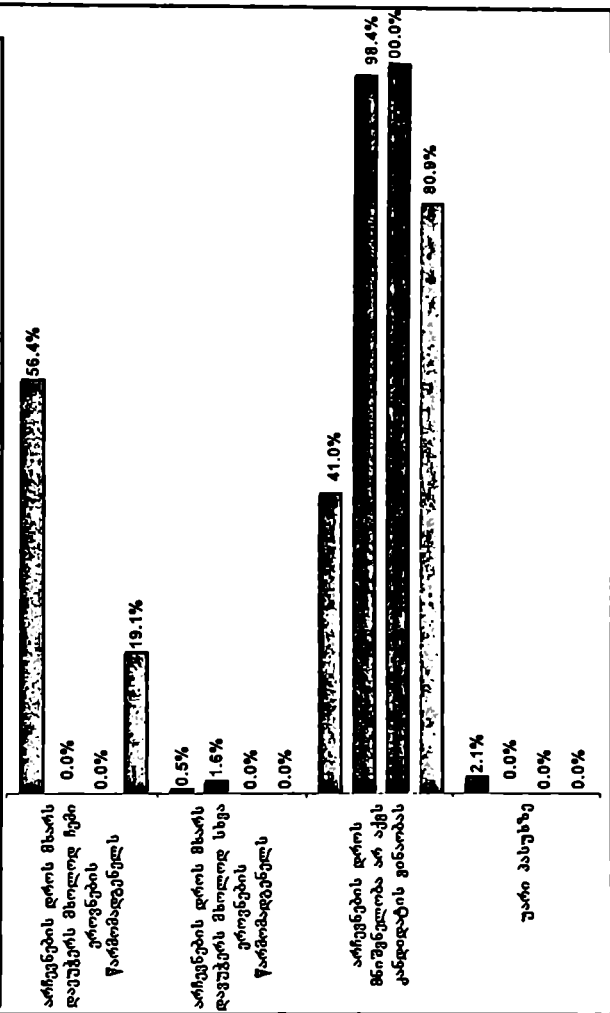
■ მართლმადიდებელი ქართველი, მეხეთის რაიონი
■ სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
■ აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
■ მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ქვემოთ მოყვანილი დებულებებიდან რომელს ეთანხმებით?

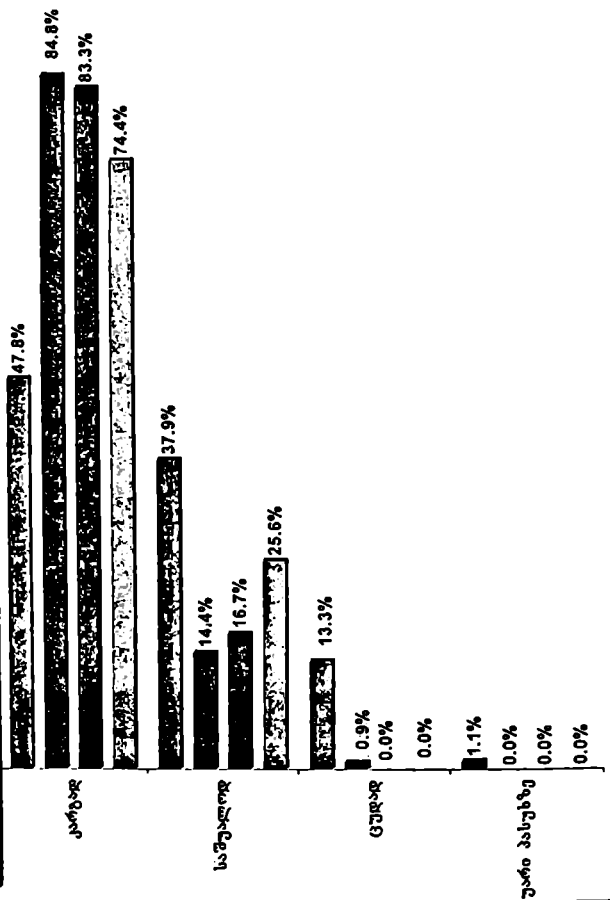
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

რამდენად კარგად იცნობთ საკუთარი ეროვნების კულტურას და ტრადიციებს?

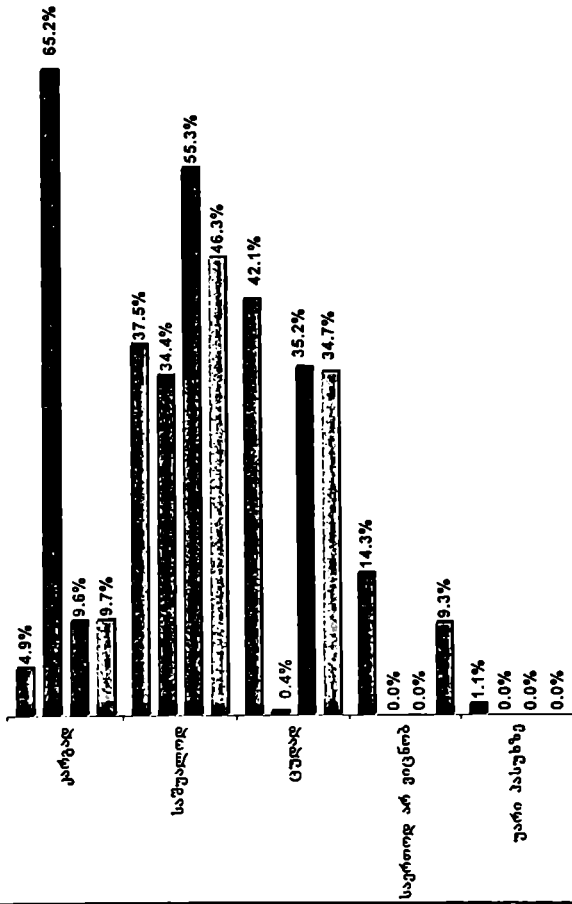
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

რამდენად კარგად იცნობთ საქართველოში მცხოვრებ სხვადასხვა ეროვნების კულტურას და ტრადიციებს?

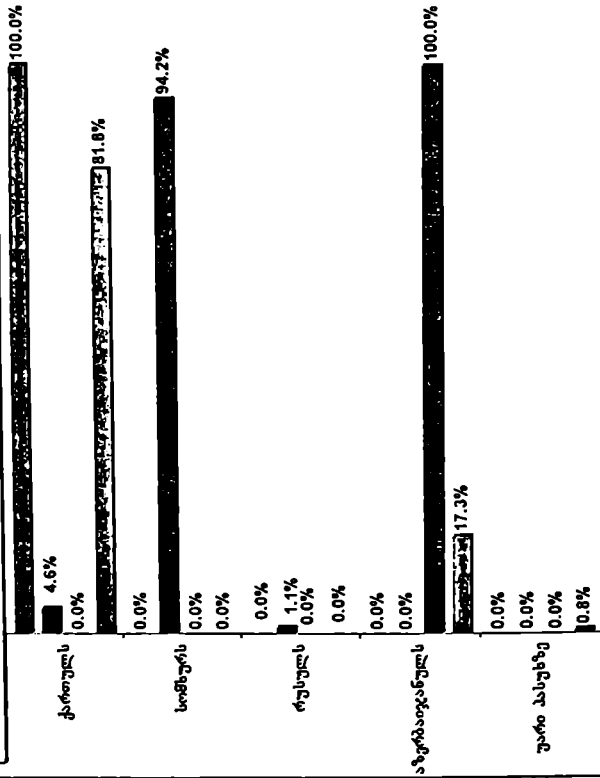
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

რომელ ენას მიიჩნევთ მშობლიურ ენად?

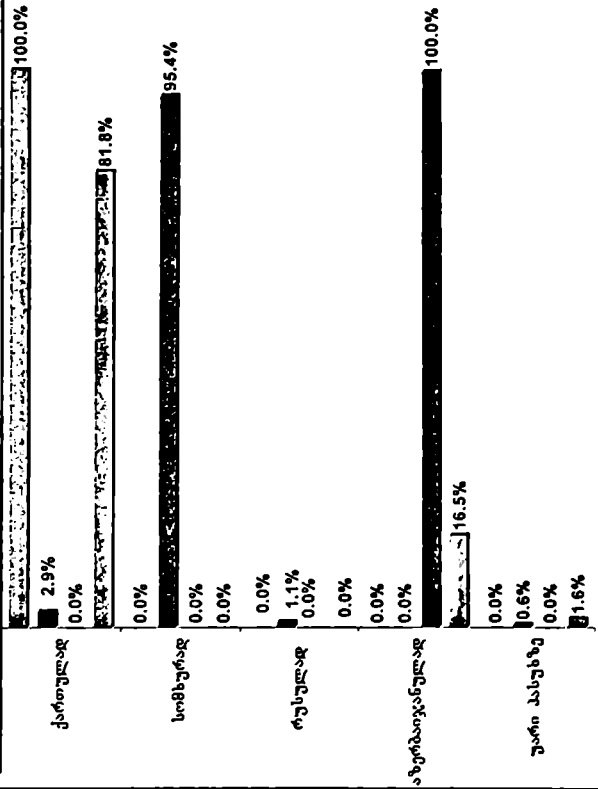
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

ოჯახში რომელ ენაზე საუბრობთ უმეტესად?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

საიდან იღებთ ძირითადად ინფორმაციას ქვეყანაში მიმდინარე პოლიტიკური და საზოგადოებრივ-ეკონომიკური მოვლენების შესახებ?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

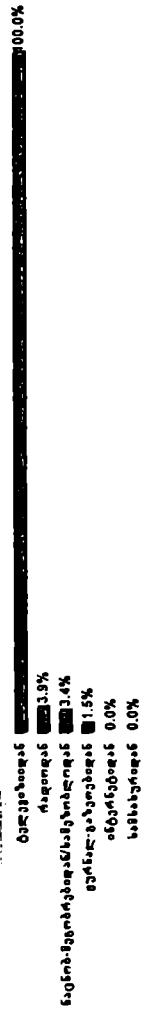

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

პასუხების რაოდენობა აღემატება 100%-ს, რადგან რესპოდენტებს კერძოდ რამდენიმე პასუხის გაცემის შესაძლებლობა.

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

მუსულმანი, ქართველი, აჭარა

რომელ ენებზე ამჯობინებთ ინფორმაციის (ტელევიზია, რადიო, გაზეთი, ინტერნეტი) მიღებას?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

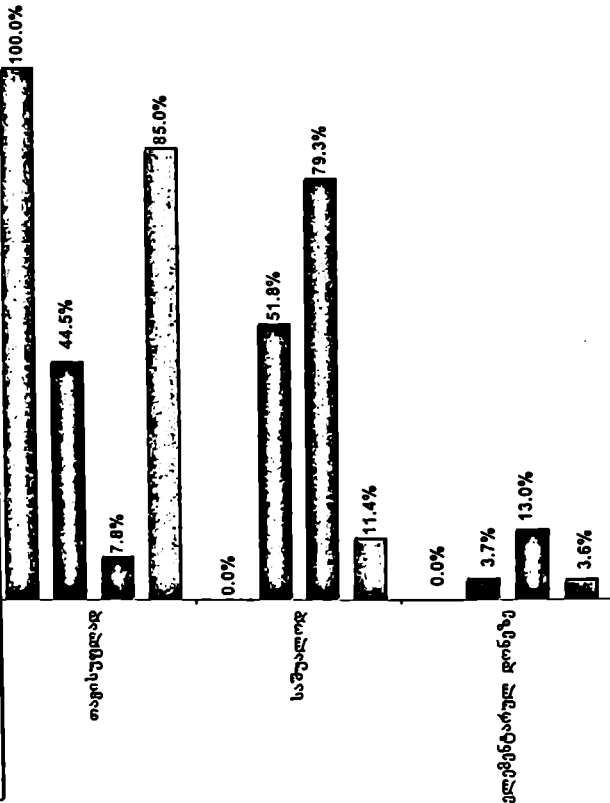
მუსულმანი ქართველი, აჭარა

ფლობთ თუ არა სახელმწიფო (ქართულს) ენას?

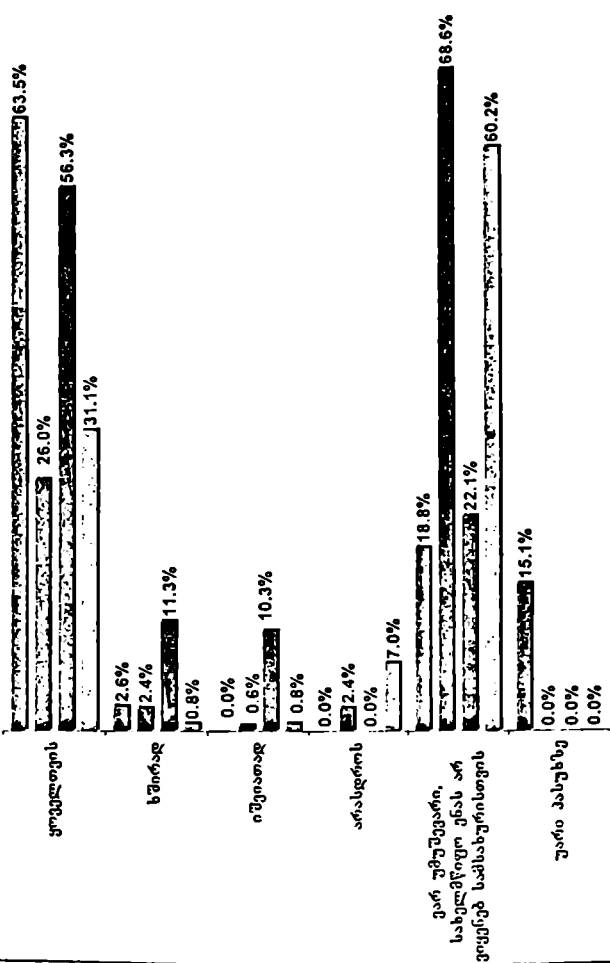
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

სამსახურებრივი მოვალეობის შესრულებისას იყენებთ თუ არა სახელმწიფო (ქართულ) ენას?

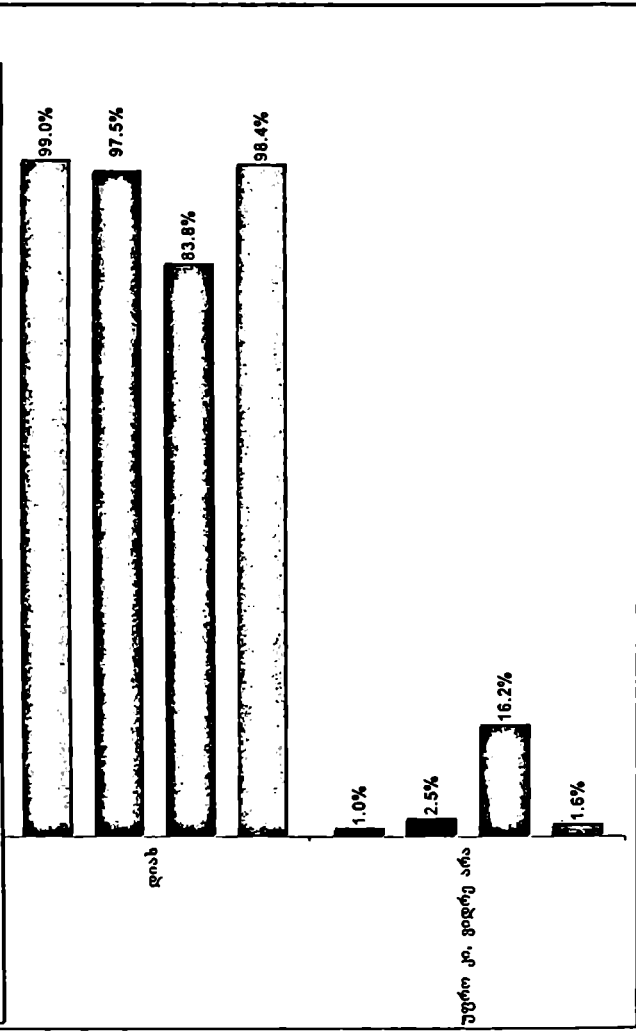
- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ძემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აგარა

თქვენი აზრით უნდა იყოს თუ არა საგაყიდვებულ სახელმწიფო
(ქართული) ენის შესწავლა?

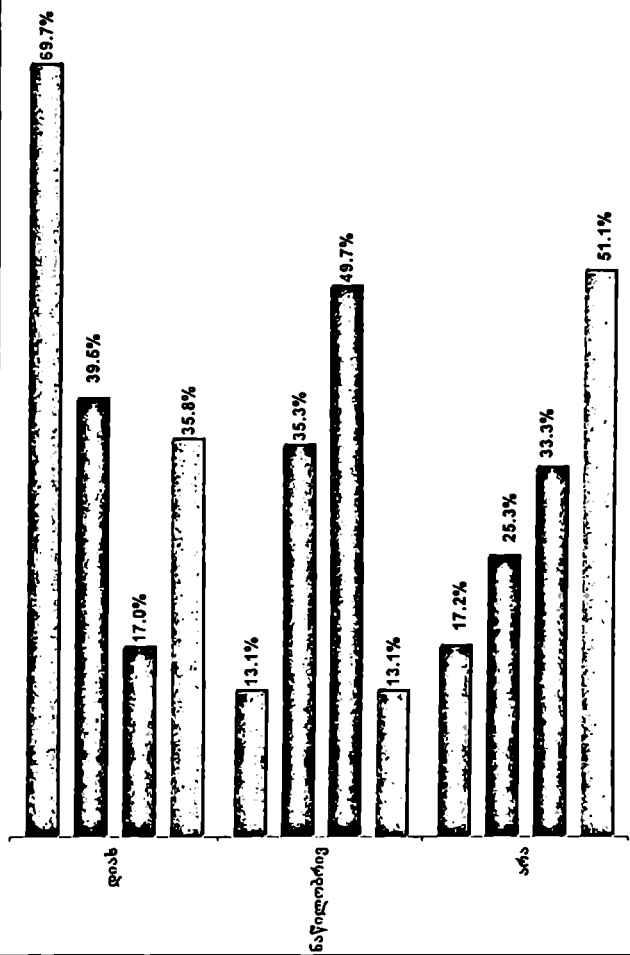
- მართლმადიდებელი ქართველი, გცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

გეგმარებათ თუ არა სახელმწიფო ქართული (სახელმწიფო) ენის უესწავლაში?

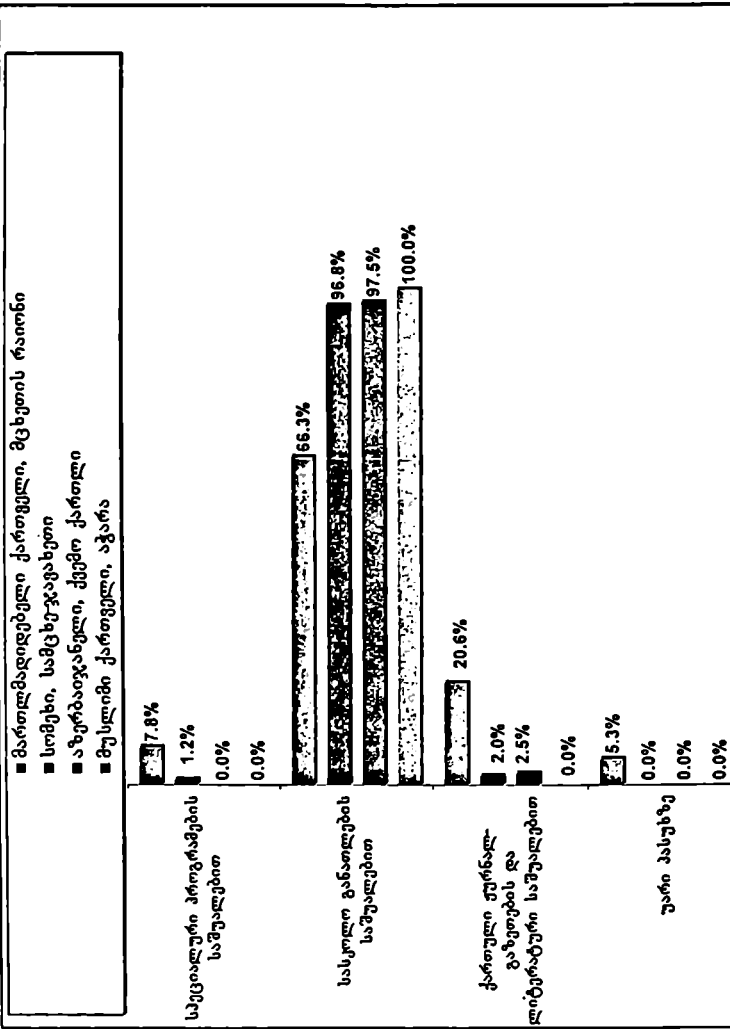

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

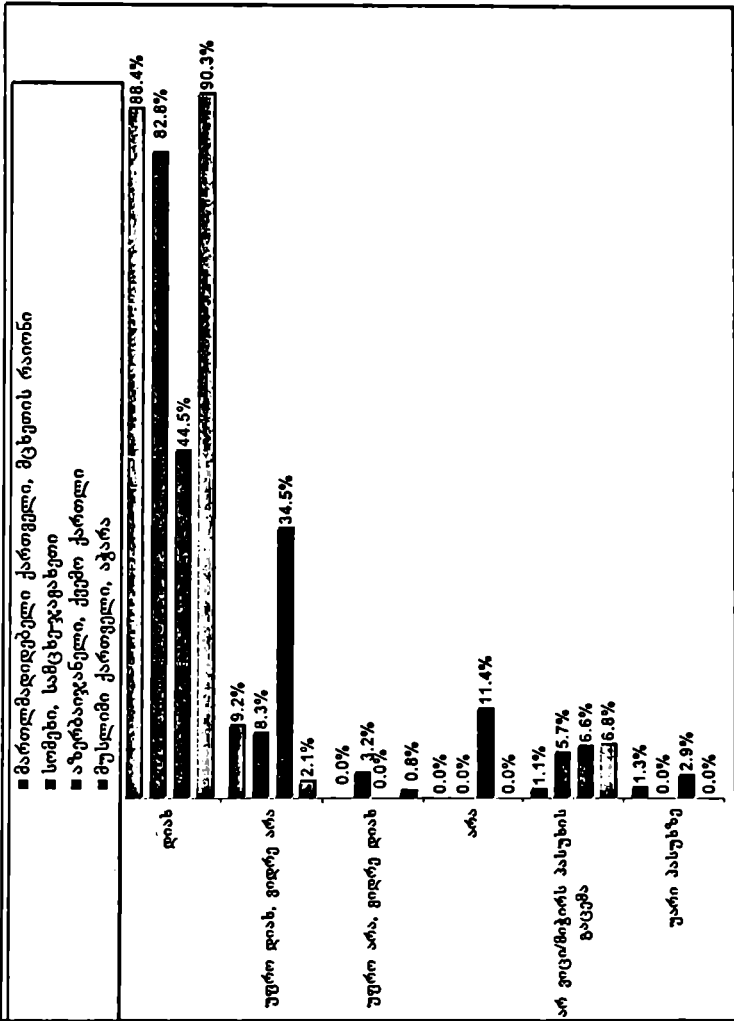

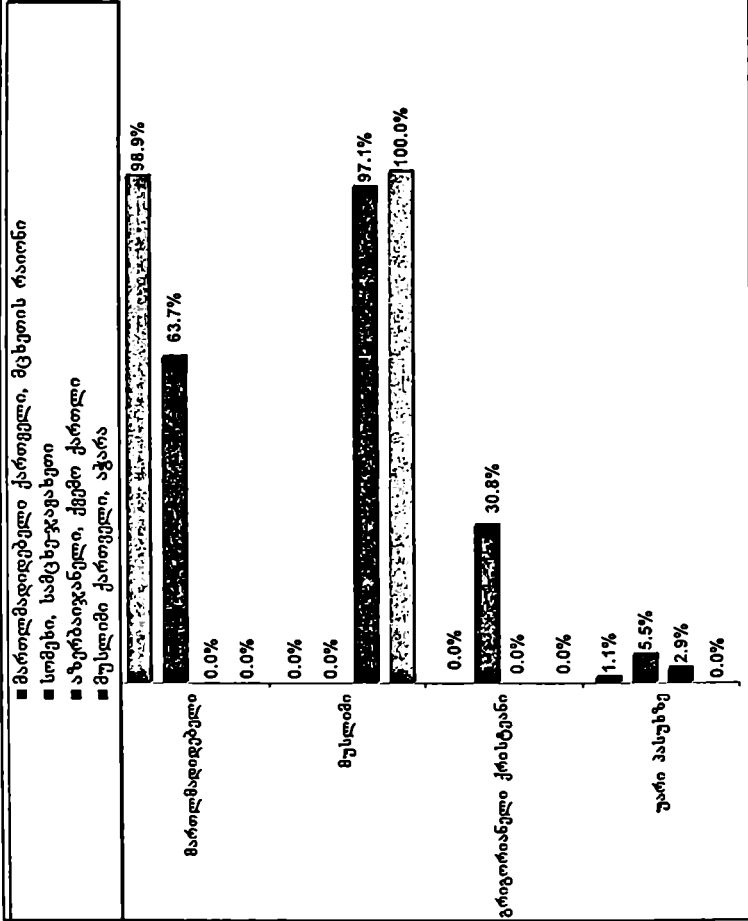
რითი გამოიხატება სახელმწიფოს მხრივ ამგვარი დახმარება?

უნდას იყოს თუ არა თქვენი აზრით ქართული ერთადერთი სახელმწიფო ენა?

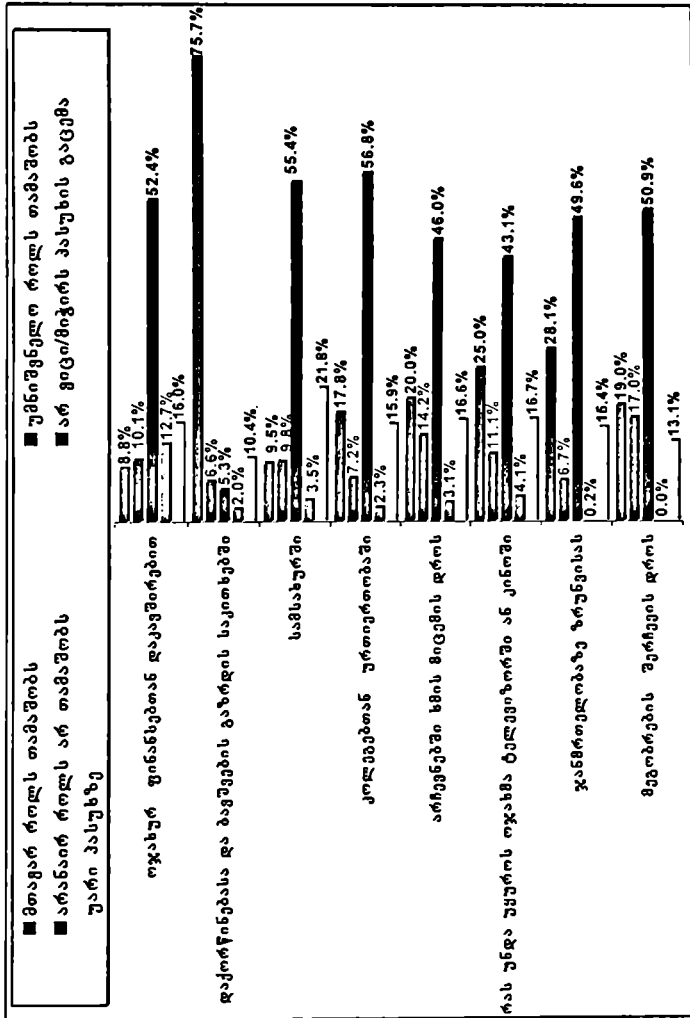
რომელი რელიგიური მრწამსის ბრძანდებით?

გთხოვთ მიბასუსხოთ რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა უმცლვეი გადაწყვეტილებების მიღების დროს?

მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი

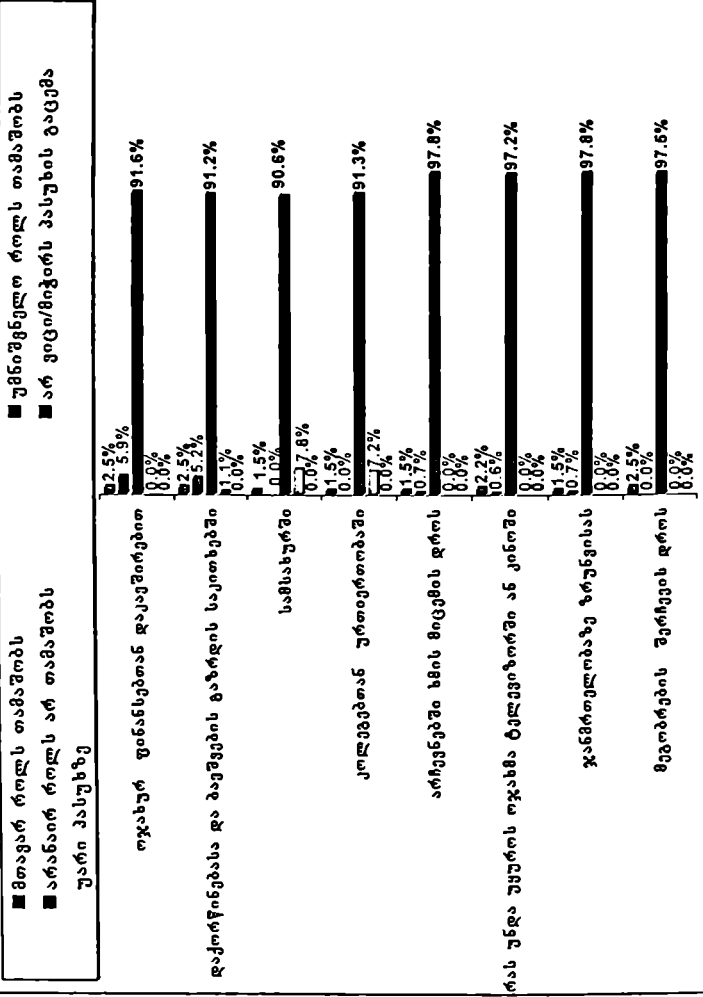

გთხოვთ მიიპასუხოთ რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა შემდეგი გადაწყვეტილებების მიღების დროს?

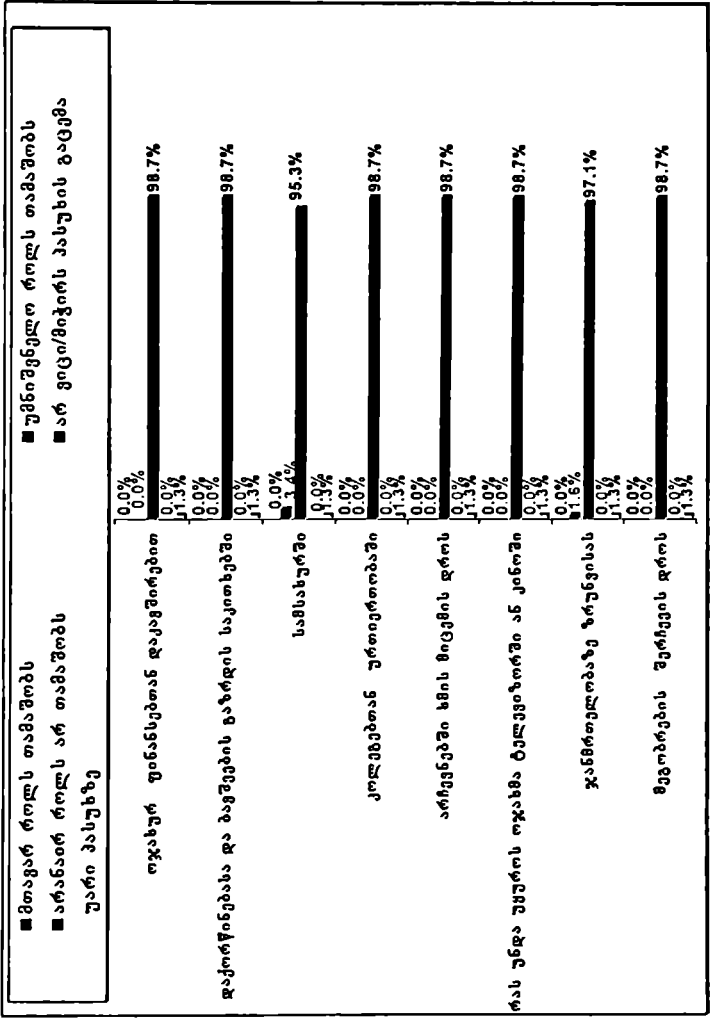
სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი

■ მთავარ როლს თამაშობს
 ■ არანაირ როლს არ თამაშობს
 უარი პასუხზე

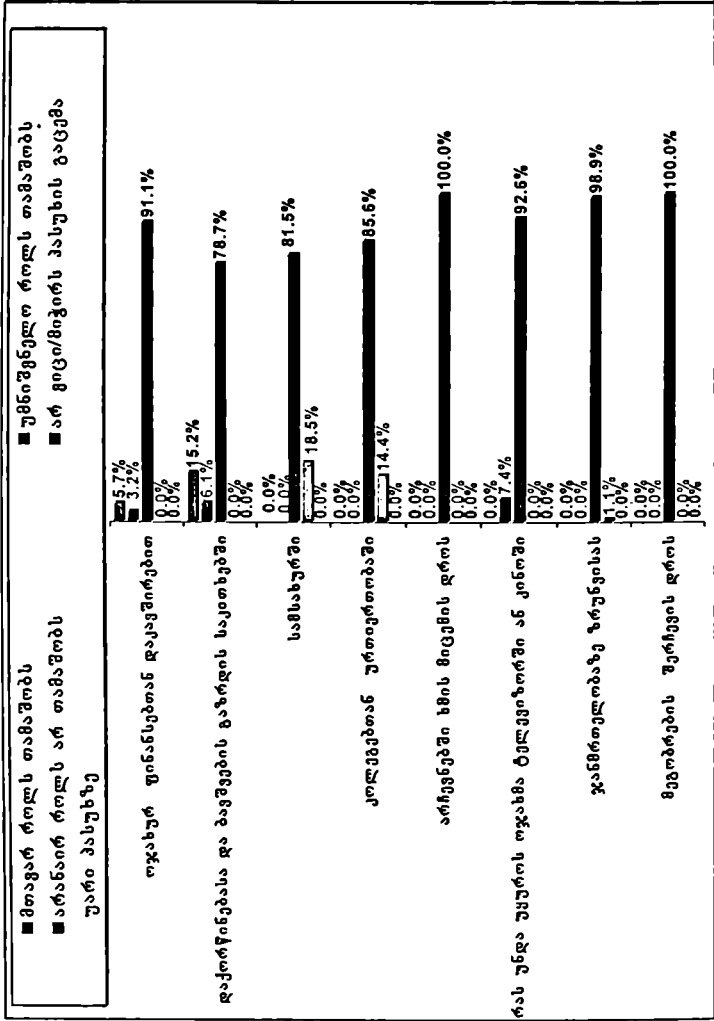

გთხოვთ მიბასუსხთ რა როლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა უმეტეს შემთხვევაში გადაწყვეტილების მიღების დროს? აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი

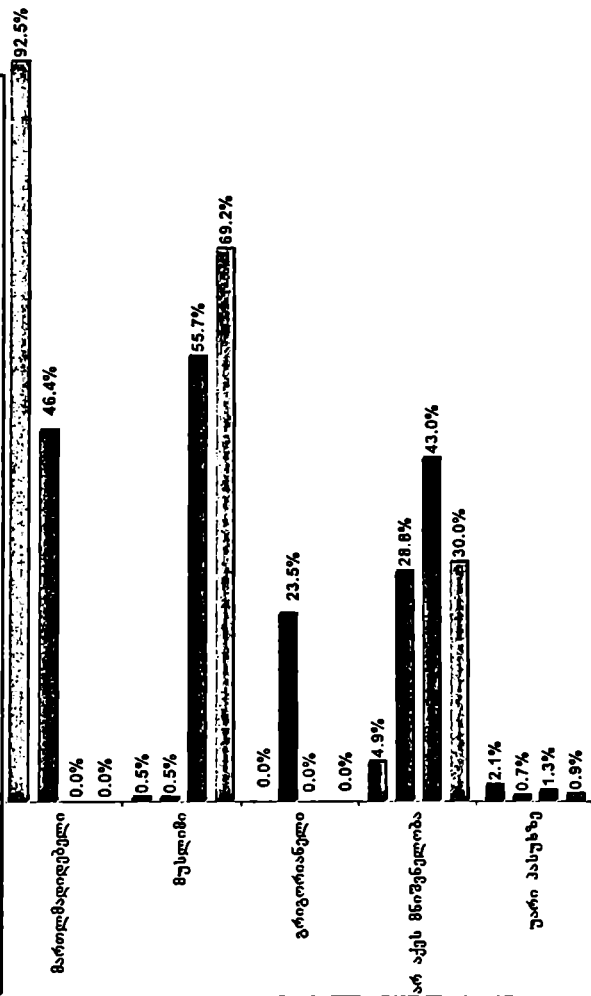
გთხოვთ მიპასუხოთ რა რთლს თამაშობს თქვენი რელიგიური რწმენა შემდეგი გადაწყვეტილების მიღების დროს?
მუსლიმი ქართველი, აჭარა

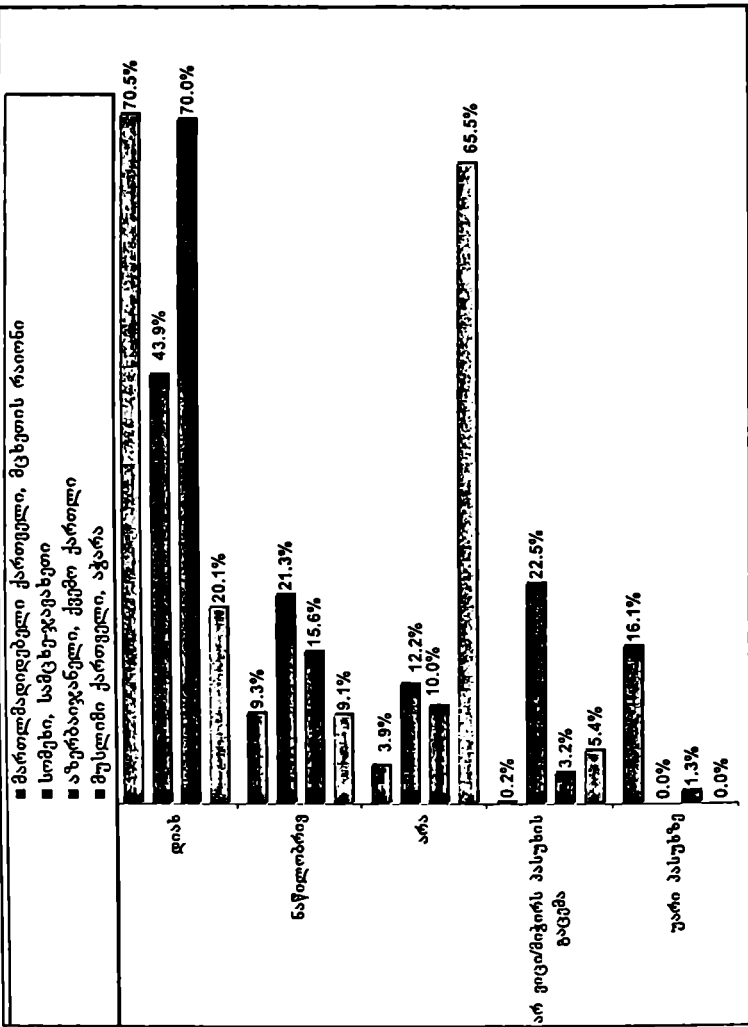

ქორწინების უმეტესევაში, რომელი რელიგიური მრწამსის აღმადიანთან ამჯობინებთ თქვანის უქმნას?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

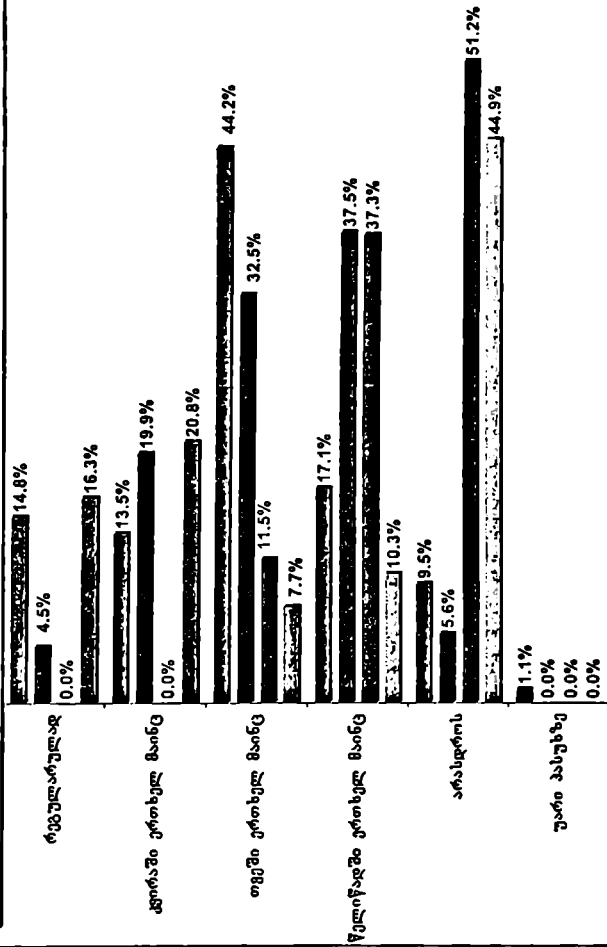
მიიჩნევთ თუ არა, რომ თქვენი რელიგიური მრწამსი განსაზღვრავს თქვენს ეროვნებას?

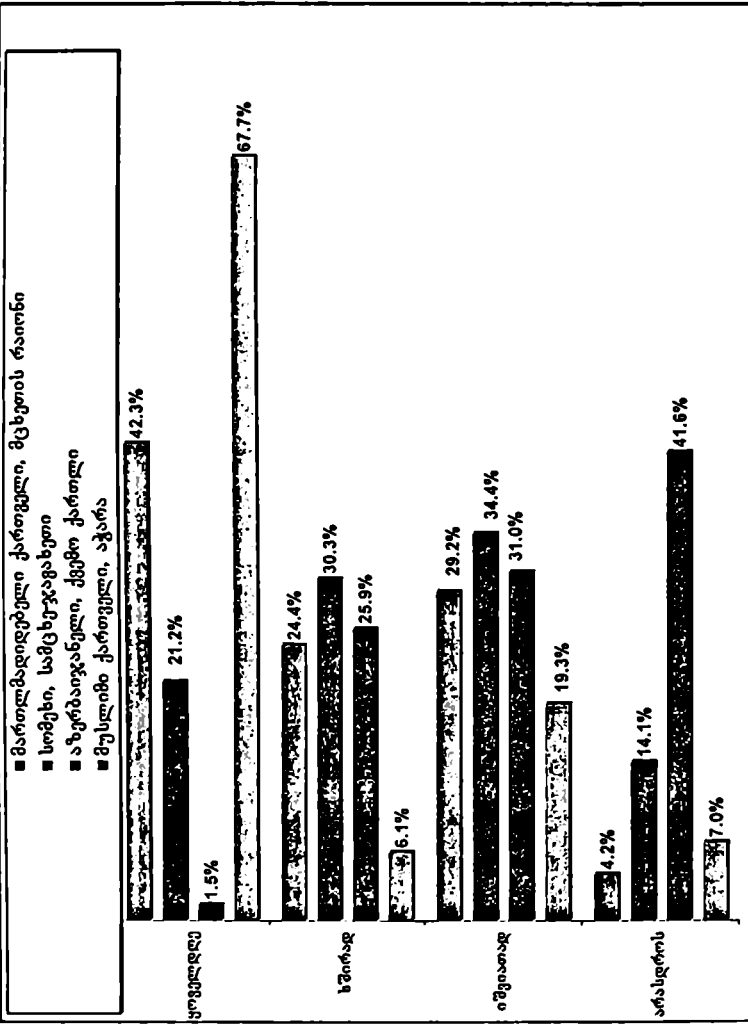

რამდენად ხშირად ესწრებით რელიგიურ ღვთისმსახურებას?

- მართლმადიდებელი კართეული, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი კართეული, აჭარა

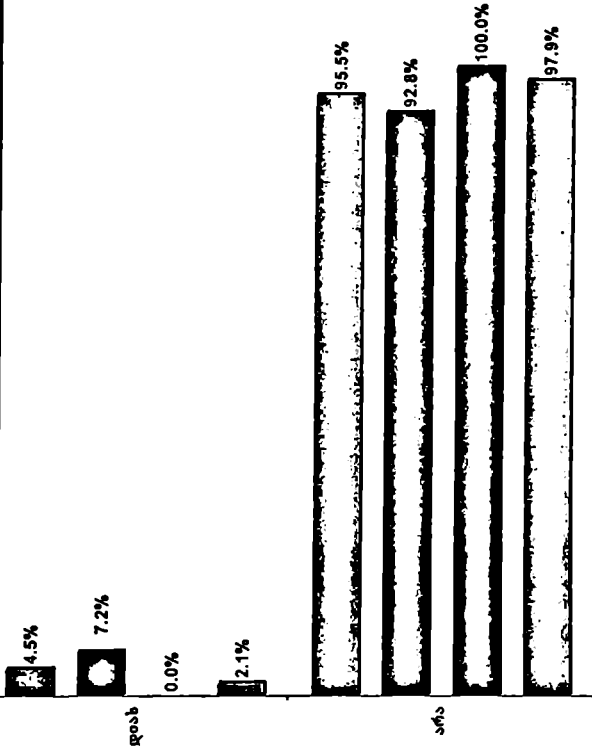
რამდენად ხშირად ღლოცულობთ?

ოჯახში არიან თუ არა სხვადასხვა რელიგიური მრწამსის წევრები (დედა, მამა, ბებია, ბაბუა, მუულები)?

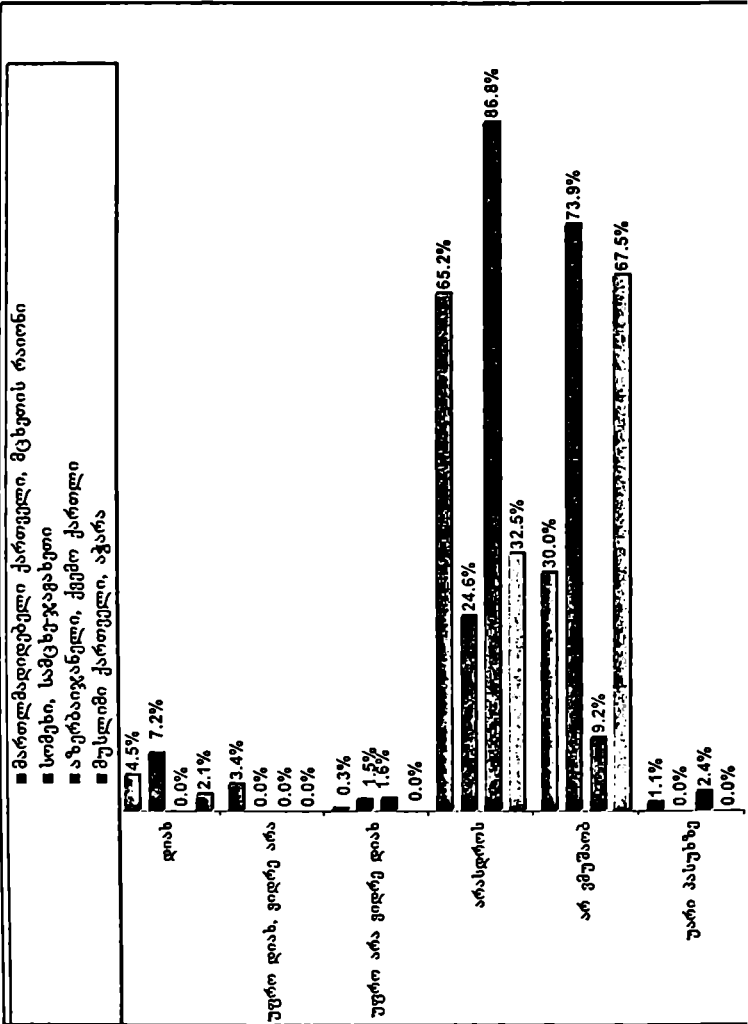

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

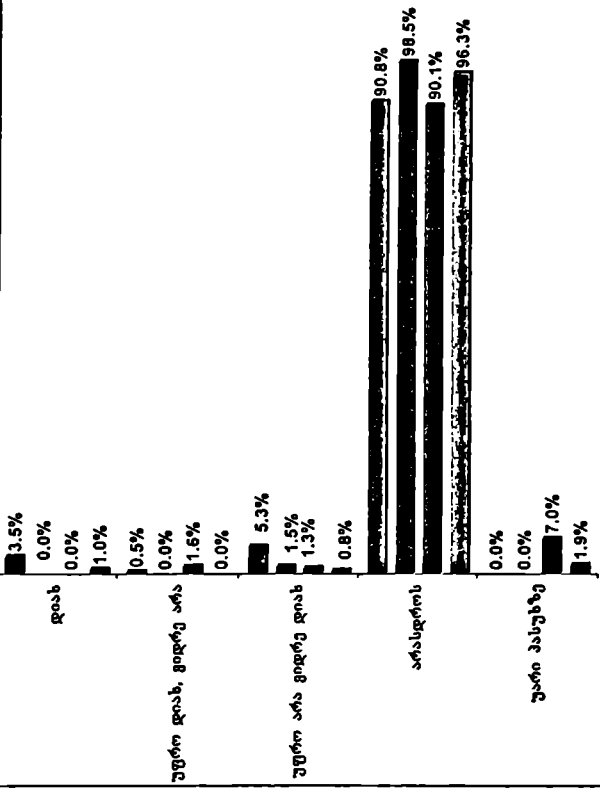
გეგმვებთან თუ არა პრობლემა თქვენი რეალიზიის გზაო სახელმწიფო სამსახურში წარმატების მიღწევაში?

გეგმვათ თუ არა პრობლემა თქვენი რეალიტის გამო საზოგადოებრივ ცხოვრებაში?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

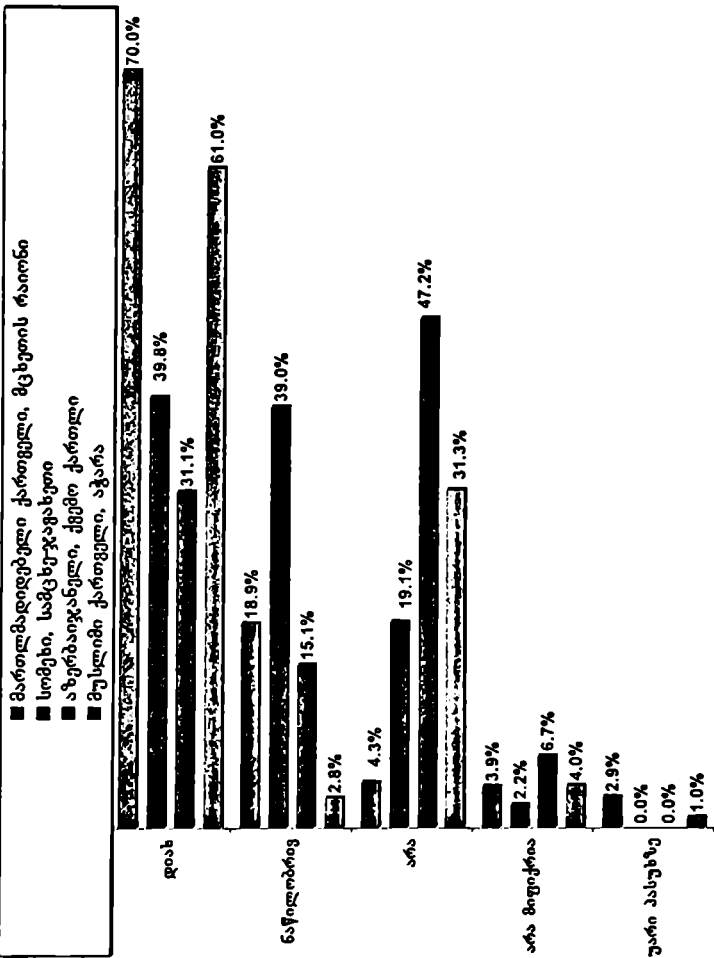

C9 რაში გამოიხატება თქვენი რელიგიური მრწამსის ან ეროვნების გამო პრობლემები?

ამ კითხვაზე პასუხები თითქმის არ არის-სულ 3 პასუხია, გამოძლინარე C8
კითხვის პასუხებიდან. 3 პასუხის პროცენტების დათვლა არ გამოუკა,
თუნდაც წინათ იყოს მოცემული.

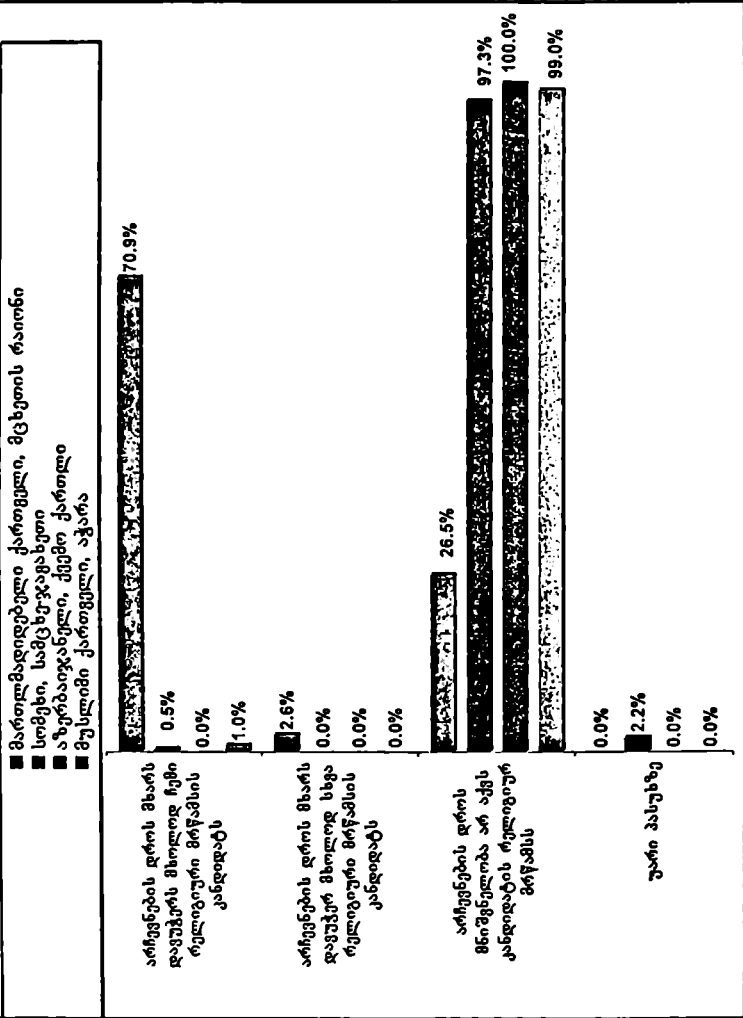
ეს სტატილი უბრალოდ ამოშალეთ-

მიჩნეოთ თუ არა ქორწინებისას ყურადღება უნდა მიექცეს ადამიანის რელიგიას?

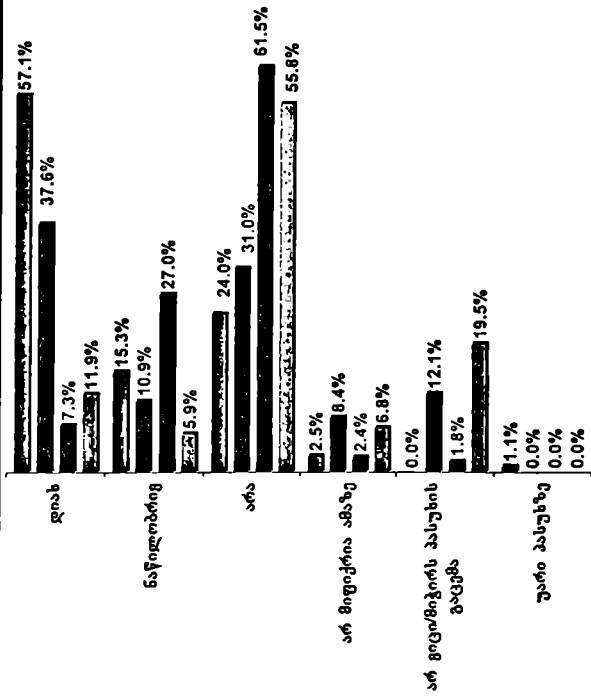
ქვემოთ მოყვანილი დებულებებიდან რამელს უთანხმობით?

უნდა ანიჭებდეს თუ არა სახელმწიფო რომელიმე რელიგიას უპირატესობას?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

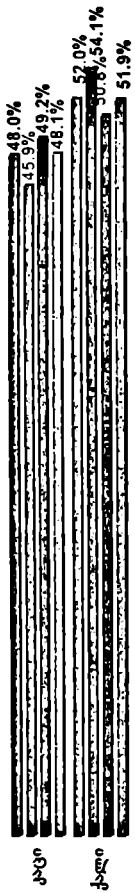

დემოგრაფიული მონაცემები

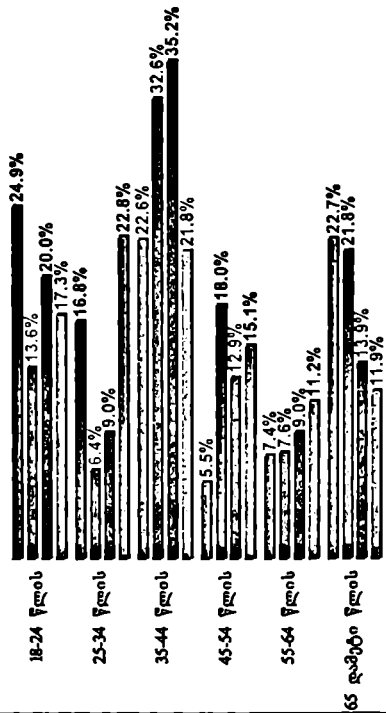

- მართლმადიდებელი კართეული, მცხოვრებ რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო კართელი
- მუსლიმი კართეული, აჭარა

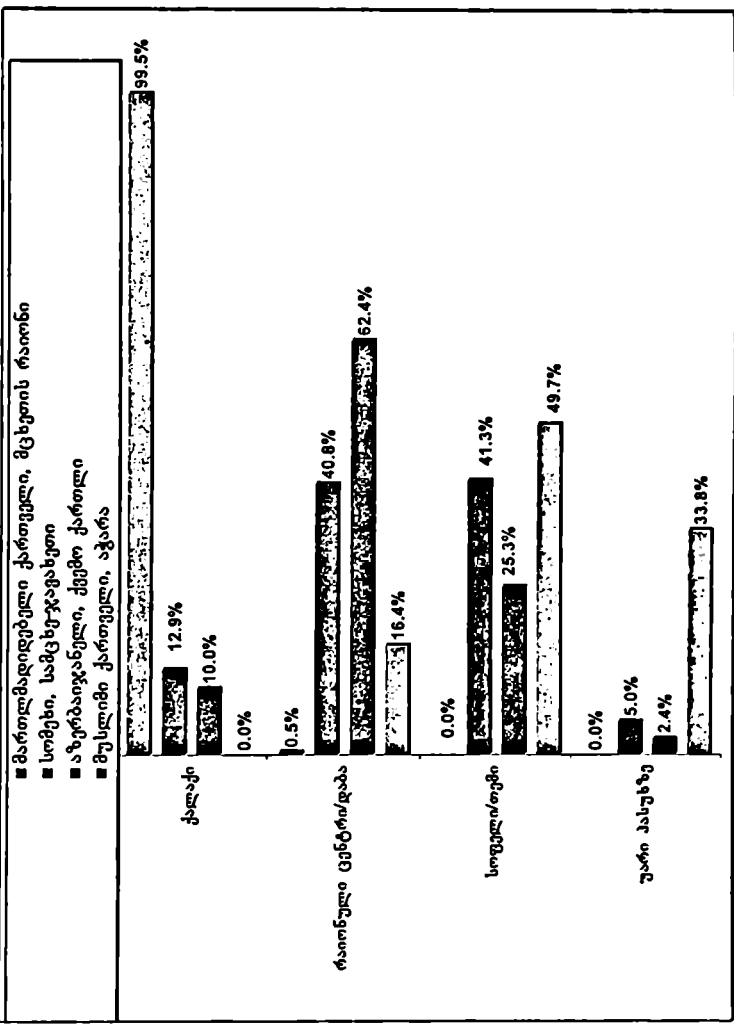
სქესი

ასაკი

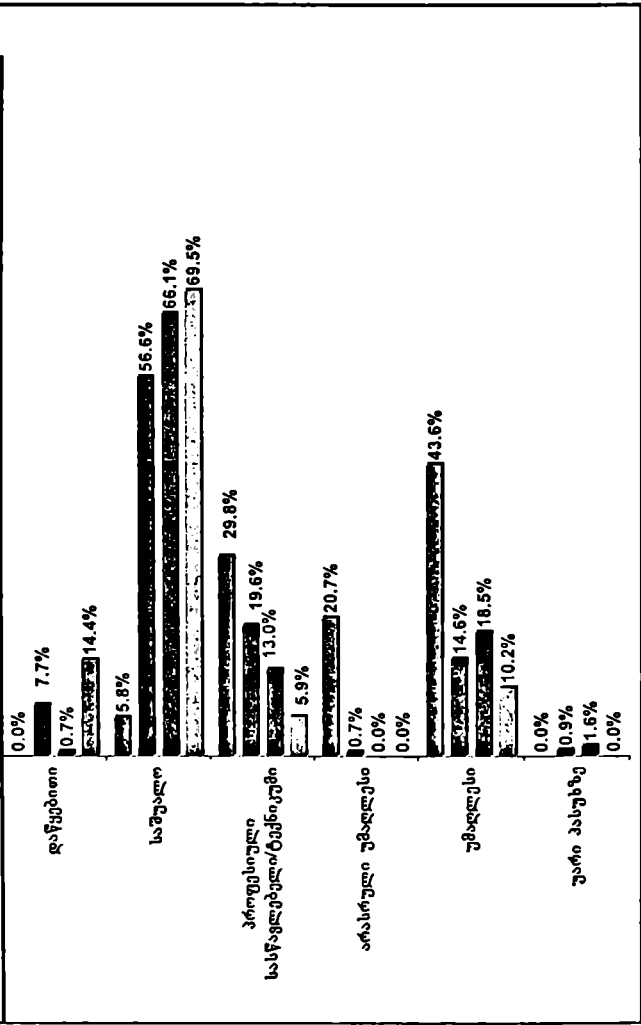
საცხოვრებელი ადგილი

რა განათლება გაქვთ მიღებული?

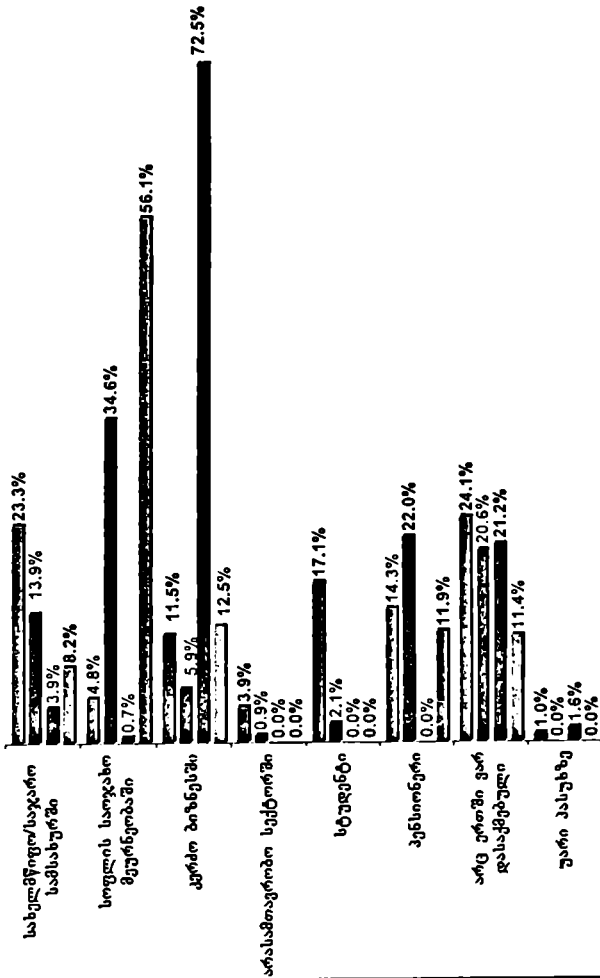
- მართლმადიდებელი კათოლიკე, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი კათოლიკე, აჭარა

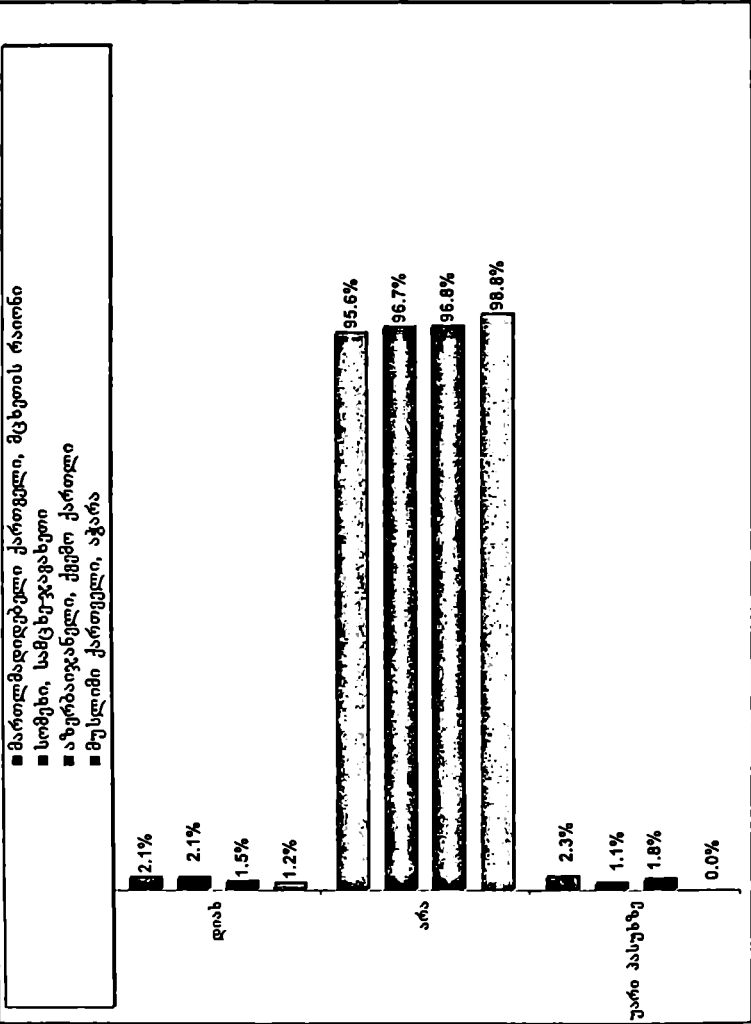

რომელ სფეროში ხართ დასაქმებული?

- მართლმადიდებელი ქართველი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი ქართველი, აჭარა

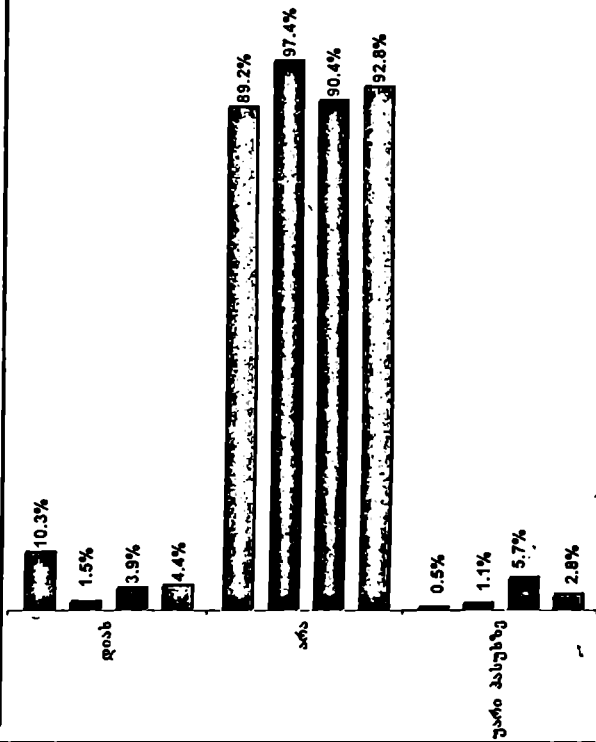
ხართ თუ არა რომელიმე პოლიტიკური პარტიის ან ორგანიზაციის წევრი?

ხართ თუ არა რომელიმე საზოგადოებრივი კავშირის ან ორგანიზაციის წევრი?

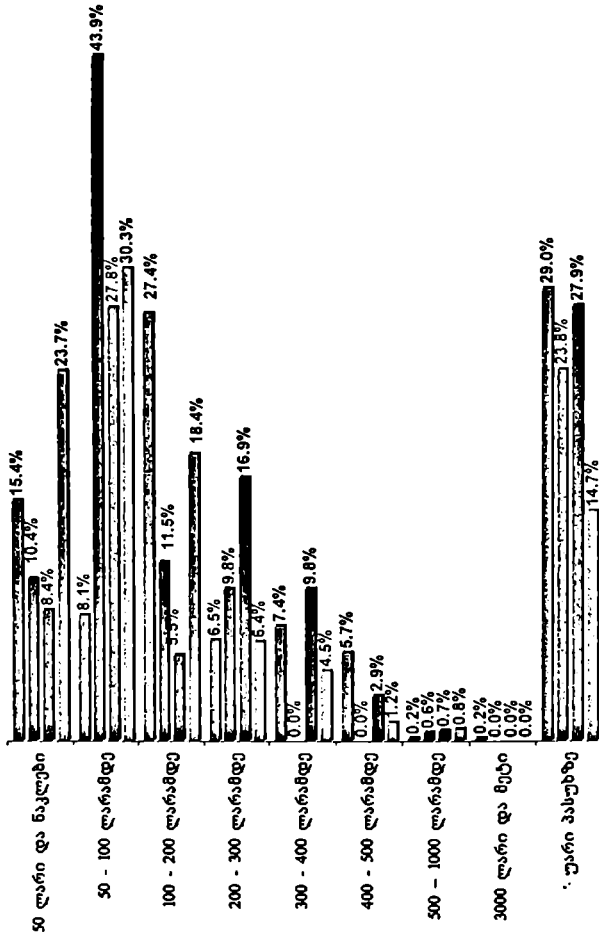
- მართლმადიდებელი კათოლიკე, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი კათოლიკე, აჭარა

თქვენი პირადი ყოველთვიური შემოსავალი-

- მართლმადიდებელი კართეკლი, მცხეთის რაიონი
- სომეხი, სამცხე-ჯავახეთი
- აზერბაიჯანელი, ქვემო ქართლი
- მუსლიმი კართეკლი, აჭარა

გარეკანის პირველ გვერდზე:
ვახარშაკ ელიბეკიანის ნახატი: „ძველი თბილისი“

უფასო ბეჭდვა

საგამომცემლო ჯგუფი

ეთერ ბაიდოშვილი
ლიკა სხირტლაძე
ალექსანდრე ჯიქურიძე

გარეკანის დიზაინი
ილია ხელაიასი

გამომცემლობა
ინტელექტი

თბილისი, ილია ჭავჭავაძის გამზირი №17ბ
25-05-22, 91-22-83, 8(99) 55-66-54
intelekti@caucasus.net